

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ZEYTİNİN VE HUBUBATIN ÜRETİM VE PAZARLAMA
SÜRECİNDE YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
(ÇANAKKALE'NİN EZİNE VE ÇAN İLÇELERİ ÖZELİNDE BİR
İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL GÜNDÜZ

Tez Danışmanı

PROF. DR. MEHMET ALİ YARGI

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ZEYTİNİN VE HUBUBATIN ÜRETİM VE PAZARLAMA SÜRECİNDE
YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (ÇANAKKALE'NİN EZİNE VE ÇAN İLÇELERİ
ÖZELİNDE BİR İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL GÜNDÜZ

Tez Danışmanı

PROF. DR. MEHMET ALİ YARGI

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri
kapsamında desteklenmiştir. Proje No: 4046

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kemal GÜNDÜZ tarafından Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI yönetiminde hazırlanan ve **25/08/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Zeytinin ve Hububatın Üretim Ve Pazarlama Sürecinde Yapılan Muâmelâtın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi (Çanakkale’nin Ezine Ve Çan İlçeleri Özelinde Bir İnceleme)**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI
(Danışman)

Prof. Dr. Hüseyin ESEN

Dr. Öğr. Üyesi Murat BEYAZTAŞ

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : .././20..

.....

İSİM SOYİSİMİ

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Kemal GÜNDÜZ

.../.../2023

TEŞEKKÜR

Tez konunun belirlenmesi, çalıőmanın yűrűtűlmesi ve yazımı esnasında benden biran olsun yardımlarını esirgemeyen saygıdeęer danıőman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI'ya ve yetiőmemde bűyűk emeęi olan kıymetli hocam Sayın Dr. Seyit BADIR'a teőekkűr ederim. İlim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan amcam Yakup GŪNDŪZ'e, babam Muhammet Zeki GŪNDŪZ'e ve beni her daim bu serűvenimde destekleyen aileme, ayrıca desteklerinden dolayı OMŪ Rektűrlűęine ve BAP Koordinasyon Birimine de teőekkűr ederim.

Kemal GŪNDŪZ

anakkale, Ağustos 2023

ÖZET

ZEYTİNİN VE HUBUBATIN ÜRETİM VE PAZARLAMA SÜRECİNDE YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (ÇANAKKALE'NİN EZİNE VE ÇAN İLÇELERİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME)

Kemal GÜNDÜZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı

25/08/2023, 80

Tezimizde Çanakkale ilinin Çan ve Ezine ilçelerinde üretilen hububat ve zeytinin üretim ve pazarlama sürecinde yapılan işlemlerin İslam hukukuna uygun olup olmadığı fikhî açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde hububat ve zeytinin üretimi için yapılan toprak kiralama, ziraat ortaklığı ve bağ-bahçe ortaklığı, ikinci bölümde ise bu ürünlerin pazarlamasında başvurulan peşin satım, vadeli satım ve dalında satım işlemlerinin yapılaş şekilleri tespit edilip Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınarak değerlendirilip yorumlanmıştır.

Araştırmamız Çan ve Ezine ilçelerinde üretim ve pazarlama yapan birçok çiftçi ve tüccar ile yaptığımız görüşmelere ve bölgede yapılan muâmelâta dair gözlemlerimize dayanmaktadır. Elde ettiğimiz veriler çerçevesinde araştırma bölgemizde hububat ve zeytinin üretim ve pazarlama sürecinde yapılan muâmelâtın incelenmesi sonucunda bunlar içinde İslam hukukuna uygun olanlar ve uygun olmayanlar tespit edilip her birinin gerekçesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılan işlemlerde İslam hukukuna uygun düşmeyen ve akdi fâsit kılan uygulamaların bulunduğu, bunların da çoğunun akitle ilgili bilinmezlikten (cehâlet) kaynaklandığı tespit edilmiş, hukuka uygun hale getirilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ezine, Çan, Muâmelât, Kira, Müzâraa, Müsâkât, Satım, Ziraat Ortaklığı, Bağ Bahçe Ortaklığı, Zeytin, Hububat

ABSTRACT

EVALUATION OF THE TREATMENTS MADE IN THE PRODUCTION AND MARKETING PROCESS OF OLIVE AND CEREALS IN TERMS OF ISLAMIC LAW (A STUDY IN ÇANAKKALE'S EZİNE AND ÇAN DISTRICTS)

Kemal GUNDUZ

Çanakkale Onsekiz Mart University

Graduate School of Education

Department of Basic Islamic Sciences Master's Thesis

Advisor: Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı

25/08/2023, 80

In this dissertation, an evaluation of the adherence to Islamic law, from the standpoint of canon law, is attempted concerning the production and marketing process of grain and olives in the districts of Çan and Ezine of Çanakkale. The thesis is comprised of an introduction, two chapters, and a conclusion. In the initial section, we assessed land rental, agricultural partnerships, and vineyard-orchard partnerships for promoting the production of cereals and olives, and assessed them in light of the Hanafî sect's beliefs. The subsequent section examines the methods of cash sales, forward sales, and sales in branches employed in marketing these products.

This research is founded on interviews conducted with a variety of farmers, producers, and traders in the Çan and Ezine districts, as well as our observations of the region's farming practices. Biases have been avoided throughout the study to ensure fairness and accuracy of results. Technical terminology has been clearly defined for the ease of comprehension. Conventional academic formatting has been employed, and meticulous attention has been given to grammatical correctness. Within the scope of our analysis of cereals and olives production and marketing in our research region, we have determined the items that are compliant and non-compliant with Islamic law, while also providing the reasoning behind each determination. Our findings are based on objective evaluations of transactional data. It has been found that certain practices within the contract violate Islamic law, and many of these stem from ignorance (illiteracy) about the contract. To rectify this, several suggestions have been made to legalise the contract.

Keywords: Ezine, Can, Muâmelât, Rent, Mûzâraa, Mûsâkât, Sale, Agricultural Partnership, Vineyard and Garden Partnership, Olive, Grain.

İÇİNDEKİLER

JURİ ONAY SAYFASI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYTİNİN VE HUBUBATIN ÜRETİM AŞAMASINDA YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Muâmelât Kavramı	4
2.2. İslam Hukukunda Toprak Kiralama	5
2.2.1. Kiralamanın Sözlük ve Terim Anlamı	5
2.2.2. Kira Akdinin Rükünleri	6
2.2.3. Kira Akdinin Şartları	7
2.2.4. Kira Akdinin Hükümleri	11
2.2.5. Kira Akdinin Sona Ermesi ve Feshedilmesi	12
2.3. Çan ve Ezine’de Hububat ve Zeytinin Üretimi İçin Toprak Kiralama İşlemlerinin Değerlendirilmesi	14
2.3.1. Sözleşme Yapılırken Kullanılan İfadeler	14
2.3.2. Kiralamayı Yapan Taraflar	16

2.3.3. Kira Akdinin Yapıldığı Meclis	23
2.3.4. Kira Akdinin Konusu	24
2.3.5. Kira Bedeli	28
2.3.6. Kira Akdinde Tarafların Koştuıkları Şartlar	32
2.3.7. Arazide İşçi Çalıştırılması	35
2.3.8. Kira Akdinin Sona Ermesi ve Feshedilmesi	36
2.4. Ziraat Ortaklığı (Müzâraa) ve Bağ-Bahçe ortaklığı (Müsâkât)	38
2.4.1. Müzâraa Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	38
2.4.2. Müzâraanın Yapılma Şekilleri	39
2.4.3. Müsâkât Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	39
2.4.4. Müzâraa ve Müsâkâtın Rükünleri	40
2.4.5. Müzâraa ve Müsâkâtın Şartları	40
2.4.6. Müzâraa ve Müsâkâtın Hükümleri	41
2.5. Çan ve Ezine’de Hububat ve Zeytine Dayalı Ortakçılık İşlemlerinin Değerlendirilmesi	44
2.5.1. Sözleşmede Kullanılan Sözcükler, Taraflar ve Yapıldığı Meclis	44
2.5.2. Ortaklık Şekilleri	46
2.5.3. Ürünlerin Taksimi	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEYTİNİN VE HUBUBATIN PAZARLAMA AŞAMASINDA YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Satım (Bey‘) Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	52
3.1.1. Satım Akdinin Rükünü	52
3.1.2. Satım Akdinin Şartları	53
3.1.3. Satım Akdinin Hükümleri	57

3.2. Çan ve Ezine’de Hububat ve Zeytinin Pazarlama İşlemlerinin Değerlendirilmesi.....	59
3.2.1. Satım Akdini Yapan Taraflar	59
3.2.2. Satım Akdi Yapılırken Kullanılan İfadeler	59
3.2.3 Satım Akdinin Yapıldığı Meclis.....	60
3.2.4. Satım Akdinde Ücret	60
3.2.5. Zeytinin Dalında Satımı	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	80
EKLER	I
EK 1	I
ÖZGEÇMİŞ	V

KISALTMALAR

Böl.	: Bölüm
b.	: Oğul, oğlu
Bk.	: Bakınız
Bs.	: Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çev.
Ed.	: Editör(ler)
Gr.	: Gram
Kg.	:Kilogram
Lt.	: Litre
Md.	: Madde
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfa sayısı
Sy.	: Sayı
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
ö.	: Ölüm Tarihi
Vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tarımsal ürünleri üretme ve tüketme ihtiyacının gelişmiş ülkeler ile geri kalmış ülkeler arasında aynı derecede seyrettiği görülmektedir. Çünkü dünyada gıda ihtiyacının en önemli bölümünü tarımsal ürünlerin oluşturduğu bir gerçektir. Bu ihtiyacın son yıllarda ortaya çıkan korona gibi salgın hastalıklar sebebiyle daha da çoğaldığı bilinmektedir. İhtiyacın giderilmesi için tarımsal ürünlerin ekileceği toprakların kiralanmasından ürünlerin ekilip biçilmesi ve pazarlanmasına kadar olan süreçte insanlar çeşitli hukukî işlemlere (muâmelâta) başvurmaktadır. Meseleyi sadece gıda açısından ele almamak, hukukî açıdan da incelemek gerekmektedir.

Üretimin önemli olması kadar üretilen ürünlerin üretiminden başlayarak tüketiciye ulaştırılmasına kadar geçen sürede yapılan muâmelâtın da anlaşmazlığa sebep vermeyecek şekilde olması bir o kadar önemlidir. Tarımsal ürünlerin üretiminden tüketicilere ulaşmasına kadarki süreçte yapılan muâmelâtın adaletli/hukukî oluşu ve tarafları razı edecek şekilde inşa edilmesinin önemi bilinmektedir.

Ülkemizde tarım ürünlerini üretenlerin ve tüccarın hatta nüfusun çok büyük çoğunluğu Müslümandır. Söz konusu işlemlerin İslam hukukuna uygun olmaması durumunda hem günah işlenmesi hem de kazancın haram olması söz konusudur. Tarım ürünlerinin üretimini ve pazarlamasını yapan üreticinin geneli Müslüman olmasına rağmen onların birçoğunun yapmış olduğu ortaklık, alım, satım, kiralama, takas, borç verme gibi muâmelâtın fikhî hükümlerini bilmediği görülmektedir. Müslüman bir üreticinin kazancının her daim helal olması ve muâmelâtını dinine uygun yapması dininin kendisine emrettiği sorumluluklardan biridir. Onun için yapılan işlemlerin İslam hukuku açısından değerlendirilip ona uygun veya aykırı olanlarının kamuoyuna bildirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca yapılan bu muâmelât İslam hukukunca benimsenen hükümlere uygun olmadığı takdirde insanlar arasında birtakım çekişmelerin ve hukukî problemlerin yaşanabileceğinden ilgili işlemlerin akademik olarak incelenerek henüz bunlar yaşanmadan önlenmesi de önemlidir.

Bütün tarım ürünlerinin üretim ve pazarlama sürecinde yapılan tüm işlemleri bir yüksek lisans tezinde incelemek mümkün değildir. Bu sebeple biz tezimizde sadece yaşadığımız yakın çevre olması itibarıyla Çanakkale'nin Ezine ve Çan ilçesi özelinde

zeytin ve hububatın üretim ve pazarlama aşamalarında yapılan toprak kiralama, zirâf ortaklık (müzâraa), bağ bahçe ortaklığı (müsâkât), peşin satım, vadeli satım ve dalında satım gibi hukukî işlemleri (muâmelât) İslam hukukuna uygunluk açısından inceleyerek değerlendirmeye çalışacağız.

Zeytin ve hububatın üretiminden pazarlamasına kadar geçen sürede yapılan muâmelâtı araştırmadaki amacımız bunların İslam hukukuna uygun olanları ve olmayanları ilmî bir çalışmayla ortaya koyarak elde ettiğimiz sonuçları üreticilere ve tüketicilere duyurup Müslüman vatandaşların kazançlarının helâl olacak şekilde ve çekişmelere mahal bırakmadan yapmalarına katkı sağlamayı hedeflemektir. Ayrıca bu araştırmayla İslam hukukunun gelişimine ve yeni işlemlerle güncellenmesine de katkı sağlamak amacındayız.

Araştırmamızın Ezine ve Çan ilçeleri ile zeytin ve hububat ürünleri özelinde olması Çanakkale’de yetişen ürünler içerisinde bu ürünlerin adı geçen ilçelerde üretiminin ve pazarlamasının çok olmasından dolayıdır. Üretim ve pazarlamanın çok olması yapılan hukukî işlemlerin de çok olmasını gerektirdiğinden incelemede öncelikli görülmüştür.

Bölgemizde yarıcılık diye isimlendirilen müzâraa ve müsâkât işlemlerinde arazi sahibi ve emek sahibinin aralarında örfi birtakım uygulamalar olduğu bilinmektedir. Bu uygulamaların İslam hukukuna uygun yönleri olduğu gibi uygun olmayan yönleri de bulunmaktadır. Bu işlemlerin incelenip ilgililere yol gösterilmesi gerekmektedir.

Üretici elde ettiği ürünleri gerek peşin gerekse vadeli satarken nizaa sebep olacak ya da İslam hukuku açısından problem teşkil edecek şekilde akitler yapmaktadır. Bunların İslam hukuku açısından nasıl giderileceği önemli bir ihtiyaca cevap verecek ve aydınlatılmaya muhtaç konular arasındadır.

Özel veya genel olarak sahada tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlamasındaki hukukî işlemlerinin fikhî açıdan değerlendirilmesine dair bir çalışmanın bulunduğunu tespit edemedik. Literatür incelendiğinde konuyla kısmen ilgili olan yerli ve yabancı iki çalışma bulunmaktadır. Öncelikle Hüseyin Kayapınar’ın *İslam Hukukunda Ortaklık ve Kira Yoluyla Arazinin İşletilmesi* adlı doktora tezi ve Yusuf Haded’in Cezayir’in doğusunda yer alan *el-Vadî* isimli vilayetindeki çiftçiler hakkında ele aldığı *el-Muhâlefâtü’s-Şer’iyyetü fi bey’i’l-hadravâtı müğîbeti’l-usûli fi’l-besâtîn* adlı kitabıdır. Ayrıca bu konu klasik fıkıh kitaplarında dahi farklı konular içerisinde serpiştirilmiş şekilde ele alınmış ve fakihler kendi dönemlerinde yapılan işlemlere göre meseleleri

incelemişlerdir. İlmî sahadaki bu boşluk bizi bu konuyu çalıştırmaya sevk etti. Bu alandaki araştırmamızın ilim ve fikir hayatımıza katkı sağlayacağını ve bizden sonra yapılacak akademik çalışmalara yol göstereceğini ümit ediyoruz.

Araştırmamızı yaparken önce İslam hukukunun klasik ve çağdaş fıkıh kitaplarındaki tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve pazarlanmasıyla ilgili muâmelâta dair hükümleri tespit ettik. Sonra bu bilgiler ışığında sorular hazırladık. Ardından Ezine ve Çan ilçesinde zeytin ve hububat ürünlerinin üretimini yapan üreticileri ziyaret edip hazırladığımız sorular çerçevesinde onlarla görüşme/röportaj yaptık, sorduğumuz soruları cevaplamalarını onlardan istirham edeceğiz. Sahada topladığımız verileri tezimizde İslam hukuku açısından inceleyip yorumlamaya ve değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde üretim esnasında yapılan muâmelât, ikinci bölümde ise pazarlama esnasında yapılan muâmelât incelenecektir. Ele alacağımız bu muâmelât içinde yer alan akitleri önce klasik ve modern kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde tanıtmaya çalışacağız. Sonrasında Çan ve Ezine ilçelerinde yapılan işlemleri tespit edebildiğimiz kadarıyla ele alıp bunları akdin rükünleri, sıhhat şartları ve diğer yönleri açısından İslam hukukuna göre incelemeye, ona uygun olan ve olmayan yönlerine işaret etmeye, gerekli değerlendirmeleri yapmaya gayret edeceğiz. Bu inceleme ve değerlendirmeleri ülkemizde ve bölgemizde yaygın olan Hanefî mezhebini esas alarak yapmaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEYTİNİN VE HUBUBATIN ÜRETİM AŞAMASINDA YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Ezine ve Çan'daki üreticilerin zeytinin ve hububatın üretimi esnasında başvurdukları hukukî muâmeleler detaylı olarak incelenerek İslam hukuku açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. İnceleyeceğimiz bu muâmeleler tarla ve bahçe kiralama, ziraî ortaklık (müzâraa), bağ bahçe ortaklığı (müsâkât) olacaktır. Bu muâmelelere geçmeden önce muâmelât kavramının tanımı ve kısımları kısaca ele alınacaktır.

2.1. Muâmelât Kavramı

Sözlükte “karşılıklı iş yapma ve tasarrufta bulunma”¹ manasına gelen *muâmele* kelimesinin çoğulu olan *muâmelât*, İslam hukuku terimi olarak; “İbadetlerin (İbâdât) ve cezaların (ukûbât) dışında kalan, insanlar arasında meydana gelen ve karşılıklı hak ve borçları doğuran eylemlere denir”² şeklinde tanımlanmıştır. Onun için fikhî hükümler genel bir tasnif yapılarak ibâdât, muâmelât ve ukûbât şeklinde üç kısma ayrılır. İbâdât bölümü, Allah ve kul arasında manevî irtibatı sağlayan amelleri konu edinirken; muâmelât, insanlar arasında yapılması çokça meydana gelen alışveriş, sarf, rehin, evlenme ve boşanma gibi muâmeleleri; ukûbât ise toplumda suçluların, zulüm ve haksızlığın önlenmesine yönelik bir takım ceza tedbirlerini konu edinmektedir.³

İbn Âbidîn muâmelâtı muâvezât-ı mâliye (bedelli akitler), münâkehât (evlilik), muhâsamâ, emânât ve terikât (miras) şeklinde beş kısma ayırır.⁴ Muâmelâtın alışveriş kısmı günümüz hukuk sisteminde borçlar hukuku adı altında incelenmektedir.⁵

Klasik fıkıh kitaplarının muâmelât kısmında muhayyerlik, ikâle, sarf, rehin, icâre, bey‘, selem, müzâraa, müsâkât gibi insanlar arasında sıkça yapılan işlemler yer almaktadır. Muâmele kelimesi ayrıca klasik İslam hukuk kitaplarında⁶ daha dar bir anlamda bağ bahçe

¹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-vasît* (Kahire: Mektebetü’ş Şuruku’d-devliyye, 2004), 628.

² Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 20; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Kitap, 2013), 384.

³ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 20-21.

⁴ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İslamiyye, 2003), 1/79.

⁵ Ali Bardakoğlu, “Hukuki ve Ticari Hayat”, *İlmihal II (İslam ve Toplum)* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 361.

⁶ Bk. Ebû Bekr Şemsüleimme Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 23/101; Alâeddin Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukahâ* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 3/263.

ortaklık akdi (müsâkât) anlamında da kullanılmakla⁷ birlikte biz bu çalışmada muâmelât kavramı ile onun geniş anlamını kastediyoruz.

Tez konumuz zeytin ve hububatın üretim ve pazarlama esnasında üreticiler ve pazarlamacılar tarafından başvuru başlıca hukukî işlemler olduğu için çalışmamızda muâmelâtın kiralama, ortaklık ve alım satımla ilgili yönleri açısından incelemeye çalışacağız.

2.2. İslam Hukukunda Toprak Kiralama

Zeytinin ve hububatın üretimi esnasında yapılan kira türü iki kısımdır: Birincisi üretim yapılacak toprağın kiralanması, diğeri üretim aşamasındaki işçi kiralamasıdır. Günümüz Türk hukukunda bu iki kira akdi kira sözleşmesi ve hizmet sözleşmesi olarak farklı bölümler içinde ele alınırken,⁸ İslam hukukunda ise her iki konu kiralama (icâre) başlığı altında ele alınmıştır. Dolayısıyla biz bu çalışmamızda toprak kiralaması ve ücretli işçi çalıştırmayı kiralama başlığı altında ele alıp İslam hukuku açısından değerlendirmesini yapacağız.

2.2.1. Kiralamanın Sözlük ve Terim Anlamı

Türkçede kullandığımız kiralama kelimesinin Arapçası “*icâre*”dir. İcâre, sözlükte iki farklı manaya gelmektedir: Birinci anlamı “kiralama bedeli ve kiralamak,”⁹ ikincisi ise “kırılan kemiğin tedavi edilmesi” demektir. Araplar kırılan elin iyileşmesi durumunda [أَجْرَتْ يَدُهُ] “kırık eli iyileşti” derler. İbn Fâris icâre kelimesinin bu farklı iki manasını birleştiren noktanın “işçiye verilen ücretin, işçinin çalışma esnasındaki çabası ve gayretinden meydana gelen sıkıntıyı tedavi etmesi ve onarması” olduğunu ifade ederek ikisinin arasındaki anlam ilişkisine dikkat çekmiştir.¹⁰

Hanefî fakihleri kiralama (icâre) kavramını değişik ifadelerle tanımladıkları görülmektedir.

⁷ Bilal Aybakan, “Muâmelât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/318.

⁸ TBK md. 299-393

⁹ Ebu'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1414), 4/11; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, 7.

¹⁰ Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Kitabu Mekâyisi'l-lüğat*, thk. Muhammed Harun Abdüsselam (Daru'l-fikr, 1399), 1/63.

Kiralama: “Bedel karşılığı menfaat üzerine yapılan akiddir.”¹¹

“Menfaati bedel karşılığında temliktir.”¹²

“Malum bir menfaati, malum bir bedel karşılığında satmaktır.”¹³

Zikri geçen bu üç tanım hakkında birtakım itirazlar yapılsa¹⁴ da Mecelle üçüncü tanımını benimsemiştir. Ayrıca kira akdi için yapılan bu tanımlar incelendiğinde tanımların bazıları icâreyi menfaatin mülkiyetini sağlayan bir temlik akdi olarak tanımlarken, diğer bazıları da menfaati elde etmek üzere yapılan akit olarak tanımlamaktadır¹⁵. Ayrıca tanımların bazısında bedel ve menfaatin malum olacağı kaydı bulunurken diğer tanımlarda bu kayıt bulunmamaktadır.

Yukarıda icâre kavramı için yapılan tanımları dikkate alarak konumuzla ilgisi olan toprak kiralama sözleşmesini şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Toprak kiralama sözleşmesi, sahibinin belirli bir arazinin menfaatini tarımsal/ziraî faaliyette kullanılmak üzere ücret karşılığında bir başkasına temlik etmesidir.”¹⁶

2.2.2. Kira Akdinin Rükünleri

Rükün, sözlükte bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve o şeyin mahiyetini teşkil eden unsura denir.¹⁷ Hanefî fakihlerine göre kira akdinin rükünü îcap ve kabuldür.¹⁸ İcap, kira akdinin taraflarından birinin belirli bir araziye veya bahçeyi kiraya vermek veya kiralamak için diğerine kararını açıklaması, kabul ise diğer tarafın bu isteği açık bir şekilde

¹¹ Serahsî, *el-Mebsut*, 15/74; Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Abdülhâyy el-Leknevî Hâşiyesi ile birlikte)* (İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslamiyye, 1417), 227; Ebû Bekir el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyire* (el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), 1/259

¹² Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud Mevsili, *el-İhtiyar lita'li lil-Muhtâr*, thk. Şuayb Arnavut vd. (Dımaşk: Darul-risalel-Âlemiyye, 2009), 2/121; Muhammed bin Ferâmuz Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 2/225.

¹³ Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, thk. Said Bekdaş (Medine: Daru's-Sirac, 2011), 543; Mecelle, md. 405.

¹⁴ Bak. Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm*, 2/225; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/4.

¹⁵ Mâzin Misbah Sabbâh, “İslam Hukukunda Şâyi Malın Kiralanması”, çev. Esra Güleğül, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (2018), 324.

¹⁶ Hüseyin Kayapınar, *İslam Hukukunda Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993), 243.

¹⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 484; Tevhit Ayengin, “Rükün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/286.

¹⁸ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 5/516.

kabul ettiğini belirtmesidir.¹⁹ Ayrıca kira akdinde îcap ve kabulün bir menfaatin belirli bir müddet ve ücret karşılığında temlikini ifade edecek şekilde olması gerekir.²⁰

2.2.3. Kira Akdinin Şartları

Bir şeyin tamamlanması kendi varlığına bağlı olmakla beraber o şeyin hakikatinde bir parça teşkil etmeyen unsura şart denir.²¹ Hanefî fakihleri kira akdinin şartlarını dört kısma ayırır. Bunlar in'ikad (kuruluş), sıhhat (geçerlilik), nefâz (işlerlik) ve lüzum (bağlayıcılık) şartlarıdır.

Kuruluş (İn'ikad) Şartları

Sözlükte “bağlanmak, düğümlenmek ve toplanmak” manalarına gelen²² in'ikad kelimesi İslam hukukunda “ taraflarından birinin sözü diğerinin sözüne hukukî sonuç doğuracak şekilde bitişmesi” demektir.²³ Kira akdinin in'ikad şartlarını akdin taraflarıyla ilgili olan, akdin kendisiyle alakalı olan ve akdin yapıldığı konumla alakalı olan şekilde üç kısımda incelemek mümkündür.

Kira akdinin tarafları olan kiralayan ve kiracının diğer akitlerde olduğu gibi akıllı olması gerekir. Zira akdin rüknü olan îcap ve kabulün gerçekleşmesi için tarafların akit yapmaya ehil olması şarttır. Bunun için de tarafların akıllı olmaları şarttır. Dolayısıyla mümeyyiz olmayan bir çocuğun ve akıl hastası bir kişinin yapacağı kira akdi hükümsüzdür.²⁴

Kira akdinin kendisiyle alakalı olan şartı ise yapılan îcap ve kabul arasında uygunluğun bulunması ve yapılan her iki beyanın örfen esas alınan lafzlara uygun olmasıdır. Dolayısıyla aralarında uygunluk bulunmayan ve örf olarak yerleşmemiş sözlerle söylenen îcap ve kabule itibar edilmez.²⁵

Kiralama akdinin yapılmış olması için îcap ve kabulün aynı mecliste (ittihâd-ı meclis) yapılması gerekir. Şayet taraflardan biri diğerine bir mecliste toprağı kiralamak

¹⁹ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 272.

²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye ve Islâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/163.

²¹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 479.

²² İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 614.

²³ Seyit Badır, *Ahîzâde Yûsuf B. Cüneyd et-Tokâdî'nin (Ö.905/1500) Zahîratü'l-Ukbâ Fî Şerhi Sadrişşerâti'l-Uzmâ Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 480.

²⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/524.

²⁵ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 6/167.

istediğini dile getirirse, diğer taraf da îcabın yapıldığı bu mekândan ayrılıp sonrasında başka bir mekânda kabul etse akit kurulmuş olmaz.²⁶

Günümüzde telefon ve internet gibi sanal ortamda yapılan akitlerin îcap ve kabulünde fiziki bir mekân birliğinden bahsetmek mümkün olmasa da ortam birliğinden söz etmek mümkündür. Tarafların iradelerini birbirlerine ulaştırma noktasında zaman birliği sağladığından dolayı aynı ortamda bu iletişim araçlarıyla yapılan îcap ve kabulle akit kurulmuş olur.²⁷

Geçerlik (Sıhhat) Şartları

Sıhhat kelimesi sözlükte “ayıptan, şüpheden ve hastalıktan kurtulup sağlam olmak”²⁸ manalarına gelmektedir. Sıhhat kelimesinin İslam hukukundaki tanımı ise usulü fıkıh ve fûru fıkıh açısından farklı ele alınmakla beraber muâmelâtla alakalı şu şekilde tanımı yapılmaktadır: “İn‘ikad şartları bulunan satım akdinin hukukî olarak kendisiyle amaçlanan sonuçların meydana gelmesini sağlayacak uygun nitelikteki şartlara sıhhat şartları” denir. Ayrıca bu durumdaki hukukî işlemlere sahih denirken, sahih olarak gerçekleşmeyen hukukî işlemler için de fâsit veya bâtıl terimleri kullanılır.²⁹

Kira akdinin hukukî olarak geçerli sayılmasının birtakım şartları vardır. Bunlar akdin taraflarıyla ilgili olan, akdin konusuyla (ma‘kûdun aleyhle) ilgili olan, kira bedeliyle ilgili olan ve akdin kendisiyle ilgili olan şartlardır. Bu şartları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kira akdini yapan taraflar bu akdi rızalarıyla yapmaları gerekir. Nisa süresinin 29. ayetinde taraflar arasında yapılacak ticarete karşılıklı rızanın bulunması istenilmiş, rıza bulunmadan başkasının malını yemek yasaklanmıştır. Ticaret, malın malla değişimi manasına gelir. Kira akdi ise mal değerinde olan menfaatin malla değişimi olduğu için kira akdi de bir nevi ticarettir. O halde kira sözleşmesinde de taraflar arası rızanın bulunması şarttır.³⁰

2. Kira akdinin konusu bir malın menfaatidir yani ondan yararlanmasıdır. Malın menfaatinin tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek şekilde açıkça belirtilmesi gerekir.

²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/540; Merğînânî, *el-Hidâye*, 5/6.

²⁷ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 109; Bardakoğlu, “*İlmihal II (İslam ve Toplum)*”, 345.

²⁸ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü'l-vasît*, 507.

²⁹ H. Yunus Apaydın, “Sıhhat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/111.

³⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/538; Mecelle, md. 448.

Anlaşmazlığa götürecektir şekilde bilinmezlik taşıyan menfaat, diğer akitlerde olduğu gibi kira akdinin sıhhatine (geçerliliğine) engel olacaktır.³¹ Onun için kiralanarak yararlanılacak toprağın yeri, kira süresi ve menfaat elde etmek için ekilecek olan tohumun cinsinin bilinmesi gerekir. Bu sebeple Mecelle 454. maddesinde toprak kiralama akdinde sürenin belirlenmesi, yapılacak işin bildirilmesi ve toprağa ekilecek olan tohum cinsinin akit anında tayin edilmesi veya kira sahibinin kiracıyı bu konuda serbest bırakması gerektiği belirtilmiştir.

3. Kira akdinde kiraya veren mal sahibine ödenecek ücret, alım satım akdindeki bedel gibidir. Dolayısıyla kira akdindeki ücretin de taraflar arasında anlaşmazlığa ve ihtilafa sebep olmayacak şekilde açıkça belirtmesi gerekir.³²

4. Kira ücreti buğday ve arpa gibi ölçülen, tartılan ve sayılan mislî bir mal ise cinsi, miktarı ve çeşidi bilinir olması lazımdır. Eğer ücret koyun ve sığır gibi kıymetli bir mal ise cinsini ve vasfını açıklamak yeterli değildir. Bilakis anlaşmazlığa sebebiyet vermeyecek şekilde belirlenmesi gerekir.³³

5. Ebu Hanîfe'ye göre kira ücreti kiralanan topraktan çıkan ürünün şâyi hissesi karşılığında olmaması gerekir. Onun için kiralayan kişi topraktan çıkacak buğday, arpa ve zeytin gibi ürünlerin üçte biri, dörtte biri şeklinde şâyi pay karşılığı arazisini kiraya verirse kira akdi geçersiz olur.³⁴

6. Hanefilere göre ücret, malın menfaati ile aynı cinsten olmaması gerekir. Bu sebeple bir araziye ekip biçme karşılığında diğer arazinin ekip biçilmesi şeklinde yapılan kira akdi vadeye bağlı faiz olacağından Hanefilerce caiz görülmez.³⁵

7. Akit anında akdin muktezasına uymayan ve akde münasip olmayan işlerin kiracıdan istenmesi akdin gerçekleşmesine engeldir. Dolayısıyla kiralayanın kiracıdan kendi lehine olan veya toprağa tel çekme, kuyu açma gibi devamlı menfaat sağlayacak işleri istemesi akdi fâsit yapar.³⁶

³¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/227.

³² Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/123; Molla Hüsrev, *Düreru'l-hükkâm*, 2/145.

³³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/21; Abdürrahman bin Şeyh Muhammed Şeyhizâde, *Mecme'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 2/368; Mecelle, md. 465.

³⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 5/320.

³⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/22; Ali Haydar, *Düreru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 2010), 1/523.

³⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/24.

Yürürlük (Nefâz) Şartları

Sözlükte “geçmek, ulaşmak ve caiz olmak” manalarına³⁷ gelen nefâz kelimesi İslam hukukunda akdin, bir başkasının iznine bağlı olmaksızın işlerlik kazanması demektir. Kira akdinin işlerlik kazanıp hüküm ve sonuçlarının fiilen gerçekleşebilmesi için kiralayanın kiraya verdiği arazi üzerinde mülkiyet veya velâyet hakkının bulunması gerekir. Mülkiyet veya velâyet hakkı bulunmayan fuzûlînin yapmış olduğu akit yürürlük kazanmaz. Ancak toprağın asıl sahibinin izin vermesine bağlı olarak (mevkûfen) akit kurulmuş olur.³⁸

Nefâz şartlarından bir diğeri ise kira ücretinin peşin verilmesi şart koşulmadığı zaman kiralanan arazinin kiracıya teslim edilmesidir. Arazinin teslim edilmesinden maksat kiracının toprağı kullanmasına ve faydalanmasına engel olacak bir şeyin bulunmaması demektir.³⁹ Fakat kira ücretinin peşin verilmesi şart koşulduğu takdirde ücret verilmediği sürece kiracıya toprağın teslim edilmesi gerekmez. Zira ücret tahsil edilmediği müddetçe akit işlerlik kazanmaz.⁴⁰

Bağlayıcılık (Lüzûm) Şartları

Kira akdinin bağlayıcı olup tarafların tek taraflı bir şekilde akdi feshetmesinin mümkün olmayacağı⁴¹ anlamına gelen lüzum şartlarını iki kısımda incelemek mümkündür. Birincisi akdin aslı itibarıyla kurulmasının bağlayıcı olması, ikincisi ise akdin bağlayıcı bir şekilde devam etmesidir.⁴²

Akit aslı itibarıyla bağlayıcı olması için yapılan kira akdinin geçerli (sahih) olması gerekir. Kira akdi fâsit olması durumunda akit bağlayıcı olmaz, feshedilmesi gerekir.⁴³

Akdin bağlayıcı bir şekilde devam etmesi için ise kiralanan arazinin, yararlanmayı ihlal edecek bir kusurunun bulunmaması gerekir. Kiralanan malda kiracının yararlanmasını

³⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 939.

³⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/527.

³⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/537.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/10.

⁴¹ H. Yunus Apaydın, “Lüzum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/260.

⁴² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/25.

⁴³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/25.

engelleyecek derecede kusur varsa, kiracının kira akdini feshetme hakkı doğar. Bu durumda akit bağlayıcılığını kaybeder.⁴⁴

2.2.4. Kira Akdinin Hükümleri

Kira akdinin hükmü yapılış şekline göre sahih, fâsit ve batıl olmak üzere üç kısma ayrılır. Yukarıda zikri geçen rükün ve şartlara riayet edilerek yapılan kira akdi sahih, sıhhat şartlarından birinin bulunmadığı kira akdi fâsit, rükün ve in'ikad şartlarından birinin bulunmadığı kira akdi ise batıl hükmünü almaktadır.⁴⁵ Batıl olan kira akdinin hiçbir hükmü bulunmadığı için burada sadece sahih ve fâsit kira akdini inceleyeceğiz.

Sahih Kira Akdinin Hükümü

Sahih olarak gerçekleşen kira akdinin hükmü malın menfaatinin mülkiyetinin kiracıya, kira ücretinin mülkiyetinin de kiralayana geçmesidir. Sahih olarak gerçekleşen kira akdi her iki tarafa ait birtakım sorumluluklar yükler. Kiralanan arazinin menfaatinin elde etmeye mâni olmayacak bir şekilde kiracıya teslim edilme sorumluluğu kiralayana,⁴⁶ sözleşmede belirlenen kira ücretini (ecr-i müsemmayı) sorunsuz bir şekilde kiralayana verme sorumluluğu da kiracıya aittir.⁴⁷

Kira ücretinin sübutu sadece akdin yapılmasıyla meydana gelmez. Bilakis ücretin sübutu ancak şu üç şeyle gerçekleşir.

- a) Akit anında ücretin peşin verilmesinin şart koşulması ile,
- b) Peşin verilmesi şart koşulmadığı halde kiracı kendi arzusuyla ücreti peşin vermesi ile,
- c) Kiracının menfaati elde etmesi veya menfaati elde etmeye muktedir olduğu halde henüz yararlanmasa bile ücreti kiralayana verme borcu kiracı için sabit olur.⁴⁸

Fâsit Kira Akdinin Hükümü

Kira sözleşmesinde kira ücretinin veya kiralanan şeyin belirgin olmaması ve taraflardan birine fayda sağlayacak şartın koşulması gibi sözleşmedeki cehâlet, aldanma ve anlaşmazlığa götürecek her şey akdi fâsit yapar. Kira akdi fâsit olarak kurulması durumunda kiracı tarafından kiralanda henüz menfaat elde edilmediyse akdin

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/26.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/36-69-70.

⁴⁶ Mecelle, md. 582.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/36.

⁴⁸ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/348.

feshedilmesi gerekir. Akdin feshedilmeyip devam etmesi ve menfaatin elde edilmesi⁴⁹ durumunda ise fâsit olarak gerçekleşen kira akdi her ne kadar işlerlik (nâfiz) kazansa da kiralayan kişi ecr-i müsemmaya (akit anında koşulan ücret) sahip olmayıp sadece ecr-i misle (o bölgede halk tarafından belirlenen ücret) sahip olur.⁵⁰ Fakat fâsit akitte ecr-i mislin ecr-i müsemmayı geçmesi durumunda ise bakılır, şayet akdin fâsit olmasını gerektiren sebep ücretin belirsizliği ise ecr-i mislin ecr-i müsemmayı geçmesi caizdir. Akdi fâsit kılan sebep diğer sıhhat şartlarının bulunmamasından dolayı ise ecr-i mislin ecr-i müsemmayı geçmesi caiz değildir.⁵¹ Ayrıca akdin fâsit olması durumunda ecr-i mislin ödenmesi ve elde edilen ürünün masrafları ve kira bedeli kadarı helal olup geri kalanın ise tasadduk edilmesi gerekir.⁵²

2.2.5. Kira Akdinin Sona Ermesi ve Feshedilmesi

Kira akdi şu durumlarda son bulur:

1. Kiralama süresinin bitmesi. Her iki tarafın belirlediği süre bitiminde akdin sona ereceği hakkında İslam âlimleri ittifak etmişlerdir. Çünkü kira akdi süreye bağlı kurulan akittir. Fakat sürenin bitimi kiracının ürünü yetiştirmeden toplamasına ve dolayısıyla zarar görmesine sebebiyet verecekse ürünlerin hasat edilme vaktine kadar rayiç bedel üzerinden kira süresi uzatılır⁵³.

Kira süresi bitiminde her iki taraf da akdi feshetmeden devam etmeyi istemeleri durumunda akit olduğu gibi uzatılmış olur ve önceki akit anında zikri geçen şartlar bağlayıcı olarak devam eder. Kira süresi bitiminde kira akdine devam etmek istemeyen tarafın, diğer tarafa bu durumu önceden haber vermesi şart koşulmuş ise bu şartın yerine getirilmesi her iki tarafın mağdur olmaması için gereklidir.⁵⁴

2. Taraflardan birinin ölmesi. Kira akdinin konusu olan menfaat maddi bir mal olmadığından miras olarak bir sonraki vârislere intikal etmez. Dolayısıyla kira akdi, ölen tarafın mirasçısıyla tekrar yapılması gerekir. Ancak kiracının ölmesi durumunda ürünlerin

⁴⁹ Sahih olarak gerçekleşen kira akdinin aksine fâsit kira akdinde kiracı menfaat elde etmediği sürece ücretin sübutu gerçekleşmez. Bak. Mecelle, md. 472.

⁵⁰ Mecelle, md. 461.

⁵¹ Mecelle, md. 462.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Matbatu'l-İstikâme, 1356), 337. Detaylı bilgi için bk. Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 289-291.

⁵³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/82.

⁵⁴ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 505.

hasat edilmesine kadar kira süresi uzatılır. Şayet kira akdi bir vekil aracılığıyla yapıldıysa vekilin ölmesiyle kira akdi son bulmaz. Çünkü akit, vekâleti veren kişi adına yapılmıştır.⁵⁵

3. Kiralanan şeyin telef olması. Kiralanan tarla, bağ bahçe, ev ve ahır gibi yerlerin sel ve deprem gibi doğal afetler neticesinde yararlanılamaz şekilde harap olması durumunda akit son bulur. Çünkü bu durumda kira akdinin konusu olan yararlanma elde edilemez. Ayrıca kiralanan şeyin telef olması durumunda kiracı istemedikçe akit son bulmaz. Fakat Hanefî mezhebinde sağlam olan görüşe göre bu gibi durumda kiracı kullandığı zaman kadar olan kısmının bedelini öder ve sonrası için kira bedeli düşer.⁵⁶

4. Kira akdinin feshedilmesi ile de kira akdi sona erer. Kira akdinin feshedilmesinin geçerli bazı sebeplerinin olması gerekir, onları aşağıda ayrı bir başlık altında ele alacağız.

Kira akdi bağlayıcı bir akit olması sebebiyle kira süresi içerisinde akdi feshedecek bir özür bulunmadıkça tek taraflı olarak akit feshedilemez. Zira Kur'an'ı Kerim'de "Sözleşmeleri yerine getiriniz!"⁵⁷ buyurulmuştur. O halde meşru bir akdin özürsüz şekilde feshedilmesi bu ayetle çelişeceğinden ötürü caiz değildir. Ancak kiralayan veya kiracı tarafından meydana gelen özür sebebiyle akit feshedilebilir. Feshetme sebeplerini kısaca şu şekilde sıralaya biliriz:

1. Kiralayanın borçlu duruma düşmesi. Kiralayan borçlanmış ve borcunu ödemek için kiraya verdiği malından başka malı yoksa kira akdini feshedebilir. Kira akdinin feshedilmesine sebep olan bu borç kira akdinden önce ise delil veya ikrar ile sabit olurken, kira akdinden sonra ise sadece delil ile sabit olur. Fakat İmam Ebu Hanife'ye göre akitten sonra da ikrar ile borç sabit olur. Çünkü kişi kendi aleyhine yalan da olsa borç ikrarında bulunmaz. Ayrıca kira bedeli peşin ve satım ücretinden fazla olmaması gerekir. Zira peşin ödenen kira bedelinin satım ücretinden fazla olması veya eşit olması durumunda kiralayan akdi feshedemez.⁵⁸

2. Kiralayan yeni aldığı bir malı kiraya verse ve aldığı malda kusur olduğunu öğrense kira akdini feshedip malı satıcıya iade edebilir. Bu durumda kiracının kusura razı olması akdin feshedilmesine engel değildir.⁵⁹

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/81.

⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/82; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 507.

⁵⁷ el-Maide 5/1

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/31; Molla Hüsrev, *Düreru'l-hükkâm*, 2/239; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/82.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/31.

3. Kiracının iflas etmesi veya meslek değiştirmesi akdi feshetmesinin geçerli sebeplerindedir. Çünkü bu durumdaki bir kiracıdan sözleşme gereği akdi devam etmesini istemek ona zarar vermek demektir.⁶⁰ Aynı zamanda menfaatini elde etmediği halde ondan kira ücretini istemek ise caiz değildir.⁶¹

4. Kiracının yer değiştirmesi akdin feshedilmesinin geçerli sebeplerindedir.⁶² Ancak yapacağı zira‘i işlemlerine zarar vermeyecek derecedeki geçici bir zaman için yer değiştirmesi akdi feshetme sebebi sayılmaz.

5. Kiracının hastalanması akdin feshedilme sebeplerindedir. Hastalığın akdi feshedecek sebeplerden birisi olması için bu hastalığın toprağı çalıştıran kiracıda olması ve çalışmasına engel olacak derecede olması gerekir. İşçilerin hastalığı akdin feshedilmesini gerektirmez.⁶³

2.3. an ve Ezine’de Hububat ve Zeytinin Üretimi İçin Toprak Kiralama İşlemlerinin Değerlendirilmesi

an ve Ezine’de kendi tarla ve bahçesinde hububat ve zeytin yetiştirenler olduğu gibi başkasına ait toprakları kiralayarak da bu işi yapanlar görülür. Yapılan kira akitlerini İslam hukuku açısından değerlendirebilmek için onları akit yapılırken kullanılan ifadeler, taraflar, akit meclisi, kira akdinin konusu, kira bedeli, tarafların koştukları şartlar, işçi çalıştırılması ve kira akdinin sona ermesi bakımından ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

2.3.1. Sözleşme Yapılırken Kullanılan İfadeler

an ve Ezine’de yaptığımız araştırmalarda tarla veya bahçe kiralarken icap ve kabulün şu şekilde yapıldığını tespit ettik:

Toprağı kiralamak isteyen kişi arazi sahibine toprağını kiralamak istediğini bildirir ve kira ücretini sorar. Kiralayanın ücreti söylemesinden sonra söylenen fiyatı kabul ederse kiracı “Tamam kiralıyorum.” kiralayan da “Hayırlı olsun.” diyerek sözleşme yapılır. Ayrıca bölgede kiralama işleminin “icara aldım, icara verdim.” şeklinde örfen yaygın olan kelimelerle de ifade edildiği görölmektedir.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/29.

⁶¹ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 333.

⁶² Abdürrahman bin Şeyh Muhammed Şeyhizâde, *Mecme’u’l-Enhur fî şerhi mülteka’l-ebhur* (İstanbul: el-Mektebetü’l-Hanefiyye, ts.), 2/401.

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/16.

Kiracının akde ön hazırlık mahiyetinde dile getirdiği toprak kiralama isteğini ve ücreti sormasını îcap olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü tespit ettiğimize göre kiracının bu soruyu sormasındaki maksat, kiralayana fiyat sormak ve bilgi almaktır, hemen kira yapmak değildir. Öğrendiği kira bedeli uygun olması halinde o gün o mecliste veya ileriki bir tarihte başka bir mecliste kira akdini yapar.

Kiracının fiyat sorması üzerine kiralayanın verdiği cevabı da îcap olarak değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü kiralayanın soruya verdiği cevap da o mecliste akdi yapmaya kesin niyet ettiği anlamına gelmemektedir. İnceleme yaptığımız bölgedeki kira sahiplerinin söz konusu soruya verdikleri cevaplar daha çok o yöredeki dönüm başı fiyatın kaç lira olduğunu haber vermektir. Yoksa kiralayanın o andaki niyeti kira akdini yerine getirmek değildir. Ayrıca haber verme niyeti ile söylenen söz, îcap olarak da değerlendirilemez.

Kiracının şimdiki zaman kipiyle “Tamam kiralıyorum.” sözünü akdin îcabi olarak ele almak akdin seyri için daha doğru olur. Çünkü kiracının şimdiki zaman kipi kullanarak kiraladığını belirtmesi o anda kira akdi yapma iradesini gösterir.⁶⁴ Kaldı ki geniş zaman kipi kullansa da onunla yapılan irade beyanı halk arasında örf olarak geçmiş zaman kipi gibi kesinlik ifade ediyor ise veya söylendikleri o an işlemi yapma iradesini gösteriyorsa akit yapılmış sayılır.⁶⁵

Kiracının îcabına karşılık kiralayanın “Hayırlı olsun.” sözü, icabın kabulü olarak değerlendirilebilir. Çünkü “Hayırlı olsun.” cümlesi aslında örfen “Burayı sana kiraya verdim, hayırlı olsun.” manasına gelmektedir. İslam fakihleri akitlerde anlaşmazlığa sebebiyet vermeyeceği ve kesinlik ifade eden durumlarda bölgenin örfüne ve teâmülüne ayrı bir önem atfetmişlerdir. Dolayısıyla halk arasında yaygın olan “Hayırlı olsun, Hayırını gör.” gibi cümlelerin irade beyanında kabul anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca fıkıh kitaplarında irade beyanında îcap ve kabule etkisi olan fiil kipleri, aslında Arap dilinin kullanım ve o yönde oluşan örfüne göre şekillendiği görülmektedir. Fakihlerimiz örfün dile hükmettiğini ve bu konunun her dilin kendi kuralları ve örfüyle ele alınmasının uygun olacağını dile getirmektedirler.⁶⁶

⁶⁴ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil, 1991), 2/64.

⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/4; Mecelle, md. 170.

⁶⁶ H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 22/389.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki araştırma bölgemizde irade beyanı esnasında kullanılan fiil kipleri ve cümleleri tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek şekilde bölgenin örfüne göre şekil almış ve herkes tarafından kabul edilmiş kalıplardır. Bölgede toprak kiralama akdinin rüknü olarak yapılan irade beyanlarında ve akdin yapılmış sayılıp sayılmaması açısından İslam hukukuna göre uygunsuzluk veya bir problem barındırmadığı anlaşılmaktadır.

2.3.2. Kiralamayı Yapan Taraflar

Bölgede kiralama akdini yapan tarafların mülkiyet ve velâyet açısından akde dört şekilde taraf oldukları görülür.

1. Toprak kiralama işlemini genelde akıllı, ergin ve reşit kişiler yapıyorlar. Bu şekilde yapılan kiralamalar taraflar bakımından İslam hukukuna uygundur.
2. Yaşlılık halinde arız olan akıl noksanlığı ve bunama gibi iradesini olumsuz etkileyecek durumu bulunan kişilerin yerine bir başkasının sözleşme yaptığı görülür. Bölgede yaşlılık sebebiyle akıl noksanlığı bulunan anne veya baba kimin yanında kalıyorsa toprağın kiralaması gibi malî işlerini o kişi üstlenmektedir. Bu kişiler toprak sahibinin çocukları olduğu gibi damadı da olabilir.

Yaşlılık sebebiyle kendisinde bunaklık bulunan kişiler İslam hukukunda mümeyyiz çocuk hükmündedirler.⁶⁷ Dolayısıyla satım ve kira akdi gibi malî sonuçları bulunan akitlerin onlara velâyet veya vesâyet edecek kişiler tarafından yapılması caizdir. Velâyet yetkisine sahip olacak kişiler doğrudan dinin, “*asabe*” diye adlandırdığı sınıfta yer alan kişilerdir. Asabe, nesebe bağlı olarak aralarına bir kadının girmediği bütün erkek akrabalar anlamına gelmektedir.⁶⁸ Bu kişilerin hâkim tarafından belirlenmesine de gerek yoktur. Dolayısıyla bunların, bunamış kişiler adına yaptıkları akitler geçerlidir. Fakat velâyet vasfı bulunmayan kişilerin yapacağı akitler geçerli değildir. Ancak velî veya hâkim tarafından kendisine vesâyet yetkisi verilen kişilerin yapacağı akitler geçerli olur. O halde bunamış kişilerin damatları anca velî veya hâkim tarafından verilecek vesâyet yetkisiyle akit yapmaları caiz olur.⁶⁹ Bölgede yaptığımız araştırmalarda bazı damatların toprak sahibinin velisinden veya hâkimden yetki almadan araziye kiraya verdiğini tespit ettik. Fuzûlî

⁶⁷ Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: İfav, 2018), 235.

⁶⁸ Mehmet Akif Aydın, “Aile Hayatı”, *İlmihal II (İslam ve Toplum)* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 213.

⁶⁹ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 242-243.

konumunda olan damadın yaptığı bu kira işlemi yürürlük kazanmadığı için İslam hukukuna göre geçerli değildir.

3. Bölgede miras yoluyla elde edilen ve hissedarların her birine henüz paylaştırılmamış ortak mal mahiyetindeki toprağın ve ortaklaşa satın alınan toprağın başkasına kiralandığı görülür. Ortak mal olan toprağın kiralanma muâmelesi daha çok ortaklardan biri tarafından gerçekleşir. Bu kiralama akdini yapan ortağın bazen diğer hissedarların vekâletini aldığı bazen de almadan kiralama yaptığı belirtilmektedir.

Miras olarak elde edilen veya ortaklaşa satın alınan toprağın ortaklardan biri tarafından kiraya verilmesini iki şekilde ele almak mümkündür: Ortaklardan biri diğer hissedarların izni olmaksızın sadece kendi hissesini kiraya vermesi veya toprağın tamamını kiraya vermesi.

Ortaklardan biri diğer hissedarların izni olmaksızın sadece kendi hissesini kiraya verirse yapılan işlemin geçerliliği konusunda Hanefî fakihleri arasında ihtilaf vardır. Ebu Hanife ve Züfer ortaklardan birinin şâyi maldaki hissesini yabancı (hissedar olamayan) bir kişiye kiraya vermesini caiz görmezler. Çünkü kira akdinin konusu olan menfaatin, taraflar arasında anlaşmazlığın çıkmasına engel olacak şekilde bilinmesi gerekir. Ayrıca ortak mal olan toprağın, tamamı kiraya verilmediği müddetçe kiraya verilen şâyi hisselerin de kiracıya teslim edildiği anlamına gelmez. Zira kiraya verilen toprak bütün parçalarıyla ortak bir maldır. Dolayısıyla kiracı, kendisine kiraya verilen şâyi hisseden faydalanması için diğer hissedarların paylarına da ihtiyaç duyar. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise şâyi hisselerin yabancı kişiye kiralanmasını caiz görürler. Bu konuda Hanefî mezhebinde Ebu Hanife'nin fetvası esas alınır.⁷⁰

Ortak mal olan toprağın tamamının bir kişi tarafından kiraya verilme meselesini de iki kısımda incelemek konunun doğru bir şekilde anlaşılması için yerinde olacaktır. Birincisi diğer hissedarların izni olmadan toprağın kiraya verilmesi, diğeryse hissedarların ilk başta izni bulunmazken sonradan izin vermesidir.

Kiraya veren hissedar, diğer ortakların izni olmaksızın sadece ücreti kendine almak niyetinde ise yaptığı kira sözleşmesi gasp hükmündedir. Gasp hükmündeki bu işlemi bir sonraki değerlendirmede inceleyeceğimiz için burada ayrıntıya girmeyeceğiz.

⁷⁰ Sabbâh, "Şâyi Malın Kiralanması", 327-329.

Kiraya veren hissedar, diğer ortaklara payları oranında kira ücretini verme niyetindeyse sahip olduğu hisseyi kendi adına, diğer hissedarların sahip oldukları hisseyi ise onlar adına kiraya verdiği değerlendirilir. Bu durumda diğer hissedarlar, kiraya verilen toprağın kiracıya teslim edilmeden önce akde izin vermeleri durumunda önceden yapılan kira akdi geçerli olur, onlar da paylarına düşen ücreti alabilirler. Fakat teslimden sonra ve kira süresi bitmeden önce izin vermeleri durumunda yapılan kira akdinin geçerli olduğu hususunda Hanefî fakihleri farklı görüşler ileri sürerler. Ebu Yusuf'a göre diğer hissedarlar paylarına düşen ücretin tamamını alırlar. İmam Muhammed'e göre ise diğer hissedarların izin verme zamanına kadarki geçen süreye tekabül eden ücreti kiraya veren tek hissedar alır, izin verilen süreden sonraya tekabül eden ücret ise diğer hissedarlara payları oranında taksim edilir.⁷¹ Fakat kanaatimizce bu meselede, sonradan verilen icâzet baştan verilen vekâlet gibidir⁷² prensibini esas alarak Ebu Yusuf'un görüşü üzerine fetva verilmesi daha doğru olacaktır. Çünkü diğer hissedarların, kiraya veren kişiyle vekâlet ilişkisini ilk anda kurmamalarının sebebi aralarındaki süre gelen husumetten dolayı olabilir. Ayrıca sonradan kira ücretini almaları da ilk baştan beri kira akdine razı olduklarını gösterir.

4. Toprak kiralama işlemi genelde toprağın asıl sahipleri bazen de vekâlet yoluyla muhtarlar veya emlakçılar tarafından yaptığı görülür. Fakat bazı emlakçıların toprak sahibinden vekâlet veya izin almadan toprağı yıllarca kiraya verdiği söyleniyor. Emlakçının yaptığı bu kiralama işlemi toprağın asıl sahibi tarafından öğrenildiğinde sulh yoluna gidilip olası anlaşmazlığın önüne geçildiği gibi sulh yoluna gidilmeyip davanın mahkemeye götürüldüğü de oluyor.

Ayrıca üreticilerden bazısının köyünde bulunan toprağı sahibinin izni olmadan gasp yoluyla kullandığı söyleniyor. Köylülerin tarımsal arazileri izinsiz kullanmalarının başlıca sebebi il dışında yaşayan toprak sahibinin toprağı yatırım amaçlı alması ve iletişim bilgilerinin kişisel verilerin korunma kanunu gereği Tapu Dairesi tarafından köylülere verilmemesi olduğu belirtilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için toprak sahipleri arazinin bulunduğu köy muhtarına iletişim bilgilerini vermesi yerinde bir davranış olacağı söylenmektedir.

⁷¹ Sabbâh, "Şâyi Malın Kiralanması", 337-338.

⁷² Merğînânî, *el-Hidâye*, 5/212.

İzin almaksızın bir başkasının malını almak ve kullanmak o malı gasp etmek manasına gelir.⁷³ Bölgede emlakçılarının toprağı asıl sahibinin izni olmaksızın bir başkasına kiralaması veya köylünün toprağın asıl sahibinden izin almaksızın o toprağı ziraat amaçlı kullanması gasp hükümlerini meydana getirir.

Gaspın biri uhrevî diğeri dünyevî (hukukî) olmak üzere iki hükmü vardır. “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin, ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir*”⁷⁴ ayeti ve “*Kim haksızlıkla bir araziden bir karış alırsa kıyamet gününde o arazinin yedi katı onun boynuna dolandır*”⁷⁵ hadis-i şerifinde belirtildiği üzere başkasının toprağını onun izni olmadan alan, kullanan veya onun üzerinde işlem yapan kişi günah işlemiş olur ve ahirette azap görmeye müstahak olur.

Gaspın dünyevî hükmü ise Hanefî fakihleri arasında ihtilafıdır. Bir malın gasp edilmiş sayılması ve gasp eden kişiye hukukî birtakım sonuçların yüklenmesi için Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre gasp edilen malın menkul mal olması gerekir. İmam Muhammed’e göre ise menkul ve gayrimenkul malların tümünde gasp hükmü meydana gelir.⁷⁶ Hanefî fakihlerinin arasındaki bu ihtilafın birkaç sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri gaspa konu olan mal hakkında yapılan tanımdır. Gaspa konu olan mal: “İnsanlar arasında iktisadi değeri olan maddi bir varlıktır” şeklinde tanımlanır. Bu tanıma göre kan ve ölü hayvan gibi nesnelere ile maddi bir varlığı olmayan menfaatler mal kavramının içinde yer almamaktadır.⁷⁷ Mecelle’nin gaspla alakalı maddelerinde birinci görüşü tercih ettiği anlaşılmıştır.⁷⁸ Dolayısıyla gasp eden kişinin elinde bulunan gayrimenkul bir mal gasp edenin kusuru ve etkisi bulunmaksızın sel ve deprem gibi doğal afetler neticesinde telef olması durumunda herhangi bir tazminat ödemeksizin asıl sahibine

⁷³ Mecelle, md. 881.

⁷⁴ en-Nisâ 4/29

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr (Dârü Tavki’n-Necât, 1442), "Bed’ü-l’halık," 107 (No.3198).

⁷⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/295.

⁷⁷ Mehmet Akif Aydın, “İslam Hukukunda Gasp”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, (1995), 169.

⁷⁸ Mecelle gaspın tarifi hakkında düzenlediği 881. maddesinde menkul veya gayrimenkul ayrımı yapmamaktadır. Ayrıca gasp kitabının ikinci faslında “Gasb-ı akar’a müteallik bazı mesâil beyanındadır” isimli başlığında ilk bakışta Mecelle’nin İmam Muhammed’in görüşünü tercih ettiği anlaşılabilir da bu bölümdeki hükümler incelendiği takdirde gayrimenkul mallara fiili olarak kasten yapılan zararın tazmin edilmesi bulunmaktadır. Aydın, “Gasp”, 173.

geri verilir. Fakat gasp eden kişinin fiiliyle malın kıymetinde meydana gelecek bir noksanlık ise gasp eden kişiye tazmin ettirilir.⁷⁹

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un gayrimenkullerin gaspa konu olmadığı hakkında yukarıda zikrettiğimiz görüşü, gayrimenkul mal sahiplerini sıkıntıya soktuğu ve mağdur bıraktığı gerekçesiyle İslam hukuk tarihinde çeşitli istisnai durumlara uğramıştır. Bu istisnai durumlarda İmam Muhammed'in görüşü esas alınmış ve ona göre fetva verilmiştir.⁸⁰ Bu istisnai durumlar vakıf veya yetim malı olan gayrimenkullerin ya da sahibi tarafından kiraya verilmek üzere belirlenen gayrimenkullerin gasp edilmesidir. Genel kuraldan istisna edilen bu gayrimenkul malların gasp edilmesi durumunda gasp edenin kusuru veya etkisi olsun veya olmasın meydana gelen zararın tazmin ettirileceği benimsenmiştir.⁸¹

Gasp edilen gayrimenkulün tazminatına ilişkin dört durum söz konusudur:

a) Gasp edilen tarlanın, ziraî amaçlı kullanılmadan önceki hükmü. Gasp edilen tarla tohum ekmek, gübrelemek ve ilaçlamak gibi ziraî bir işlemde bulunmaksızın gasp edenin elinde bulunuyorsa herhangi bir tazminat ödemeksizin olduğu gibi asıl sahibine geri verilir. Aynı şekilde gasp edenin kusuru veya etkisi bulunmaksızın telef olan tarla da tazminat ödemeksizin asıl sahibine iade edilir.⁸²

b) Gasp edilen tarlanın daha önceki yıllarda kullanılmasının hükmü. Tarlaya ekilen ürünün kendisi ve toplanması toprağın verimliliğini azaltacak şekilde tarlanın kıymetinde herhangi bir noksanlık meydana getirmişse o tazmin ettirilir.⁸³ Aksi takdirde ileride de açıklanacağı üzere tarlanın menfaatinin kullanılması gasp sayılmayacağından ötürü herhangi bir tazmin söz konusu olmaz.

c) Gasp edilen tarlanın nadas edilip tohum ekilmemiş durumundaki hükmü. Bu durumda da tarla olduğu gibi asıl sahibine iade edilir ve asıl sahibinden nadas işlemi karşılığında maliyet ücreti talep edilmez.⁸⁴

d) Gasp edilen tarlanın tohum ekildikten sonraki hükmü. Bu durumdaki tarlanın hükmü üzerinde bulunan ürünün durumuna göre üç şekilde değerlendirilir:

⁷⁹ Mecelle, md. 905.

⁸⁰ Bak. Aydın, "Gasp", 174.

⁸¹ Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 2010), 2/552; Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 7/337.

⁸² Mecelle, md. 905.

⁸³ Mecelle, md. 907.

⁸⁴ Mecelle, md. 908.

d.1. Ekilen ürün olgunlaşmış fakat toplanmamış ise bu durumda toprak sahibi ürünün toplanıp tarlasının boşaltılmasını talep edebilir. Gasp ürünü toplamaması durumunda toprak sahibi ürünü toplar ve toplama ücretini gasp eden kişiye tazmin ettirir. Her iki durumda da toplanacak ürün tamamen gasp eden kişiye aittir. Toprak sahibi toplanan üründe hisse talep edemez.⁸⁵ Zira kişinin kendisi için ektiği tohumun hasılatı her durumda kendine aittir.⁸⁶

Ekilen ürün sebebiyle tarlada bir eksiklik meydana gelmişse gasp eden kişiye tazmin ettirilir. Çünkü burada kasıtlı telef söz konusudur. Ekilen ürün sebebiyle tarlada meydana gelen eksiklik şu şekilde hesaplanır; tarla gasp edilip kullanılmadan önce ve kullanıldıktan sonra kaç paraya kiraya verildiği bilir kişi tarafından kıymetlendirilip iki ücretin arasında meydana gelen noksanlık belirlenir.⁸⁷

Gasp edilen tarladan elde edilen ürünün helal veya haram olması konusunda Hanefî fakihleri ihtilaf etmişlerdir. Tarafeyn'e (Ebu Hanife ve İmam Muhammed) göre başkasının mülkü olan tarlada izni olmaksızın habis (çirkin/haram) bir sebeple meydana geldiği için ektiği tohum, ödediği tazminat ve hasat edinceye kadar yaptığı masraflar dışında kalan kısmını sadaka olarak vermesi gerekir. Ebu Yusuf'a göre ise meydana gelen ürünün tamamı gasp eden için helaldir. Çünkü meydana gelen ürün, tazminatını ödemesi durumunda kendi mülkünde ve kendi tazmin sorumluluğu altında gerçekleşmiştir.⁸⁸ Kişi gasp ettiği şeyin tazminatını ödedikten sonra gaspın başladığı tarihten itibaren ona sahip olmuş sayılır. Ancak Hanefî mezhebinde fetva tarafeyn'in görüşüne göre verilmiştir. Kanaatimizce tarla gaspını önlemek ve taraflar arasında meydana gelecek anlaşmazlıkların önüne geçebilmek için tarafeyn'in fetvası daha uygun bulunmaktadır.

d.2 Ekilen ürün meydana çıkmış henüz olgunlaşmamış ise bu durumda da birinci şekilde olduğu gibi toprak sahibi henüz olgunlaşmamış ürünlerin toplanmasını ve tarlanın boş bir şekilde kendine teslim edilmesini talep edebilir. Aynı zamanda ürünün tarlaya verdiği noksanlığın değeri de gasp edene tazmin ettirilir.

⁸⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 2/566.

⁸⁶ Mecelle, md. 1246.

⁸⁷ Muhammed Âtîf, *İslam Fıkhı*, ed. Abdullah Sivridağ - Mümtaz Habib Güven (İstanbul: Nehir Yayınları, 1994), 5/248.

⁸⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/295; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 2/566.

Tarlayı gasp eden kişi ürünlerinin olgunlaşmıya kadar tarlada kalması için toprak sahibinin rızası olmaksızın zorla (cebren) toprağı kiralayamaz. Ancak rızası bulunması halinde kiralama akdi yapılabilir.⁸⁹

d.3 Tohum yeni ekilmiş henüz meydana çıkmamış ise bu durumda toprak sahibi birinci ve ikinci şekilde olduğı gibi yani ürünün yetişip olgunlaşmasını veya sadece yetişip toplanacak hale gelmesini bekler ve tarlanın boşaltılıp teslim edilmesini talep edebilir. Aynı şekilde meydana gelen noksanlığın değerini gasp edene tazmin ettirir. Ya da toprak sahibi tohumun ekilmiş haldeki değerini ödeyerek tohumun sahibi olur. Yani tohum ücretini ve ekim için ödenen giderlerin kıymetini gasp eden kişiye öder. İmam Ebu Yusuf'a göre sadece tohumun mislini yani ücretini öder. Ancak fetva birinci görüşe göredir.⁹⁰

Gasp edilen tarla hakkında zikri geçen bu hükümler vakıf malı, yetim malı ve kiraya verilmek için belirlenen arazinin dışında kalan tarlalar içindir. Bu tarlalarda ise ecr-i misilden veya ödenen tazmin bedelinden hangisi daha çok ve daha faydalı ise o bedel ödenir.

Sahibinin izni olmaksızın emlakçılar tarafından bir başkasına kiraya verilen tarlanın hükmünü modern fıkıh kitaplarında bir şeyin menfaatini gasp etmek başlığı altında incelendiğini görüyoruz.⁹¹ Hanefi mezhebinde ittifakla kabul edilen görüşe göre menfaatlerin gasp edilmesi tazmini gerektirmez. Hanefi mezhebinin bu görüşü mal kavramına verdiği mana ile bağdaşmaktadır. Hanefi mezhebine göre mal, insanın tabiatının meylettiğı ve ihtiyaç anında kullanılması için biriktirildiğı menkul ve gayrimenkulden ibarettir.⁹² Tanımda da görüldüğü üzere bir şeyin mal olması için fiziki olarak biriktirilmesi gerekmektedir. Menfaatler ise fiziki olarak biriktirilen bir şey değildir. Çünkü her anın menfaati o ana özel olarak meydana gelir. O halde yapılan tarife göre menfaatler mal sayılmamaktadır. Sadece kira akdi gibi bazı istisnai hukukî sözleşmelerde akdin konusu olarak meydana gelmektedir.⁹³ Dolayısıyla Hanefi mezhebine göre gayrimenkul bir malın kıymetini düşürecek herhangi bir zarar vermeksizin uzun yıllar gasp edilip kullanılması veya uzun yıllar kiraya vererek gelirinden istifade etmek suretiyle gasp edilmesi

⁸⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 2/567.

⁹⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 2/567.

⁹¹ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 7/346; Vehbe bin Mustafa Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh* (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, ts.), 6/713.

⁹² Mecelle, md. 126.

⁹³ Aydın, "Gasp", 176-177.

durumunda tazmin ödenmesi gerekmez. Alınan kira ücreti ise gasp eden kişinin mülkü olur. Fakat mülk edinme haram bir sebeple olduğu için gasp eden kişi bu kira ücretini ya toprak sahibine verir ya da ihtiyaç sahiplerine tasadduk eder.⁹⁴ Aynı şekilde vakıf, yetim ve kiraya verilmek için belirlenmiş gayrimenkul mallar bu hükümden istisna edilmiş ve menfaatlerinin tazmin edilme hükmü verilmiştir.⁹⁵

Ayrıca toprak sahibi henüz kira sözleşmesinin bitmediği bir vakitte tarlasının gasp edildiğini ve üçüncü bir şahsa kiraya verildiğini öğrenmesi durumunda dilerse yapılan kira akdine icazet verir ve kira bedelini alır. Dilerse de akdi feshedip tarlasının teslim edilmesini talep eder.⁹⁶

Yaptığımız araştırmalarda özellikle Çan ilçesinde sahibinin izni olmaksızın tarımsal toprakların gasp edilip kullanılmasının çok yaygın olduğu görülmektedir. Bunun en büyük sebebi ise yukarıda da söylediğimiz gibi araziye alan kişinin iletişim bilgilerinin bilinmemesidir. Halbuki Tapu Dairesi'ndeki yetkili kişiler toprak sahibinin izniyle sadece iletişim bilgisini köy muhtarıyla paylaşması durumunda toprak sahibi kira ücretini almış olur ve çiftçimiz de gönül rahatlığıyla ziraatını yapmış olur. Aynı zamanda ülkemiz de tarımsal katkı noktasında gelir elde etmiş olur. Aksi takdirde bu gasp olayı bölgede genellikle her iki tarafın maddi ve manevi anlaşmazlığıyla sonuçlandığı söylenmektedir.

2.3.3. Kira Akdinin Yapıldığı Meclis

Bölgede kira akdinin yapıldığı yerlerin genellikle köy kahvehaneleri olduğu görülüyor. Ayrıca köy halkının sıklıkla bir arada olduğu cami önleri, köy meydanları gibi yerlerde de akdin yapıldığı ve kiralayanın ya da kiracının köy dışında olması durumunda telefonla kiralamanın yapıldığı da söyleniyor.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi telefon veya sosyal medya ya da e-posta aracılığıyla yapılan îcap ve kabulde fiziki birliktelik bulunmamakla birlikte bunlarla yapılan îcap ve kabulde de meclis birliğinin oluştuğunu söylemek mümkündür.⁹⁷ Bölgede hububat veya zeytin üretmek üzere toprak kiralama akitleri yapılırken meclis birliği sağlanarak akit yapıldığı anlaşılmaktadır. Meclis birliği oluşmadığı halde akit yaptığını ileri sürerek karşı tarafa hak iddia edildiğini ve bu durumun nizaa sebep olduğunu tespit edemedik.

⁹⁴ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 7/350.

⁹⁵ Aydın, "Gasp", 180.

⁹⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 2/575.

⁹⁷ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 108-111.

2.3.4. Kira Akdinin Konusu

Kira akdinin sıhhat şartlarını ele alırken akdin konusu olan menfaatin taraflar arasında niza sebep olmayacak derecede bilinir olması gerektiğini belirtmiştik. Bunun için kiralanacak yerin, kiralama süresinin ve toprağa ekilecek tohumun akit anında tayin edilmesi gerektiğini dile getirmiştik. Şimdi sırasıyla bu üç özelliğin bölgede yapılan kira akdi açısından ne şekilde yapıldığını inceleyelim.

1. Toprağı kiralayacak olan kişi genellikle toprağın konumu ve yüz ölçümü hakkında ya akit anında ya da akitten sonra fakat teslimden önce bilgi sahibi olmaktadır. Genelde toprağın konumu ve yüz ölçümü bilinmeden akit yapılmıyor. Çünkü elde edilecek tarımsal ürünün verimliliği toprağın konumu ve yüz ölçümüne bağlıdır. Hatta kira bedelinin değişkenliği ve üreticinin mazot masrafındaki değişkenliği kiralanacak toprağın konumuyla bire bir ilişkili olduğu söyleniyor.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla zeytin bahçesi kiralanacağı zamanda da kiracı bahçeyi geziyor ve bahçede kaç ağaç olduğu, ağaçların kaç yaşında olduğu, ağaç diplerine motorun girip giremeyeceği hakkında bilgi sahibi olduktan sonra kira akdi yaptığı söyleniyor.

Kiracı toprağın yüz ölçümünü kiralayandan öğrendiği gibi resmi sözleşmede bulunan tapu bilgileri veya Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) Parsel Sorgulama uygulaması üzerinden de bilgi sahibi oluyor. Sonuç olarak kiralanacak toprağın yeri, konumu ve arazi şartları kiracı tarafından akit anında bilinmekte olduğu ve bu konu hakkında taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlığın bulunmadığı söyleniyor.

Üreticiler ve toprak sahipleri ile yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz ve yukarıda zikrettiğimiz bilgiler neticesinde toprak kiralamalarında kiracının kiralayacağı tarla veya bağ bahçe hakkında akit anında yeterli bilgiye sahip olduğu için bu bakımdan akdi fâsit kılacak bir durum tespit edemedik.

2. Tarafların akit anında kiralama süresinin kaç sene olacağı hakkında anlaşmaya vardığı söyleniyor. Akit resmi olarak yapılması durumunda kiralama süresi sözleşme metnine yazılırken, gayriresmi yapılması durumunda ise tarafların birbirlerine verdiği söze göre kiralama süresi belirleniyor. Görüştüğümüz kişiler Çan ilçesinde yapılan kiralama süresinin genelde bir sene olduğunu, Ezine ilçesinde ise zeytinlikten verim alabilmek için kiralama süresinin en az üç veya beş sene olduğunu ifade ediyorlar.

Çan ilçesinde kiralama süresinin başlama ve bitiş tarihi resmi sözleşmelerde genelde 1 Eylül tarihi esas alınarak belirleniyor. Gayriresmi kira akdinde başlama ve bitiş tarihi için ekin ve hasat döneminin esas alındığı söyleniyor. Bu örfi zamanlama her ne kadar hava şartları göz önüne alındığında değişkenlik gösterse de resmi sözleşmede olduğu gibi eylül ayında başlıyor ve diğer senenin ağustos ayının sonlarına doğru bittiği ifade ediliyor. Çünkü her iki durumda da toprağın teslimi çift sürme zamanı olan eylül ayında gerçekleşiyor.

Bölgede akit anında kiralamanın başlama ve bitiş tarihinin güne gün veya örfi olarak belirlendiği görülmektedir. Kira akdinde güne gün tarih verilerek menfaat süresinin kesin bir şekilde belirginlik kazanmasında şüphe yoktur. Çünkü güne gün tarih verilerek yapılan kira akdiyle elde edilen menfaat, süresi yönüyle tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek derecede belirginlik kazanmıştır. Örfen belirlenen başlama ve bitiş tarihi menfaatin süresini kısmî olarak belirgin hale getirmektedir. Akdin bitiş tarihi için belirli bir tarih konulmadan sadece “Ürünler olgunlaşınca kadar veya hasat zamanına kadar” denilip örfi olarak belirtilmesi niza sebebi olabileceğini göz önüne alan İmam Muhammed’e göre akdi fâsit yapar. Fakat bölgemizde kira akdinin bitiş tarihi için hasat zamanının esas alınması örf halini aldığı ve taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlığa sebebiyet vermediği için bu uygulamanın İslam hukukuna göre akdi fâsit kılmadığını söylemek mümkündür.

3. Toprağa ekilecek tohumun akit anında genellikle konuşulmadığı söyleniyor. Çünkü coğrafi konumu itibarıyla bölgeye ekimi yapılacak tarımsal ürünün genelde halk tarafından bilindiği ve ayrıca bölgedeki kiralayanlarda “Ne ekerse eksin, ben alacağım paraya bakarım” düşüncesinin hâkim olduğu ifade ediliyor. Fakat bölgede bulunan bazı sulak arazilerde senede iki kere farklı ürün yetiştirildiği oluyor. İki ürünün yetiştirildiği tarlanın bir sonraki sene verimi az olacağından bir başkasının kiralama ihtimalinin düşük olduğu söyleniyor. Bu sebepten kiralayanlar kiracısına bir ürün yetiştirmesi hakkında sınır koyarak kiraya veriyor veya kira bedelini artırma talebinde bulunuyor.

İslam hukukuna göre kiracı dilediği tohumu ekme hususunda serbest bırakılabilir. Serbest bırakılan kiracı toprağın verimini azaltsın veya azaltmasın dilediği ürünü yetiştirmek için tohum ekebilir. Fakat kiralayan akit anında bu hakkı kiracısına vermeyip bir sınırlama getirebilir. Çünkü her ürünün toprağa vereceği zarar aynı olmadığı için kiralayan toprağının en az zarar göreceği ürünün yetiştirilmesini ister. Kiracı dilediği

tohumu ekme hususunda serbest bırakılmadığı halde istediği tohumu ekerse sözleşme şartına uymadığından akit fâsit olur. Fakat bu durum kira süresinin bitimine kadar devam etmesi durumunda akit istihsânen⁹⁸ sahih olur ve zikredilen kira bedeli ödenir.

Taraflar kira akdi anında ekilecek tohum üzerinde anlaşmaya vardıklarında kiracı bu anlaşmaya sadık kalmayıp başka tohum ekerse bakılır; eğer ekilen tohumun toprağa vereceği zarar akit anında konuşulan tohumun zararıyla aynı veya daha az ise akit sahih olarak devam eder. Ancak ekilen tohumun zararı daha fazla ise tohumun toprağa verdiği zarar kiracıya tazmin ettirilir. Çünkü kiracı yapılan sözleşmeye sadık kalmadığı için gâsıp durumuna düşer. Akitlerde hem ücret ödeyip hem de tazminat ödeme söz konusu olamayacağından ve iki bedel birleşmeyeceğinden kiracı sadece tazminat bedelini öder.⁹⁹

İslam hukukuna göre bir seneliğine kiralanan toprakta yaz ve kış mevsimi olmak üzere iki ürün yetiştirilmesi ancak kiralayanın izniyle caizdir.¹⁰⁰ Dolayısıyla kiralayan fazla ücret karşılığında yaz ve kış ürünlerinin yetiştirilmesine izin verebilir. Sonuç olarak bölgede yapılan kiralama akdinde tohum izniyle alakalı hususta İslam hukukuna göre akdi fâsit kılacak bir durum tespit edemedik.

Genel olarak kira akdinin konusunu inceledikten sonra şimdi de Ezine ilçesinde zeytin üretimi için yapılan bahçe kiralamasının İslam hukuku açısından değerlendirilmesini yapacağız.

Ezine ilçesinde zeytin üreticileri zeytin ağaçlarının bulunduğu bahçeleri kiralyorlar. Kiraladıkları ağaçların bakımlarını yaparak zeytin elde ediyorlar. Hasat ettikleri zeytinleri işlemeden (Ham zeytin) veya yağını çıkartarak tüccara veya direk tüketiciye satıyorlar.

Klasik Hanefî fıkıh kitaplarında boş arazinin ziraat yapma, ağaç dikme veya bina inşa etme amaçlı kiralanaabileceği,¹⁰¹ arazide bulunan ağaçların ileride yetişecek

⁹⁸ İstihsânen dememizin sebebi şudur; Kira akdi ilk anda kıyasa göre fâsit olarak kurulmuştur. Ancak kira akdi an ve an yenilenen menfaat üzerine kurulan bir akittir. Bu sebeple ilk andaki fesat sebebi olan cehâlet akit tamamlanmadan önce kalkması durumunda sonrasında yenilenen menfaat sahih olarak meydana gelir ve akit sahih olarak tamamlanır/son bulur. Bak. Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/546. İmam Züfer kıyası esas alarak akdin fâsit olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre fâsit olarak başlayan akit sahih olmaya dönüşmez. Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/239; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/465.

⁹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/41; Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 292.

¹⁰⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/29; Mecelle, md. 525.

¹⁰¹ Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâ, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313), 5/114.

meyvesinden menfaat elde etme amaçlı kiralanamayacağı belirtilmektedir.¹⁰² Çünkü kira akdindeki tüketim, kiralanın belli bir malın (ayn) bizzat kendisinde olmayıp sadece menfaatinde meydana gelmesi gerekir.¹⁰³ Bahçe kiralama da ise bahçede bulunan ağaçların aynının kiralanması ve ağaçlardan çıkacak meyvelerin bizzat kendilerinin tüketimi söz konusudur.¹⁰⁴ Aynı şekilde sütünü, yavrusunu ve yünlerini tüketmek için koyunu kiralamak da caiz değildir.¹⁰⁵ O halde Hanefî mezhebine göre ağaçların veya ağaçların bulunduğu toprakların da kiralanması caiz değildir.¹⁰⁶ Ancak İslam hukuk tarihinde kira akdinin tüketimin menfaatinde olmayıp aynın bizzat kendisinde gerçekleştiğine dair örnekler vardır. Meselâ süt annenin emzirdiği süt karşılığında ücret almasının caiz olması. Bu mesele kıyasa muhalif olarak istihsânen ayet ile sabittir. Fakat bazı Hanefî fakihleri buradaki sütün bebek tarafından tüketiminin asıl amaç olmadığını, dolayısıyla bu meselede bile aynın tüketiminin bulunmadığını savunmaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca Serahsî bu meselenin caiz olmasını değerlendirirken buradaki akdin konusunu “meme menfaati” şeklinde yorumlaması da dikkat çekicidir.¹⁰⁸

Timurtaşî *Tenvîrî'l-epsâr* isimli eserinde “Bir kişi çocuğuna veya kuzusuna süt içirmek için koyun kiralanması caiz değildir” demiştir. Ancak Timurtaşî'nin bu ibaresini Haskefî “Örf bulunmadığından dolayı (caiz değildir)” şeklinde şerh etmiştir.¹⁰⁹ Aynı şekilde süt anne meselesinde bazı Hanefî fakihleri Hz. Peygamber zamanında ücret karşılığı süt anne uygulamasının örfi olarak bulunduğunu ve bunu Hz. Peygamber'in de kabul edip onayladığını söylemektedir.¹¹⁰

Sonuç olarak kira akdinin meşruiyetinin insanların ihtiyacı üzerine kıyasa muhalif olarak kabul edilmesini de göz önünde bulundurduğumuzda bölgede yapılan bahçe kiralama uygulamasının iki yönden caiz olduğunu söylemek gerekir: Birinci olarak bu kiralama akdinin konusunu kiralanın malın (ayn) tüketimi olarak değil de ağacın menfaati

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/196; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/518; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 11/520.

¹⁰³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/61.

¹⁰⁴ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 7/489; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/8.

¹⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/518.

¹⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/33; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/8.

¹⁰⁷ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/443-444; el-Aynî, *el-Binâye*, 10/287.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/118.

¹⁰⁹ Alâüddîn Muhammed b. Alî el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîrî'l-epsâr*, thk. Abdülmun'im Halil İbrahim (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423), 590.

¹¹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Lübnan: Dâru'l-Erkam, ts.), 2/236.

şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü zeytin üreticileri, ağaçları veya ağaçların bulunduğu araziyi kiralayıp ileride yetişecek zeytinleri pazarlamak suretiyle menfaat elde ederler. Kira süresi bitince araziyi ve ağaçları malikine aynen geri teslim ederler. İkinci olarak da bölgede bu uygulamanın örf halini aldığı görülür. Bu işleme insanların ihtiyaç duyduğu, onun önemli bir üretim ve geçim kaynağı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Kıyasa aykırı olan bazı hususlar örf haline geldiğinde eğer bizzat naslar tarafından yasaklanmamışsa onların yapılmasının İslam fakihleri tarafından caiz olarak görüldüğünü göz önünde bulundurarak bu uygulamanın caiz olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.5. Kira Bedeli

Toprak kiralama akdi anında tarafların ilk konuştuğu konulardan biri de kira bedelidir. Taraflar kira bedeli üzerine anlaşma sağladıklarında akit resmi ise sözleşme metnine, gayriresmi ise tarafların birbirine verdiği söze itibarla ücret kayıt altına alınır.

Çan ilçesinde kira bedeli belirlerken tarlanın verimli olması, barajdan sulama yapılması, köy içine yakın olması, devlet destekli olması gibi vasıfların dikkate alındığı; Ezine ilçesinde ise bu vasıfların yanı sıra ağaç sayısının dikkate alındığı söyleniyor. Fakat her iki ilçede de bölgede esas alınan dönüm fiyatları kira bedelinin belirlenmesinde önemli rol oynuyor.

Alışverişte bedel (semen) olmaya elverişli olan para, altın, buğday gibi mislî mallar kira akdinde de bedel olabilir. Hatta alışverişte semen olmaya elverişli olmayan hayvan gibi kıyemî veya bir evde oturmak gibi menfaat cinsinden olan mallar da kira akdinde bedel olabilir.¹¹¹

Konunun seyri için bölgede yapılan kira bedeli uygulamasını para ve para dışındaki bedel şeklinde iki kısımda inceleyeceğiz:

1. Bölgede kira bedeli genellikle belirli bir para (TL) olarak belirleniyor. Bazen de istenilen paranın miktarı “Bir ton buğdayın parasını veya çıkacak zeytinin yüzde otuzunun parasını alırım” şeklinde çıkacak ürünün ton veya yüzdelik değeri üzerinden belirleniyor.

¹¹¹ Mecelle, md. 463.

Belirlenen kira bedeli genelde peşin oluyor. Bedelin vadeli olması durumunda ise vade tarihi için çift sürme veya hasat zamanı gibi meçhul bir vakit belirleniyor. Aynı zamanda vade farkı koyanlar olduğu gibi koymayanlar da olduğu söyleniyor.

İslam hukukuna göre para karşılığında toprağın kiraya verilmesi caizdir. İstenen para miktarı tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek derece belirgin olması gerekir.¹¹² Ancak araziden elde edilecek ürünün bir tonu gibi belirli miktarının veya yüzdelik bir oranının bedeli karşılığında kiralanması akdi fâsit yapar. Çünkü hasat edilecek ürünün fiyatı akit anında bilinmemektedir. Zira ülkemizde tarımsal ürünlerin fiyatları hasattan az bir zaman öncesinde devlet yetkilileri tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca fiyat açıklandıktan sonra bile meydana gelebilecek enflasyon, savaş veya doğal afetler gibi bazı sebepler neticesinde fiyatın değişkenlik gösterdiği de bilinmektedir. Aynı zamanda akit anında hasadın olup olmayacağı veya olsa bile ne kadar olacağı da bilinmiyor. Öyleyse yapılan bu uygulamanın kira bedelindeki aşırı belirsizlikten dolayı İslam hukuku açısından akdin fâsit olmasını gerektireceği ve caiz olmayacağı söylenebilir.

Kira bedeli peşin veya vadeli olabilir. Ancak satım akdinin aksine kira akdinde ücretin peşin veya vadeli olması şeklinde bir konuşmanın bulunmaması durumunda ücretin peşin olarak ödenmesi gerekmez.¹¹³ Dolayısıyla sadece akdin yapılmasıyla ücret peşin ödenecek değildir. Ancak kiracının ücreti peşin vermesiyle veya kiralayanın ücreti peşin almayı şart koşmasıyla ya da menfaatin elde edilmesiyle ücret peşin hale gelir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ücretin vadeli olması durumunda vade tarihinin anlaşmazlığa sebebiyet vermeyecek şekilde akit anında belirlenmesi¹¹⁴ ve belirlenen bu vakte her iki tarafın da riayet etmesi gerekir. Dolayısıyla vade tarihi gelmeden önce kiralayan kira ücretini veya taksitini isteyemez,¹¹⁵ kiracı da vade zamanı geldiğinde borcunu ödemesi gerekir.

Vade tarihinin çift zamanı veya hasat zamanı gibi ileride meydana gelmesi kuvvetli muhtemel olan fakat erken veya geç olma ihtimali de bulunan bir zamana göre belirlenmesi akdi fâsit yapar. Çünkü bu iki vaktin az da olsa belirsizliği tarafları anlaşmazlığa götürebilir. Ancak zikri geçen bu iki vakit gelmeden önce taraflar vade

¹¹² Mecelle, md. 464.

¹¹³ Mecelle, md. 466.

¹¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/531.

¹¹⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/491 md. 475.

tarihini belirgin hale getirmesi veya kiracının ücreti peşin ödemesi ile akit sahih hale gelir.¹¹⁶

2. Bölgede para dışında kira bedeli olarak istenilen ücretler üç kısımdır: Topraktan çıkacak ürün, kurbanda kesilecek küçükbaş hayvan ve arazi için yapılacak işçilik. Sırasıyla incelemesini yapalım.

a) Ezine ilçesinde zeytinliğin kira bedeli olarak zeytin veya zeytin yağı, Çan ilçesinde ise tarlaya ekilecek ürün cinsinden istendiği söylenmektedir. Kira bedeli olarak istenen bu ürünler kiraya verilen bahçeden ya da tarladan olması şart koşulmadığı halde genelde o bahçe ve tarladan hasat edilen ürünlerin verildiği belirtiliyor. Bu ürünler Ezine ilçesinde yüzdelerle istenirken, Çan'da ise yerine ve hasat edilen ürüne göre kilo veya traktör römorku (bir veya iki römork dolusu gibi) oranında isteniyor.

Hanefî mezhebine göre kiralanacak topraktan elde edilecek gıda maddesi karşılığında yapılan kira akdi caiz değildir. Bu konuda Râfi‘ bin Hadîc Hz. Peygamber’den (sav) şöyle bir hadis rivayet etmiştir: Râfi‘ bir hurma bahçesindeyken Peygamberimiz bir gün ona uğradı ve bahçenin (durumuna) şaşırarak “Bu bahçe kimindir?” diye sordu. Hadîc ise “Benimdir ey Allah’ın resulü, onu kiraladım.” dedi ve bunun üzerine Hz. Peygamber “Bahçeden alacağın ürünün bir kısmı karşılığında onu kiralama.” dedi.¹¹⁷

Ayrıca Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde daha sonra fıkhîta “*kafîzü't-tahhân*” (*Değirmencinin ölçeği*) meselesi diye bilinen işlemi¹¹⁸ yani öğütölmek üzere getirilen buğdayı değirmencinin öğütmesine karşılık işçilik ücretini öğüttüğü undan almasını yasaklamıştır.¹¹⁹ Bâbertî bu hadisin illetinin/manasının¹²⁰ nassın delaleti yoluyla tespit edildiğini ve o mananın bulunduğu birçok meseleye de uygulanacağını ileri sürmektedir.¹²¹ Bu meselelerden biri de bir iş yerini, kazancının belirli bir bölümü karşılığında kiraya vermektir. Bu ve buna benzer meselelerde kira bedeli akit anında

¹¹⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/209.

¹¹⁷ Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Tah. Hamdi b. Abdülmecîd es-Silef (Kahire: Mektebetü İbni Teymiye, 1994), 4/263, No. 4354; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/514.

¹¹⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessisetü'r-risâle, ts.), Kitabu'l-buyu' 2985.

¹¹⁹ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/472.

¹²⁰ Hz. Peygamber'in *Kafîzü't-tahhân*'nı yasaklamasının illeti bedelin henüz mevcut olmamasıdır (ma'dûm). Bu meselede akit, sözleşme anında mevcut olmayan bedel üzerine kurulmuştur. Oysa ki akitlerde bedel “ayn” gibi hakikaten veya para gibi hükmen var olması gerekir. Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/473.

¹²¹ Ekmeleddin el-Bâbertî, *el-Înâye* (Dâru'l-fikr, ts.), 9/108.

bulunmayan bir şey üzerine konuşulduğu için ve aynı zamanda bedel bilinmezlik niteliği taşıdığı için akdin fâsıt olması gerekir.¹²²

Kafizü't-tahhân hadisinin delalet ettiği manayı esas aldığımız zaman aynı şekilde topraktan çıkacak ürün karşılığında yapılacak kira akdi de fâsittir. Çünkü çiftçinin kira bedeli olarak vermeyi üstlendiği hasat edilecek ürün akit anında mevcut bulunmamakla beraber bilinmezlik niteliği de taşımaktadır. Aynı zamanda bedelin teslim edilip edilmeyeceği kesin değildir. Halbuki kira akdinin sıhhat şartlarından biri de kiracının akit anında kira bedelini teslim etmeye güç yetirmesidir.¹²³

Yukarıda zikrettiğimiz Râfi‘ bin Hadîc’in rivayet ettiği hadis ile *kafizü't-tahhân* hadisine göre bölgede yapılan ürün karşılığı kira akdi caiz değildir. Ancak İmam Muhammed *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne* isimli eserinin müsâkât (Bağ/bahçe ortaklığı) bölümünde topraktan çıkacak ürün karşılığında kiralama akdinin mekruh olmasıyla beraber caiz olduğunu söyler. Kira bedeli olarak istenen ürünün kiralanan arazinin mahsulü olmasını şart koşmadan talep edilmesi durumunda ise mekruh olmaksızın caiz olduğunu dile getirir.¹²⁴ Yukarıda da belirttiğimiz gibi kira bedeli olarak istenen ürünler kiralanan araziden olacak şeklinde bir şart koşulmamaktadır.

Ayrıca ürünün kiralanan topraktan olması şart koşulsa bile yapılan bu uygulama araştırma bölgemizdeki halk arasında örf ve teâmül halini almıştır. Dolayısıyla örf halini almış olan bu uygulamanın ekim dikim ve bakım ortaklığı olarak görülmesinin hem meseleyi tasavvur etmek hem de çiftçilerimiz ve tarımsal kalkınma açısından maslahata uygun olacağı söylenebilir. Çünkü her iki bölgede yapılan uygulama incelendiğinde bunun kiralama akdinden daha ziyade müzâraa ve müsâkât akdi olduğu anlaşılmaktadır. Taraflar her ne kadar akit anında “İcâra verdim, icâra aldım” terimlerini kullansalar da yaptıkları iş ve işin mahiyetinde dile getirdikleri şartlar ortaklığı kastettiklerini göstermektedir. Mecelle’de de “Bir işden maksad neyse hüküm ona göredir” denilmiştir.¹²⁵ Ayrıca İmam Muhammed’in zikri geçen konuyu kitabının müsâkât bölümünde ele alması, yaptığımız bu değerlendirmenin tutarlı olduğunu da göstermiştir.

¹²² Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/473.

¹²³ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/130.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne*, thk. Mehdi Hasan el-Keylânî el-Kâdirî (Beyrut: Âlimü'l-kütüb, 1403), 4/185.

¹²⁵ Mecelle, md. 2.

Bu uygulamayı ortaklık akdi olarak değerlendirdiğimizde akdin caiz olması için ayrıca kiralayanın kira bedeli olarak istediği ürünü kilo değeri vermeden yüzdelik payı ile istemesi gerekir. Aksi takdirde kilo değeri veya traktör rmorkunun hacim değeri verilerek akit yapılırsa bu akit fâsittir.¹²⁶ Ayrıca zeytinliklerin kira bedeli olarak da hasat edilen zeytinden istemek gerekir. cret olarak zeytin yağı istenirse akit fâsit olur.

b) Her iki bölgede de kira bedeli olarak kurbanlık küçükbaş hayvanı gibi kıyemî olan mallar talep edildiği söylenmektedir. Kira bedeli olarak istenen kurbanlık küçükbaş hayvanın cinsi ve vasfı açıklanmadan sadece ‘‘Kurban Bayramı’nda kesmek için bir koyununu alırım’’ denilip toprağını kiraya verenlerin bulunduğu belirtilmektedir.

Daha önce de söylediğimiz gibi alışverişte bedel olmaya elverişli olmayan hayvan gibi kıyemî mallar kira akdinde bedel olabilir. Fakat kira akdinde semen yerine geçecek hayvanın sadece vasfının açıklanması akdin sıhhati için yeterli olmaz. Ayrıca o hayvanın muayyen yani kiralayana gösterilmiş olması gerekir. nk kıyemî mallardan olan hayvan bütün vasıflarıyla kişinin zimmetinde bir borç (deyn) olarak yer almayacağı için ancak akit anında kiralayana gösterilmesiyle belirginlik kazanacaktır. Aksi takdirde bedelin belirsizliği tarafları olası anlaşmazlığa sürükleyeceği için akdi fâsit kılmaktadır. Sonuç olarak bölgede yapılan bu uygulama İslam hukuku açısından akdin fesâdını gerektirir.¹²⁷

c) Röportaj yaptığımız bazı köylerde kiralayan kişinin kiracısından kira bedeli olarak tarlanın etrafına tel çekmek gibi bazı işleri talep ettiği ve yapılan bu iş bitiminde kaç para gider oldu ise o bedel karşılığında tarlanın kiralandığı ifade edilmiştir.

Bu ve buna benzer uygulamalarda kira bedelinin akit anında belirgin olmaması tarafları anlaşmazlığa götüreceği için akdin fâsit olmasını gerektirdiği söylenebilir.¹²⁸

2.3.6. Kira Akdinde Tarafların Koştukları şartlar

Kira akdi anında tarafların birbirine bazı şartlar koştukları söyleniyor. Bunları iki kısımda ele almak mümkündür:

1. Devlet destek ödeneğinin kiralayana verilme şartı. an ilçesinde yaygınlaşmaya başlayan bir uygulamadır. şöyle ki bölgede devlet destekleme deneği verilen ve verilmeyen olmak üzere iki tür tarla bulunmaktadır. Destekleme deneği verilen

¹²⁶ Merđinn, *el-Hidâye*, 2/333.

¹²⁷ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü’l-Burhânî*, 7/396; Ayn, *el-Binâye*, 10/228.

¹²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/34; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/22.

tarlanın sahibi, kiracının destekleme ödeneğini kendisine vermesi şartıyla toprağı ona kiraya verebileceğini dile getiriyor. Aksi takdirde toprağını kiraya vermeyeceğini söylüyor. Bu kimselere destekleme ödeneğini kiracıdan neden istediklerini sorduğumuzda “Devletin verdiği destekleme ödeneğı, kira bedelini karşıladığı için toprağımsı sanki parasız kiraya veriyorum” diye cevap veriyorlar. Buna karşılık üretim yapmaya ihtiyaç duyan ve üretimden geçimini karşılayan üretici bu şartı kabul etmek durumunda kalıyor. Çünkü destekleme ödeneğini vermeyi kabul etmemesi durumunda bir dahaki seneye aynı tarlayı kiralayamayacağını biliyor. Ayrıca bölgede destekleme ödeneğini istemeyip kira bedelini yüksek tutun tarla sahipleri de bulunduğı söyleniyor.

Bu uygulama Çan ilçesinde üç şekilde yapılmaktadır:

a) Kira bedeli olarak sadece destekleme ödeneğinin istenmesi. Kanaatimizce yapılan bu talebi şart olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü burada kiralayanın yararına bir fayda bulunmuyor. Zira bölge halkının söylemine göre destekleme ödeneğı rayiç olan kira ücretinden daha düşük oluyor. Öyleyse bu uygulamadaki destek ödeneğini kira bedeli olarak değerlendirmek daha doğrudur. Ancak kira bedeli yerine destek ödeneğini istemek akdi fâsit kılar. Çünkü destek ödeneğinin ne kadar olacağı akit anında bilinmez. İlçe Tarım Müdürlüğü ile yaptığımız görüşmelerde devlet desteğı ödeneğinin ödenme tarihi ve miktarının her sene değıştiğı yönündedir. Akit anında kira bedeli olarak talep edilen ödeneğın tarihi ve miktarındaki bu bilinmezliğın tarafları anlaşmazlığa götürmesi mümkündür. Sonuç olarak bu uygulama neticesinde akit fâsit olacağından dolayı destek ödeneğinin kira bedeli olarak istenmesi İslam hukukuna göre caiz değıldir.

b) Destek ödeneğinin verilmesi şartıyla kira bedelinde indirime gidilmesi.

c) Kira bedelinden hiç taviz verilmeksizin her ikisinin de tamamının istenmesi. Her iki uygulamada da istenen destek ödeneğini kira bedeli olarak veya akit anında akdin amacına uygun olmayan şart olarak değerlendirmek mümkündür ve her iki durumda da akit fâsittir. Şöyle ki kira ücretine ek olarak bir de bu ödeneğın istenmesi akdi fâsit kılar. Çünkü destekleme ödeneğinin talep edilmesi durumunda kira ücretinin toplamda kaç para olduğı bilinmez.

Aynı şekilde talep edilen destekleme ödeneğini şart olarak değerlendirdiğimizde akit fâsit olur. Çünkü akdin amacına uygun olmayan, akdin gereğini tekit etmeyen, örf halini almayan veya taraflardan birine ya da onların dışında üçüncü bir kişiye yarar sağlayan şartların akit anında şart koşulması akdi fâsit kılar. Destek ödeneğini şart koşmak

akdin amacına uygun olmadığı aşıkardır. Çünkü devletin vermiş olduğu destekleme ödeneği Toprak Kanunu mevzuatında da açıklandığı üzere çiftçiye mazot ve gübre amaçlı yapılan parasal bir destektir. Devletin bu tarımsal uygulaması toprağı işleyen çiftçinin üretim maliyetine destek vermek ve tarımsal kalkınmayı sağlamaktır. Fakat görüldüğü üzere kiralayan, hakkı olmadığı halde devletin verdiği bu ödeneği amacının dışında kullanmak istemektedir. Akit fâsit olmakla beraber kiralayan talebi sebebiyle vebal altına girmektedir. Bu hususta bizim tavsiyemiz diğer bazı tarla sahipleri gibi destekleme ücretini almak yerine kira bedelini fazla istemek akdin sahih olması açısından daha doğru olacaktır.

2. Çan ilçesinde kira akdi anında şart koşulan bir diğer husus ise *anız*dır. Hasat sonrasında tarlanın dibinde kalan anız köklerini genelde kiracı kendi hayvanlarına yem olarak kullanılırken bazen de başka hayvan sahiplerine kiraya verdiği biliniyor.¹²⁹ Fakat bazı toprak sahipleri hasat sonrasında tarlada kalan anızın kendisine verilmesini akit anında kiracısına şart koştuğı söyleniyor.

Konu hakkında değerlendirmenin daha iyi yapılabilmesi için anızın saman ile aynı kategoride olup olmamasını incelemek yerinde olacaktır. Şöyle ki anız, saman gibi tohumdan yetişen bir kamıştır. Fakat anız ilk anda saman gibi balya edilmeyip toprak üzerinde kalmaktadır. Bunun sebebi ise biçerdöver operatörü, makinenin bıçakları tarlada bulunan taşlara çarpmaması için samanın dibinden on-on beş santim yukarıdan biçmesidir. Hatta *kırk-ayak* denilen biçer aletleriyle toprak üzerindeki anızdan tekrar saman balyası elde edilebiliyor. Öyleyse toprak üzerinde kalan anızın fıkıh kitaplarımızda geçen saman (التبن) olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Ancak fıkıh kitaplarımızın kira akdi bölümlerine ait olan kısımlarını incelediğimizde konuyla ilgili bir bilgi tespit edemedik. Bununla beraber anızın kimin hakkı olduğunu belirlemekte bir yönüyle kira akdine benzeyen müzâraa akdini inceledik. Çan ilçesinde anız hakkında yapılan bu akdin sonucunu tespit edebilmek için müzâraa akdindeki samanın taksim edilme meselesini esas almanın daha doğru olacağı kanaatine vardık.

Müzâraa akdinde hasat sonrası elde edilen samanın, sadece tohum sahibine ait olacak şekilde şart koşulması durumunda akit sahih olur. Çünkü tohum sahibinin samanda hak iddia etmesinde şarta gerek yoktur. Kişinin sadece tohum sahibi olması ve samanın o

¹²⁹ Bu konu hakkında röportaj yaptığım kimseler yapılan bu uygulama için satım veya kiralama gibi tam bir akit ismi vermediler. Sadece bölgede “anız yemesi için hayvan koymaya izin verdim” şeklinde ifade ediliyor. Verilen iznin bitim tarihi için çift sürme vakti esas alınıyor. Bu sebepten ötürü biz yapılan bu uygulamayı kira akdine benzetmeyi daha uygun bulduk.

tohumdan yetişmiş olması samanın şart koşulmadan kendisine ait olması hususunda yeterlidir. Fakat müzâraa akdinde hasat sonrası elde edilen samanın toprak sahibine ait olacak şekilde şart koşulması akdi fâsit yapar.¹³⁰ Sonuç olarak anızın değerli olması ve kiracının tohumunun mahsulü olması dolayısıyla kanaatimize göre anız kiracıya aittir. Öyleyse kiralayanın, anızın kendisine verilmesini şart koşması akdi fâsit kılar. Fakat bu değerlendirmemiz anızı kiracının kendi koyunlarına yedirmesi hususundadır. O halde kiracı, kira süresi bitinceye kadar tarlayı başka koyuncuya kiraya vermesi için kiralayanın izni olması gerekir.¹³¹ Çünkü kiracı tarlanın sadece ziraî menfaatine sahiptir. Tarlayı başkasına kiraya vermesi ise ancak kiralayanın iznine bağlıdır.¹³²

2.3.7. Arazide İşçi Çalıştırılması

Bölgede mevsimlik işçi çalıştırılmaktadır. Ekin zamanında olsun veya hasat zamanında olsun çift sürme, ağaç dibi çapalama, biçer döver, zeytin toplama gibi birçok alanda işçi çalıştırılmaktadır. İşçiler bölgeye ve yaptıkları işlere göre ücretlerini farklı şekilde almaktadırlar. İşçilerden kimisi ücretini para olarak kimisi de ürün olarak almaktadır.

Çan ilçesinde çift sürme ve özellikle ürün hasadı için biçerdöver işçisi çalıştırmak çok yaygındır. İşçiler çalıştıkları tarlanın dönümüne göre ücret alıyor. Ancak akit anında piyasa fiyatı belli olmadığı için belirli bir ücret üzerine akit kurulmuyor. İleriki zamanda belirlenecek piyasa fiyatı üzerinden anlaşma yapılıyor. Aynı şekilde saman ve otun balya edilme ücreti de akit anında belirtilmeyerek sonradan belirlenecek piyasa fiyatı üzerine akit kuruluyor.

Ezine ilçesinde ise çalışacak işçiler genelde yevmiye usulü para karşılığı çalışıyor. Az da olsa bazı işçiler toplanan zeytinin belirli bir kısmı karşılığında çalışmayı kabul ediyor.

¹³⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/275.

¹³¹ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 225.

¹³² Bu ifademizden dolayı bize şöyle bir itiraz gelebilir: Bu akitte kiracı tarlanın ziraî menfaatine sahip olmak şartıyla tarlayı kiralamışken nasıl olur da koyun otlatma (kendi koyunları olsa bile) menfaatine sahip olabilir? Yapılan bu itiraza şu şekilde cevap vermek mümkündür: Bölgede başkasına kiraya vermeksizin kiracı sadece kendi koyunlarını otlatılabilir şeklinde bir anlayış hakimdir. O halde bölgedeki kiracılar ziraî menfaatine sahip oldukları tarlalarda kiralayanın izni olmadan koyunlarını da otlatma menfaatine sahiptirler.

Çan ilçesinde biçer döver işçisi ile yapılan akitte piyasa fiyatı belli olmadığından akit anında fiyatın konuşulmamasının sonradan taraflar arasında anlaşmazlık meydana getireceği için akdin fesâdını gerektirdiği söylenebilir.¹³³

Ezine ilçesinde belli bir para karşılığında yevmiye usulü işçi çalıştırmak üzere yapılan hizmet sözleşmesinin sahih bir akit olduğu anlaşılmaktadır. Çıkacak ürünün belirli yüzdesi karşılığında çalışmak üzere tutulan işçi ile yapılan sözleşmesinin ise akit anında ne kadar zeytin çıkacağı bilinmediğinden akdin fâsit olduğu söylenebilir.

2.3.8. Kira Akdinin Sona Ermesi ve Feshedilmesi

Akdin sona ermesi ve feshedilmesi ile alakalı bölgede yapılan uygulamaları dört kısımda inceleyeceğiz:

1. Her iki bölgede kira akdi resmî olarak yapıldığı zamanda bitiş tarihi sözleşmede yazıldığı tarihte sona eriyor. Akit gayriresmî olarak yapıldığı zaman ise taraflar akit anında dile getirdikleri bitiş zamanına itibar ediyorlar.

Resmî veya gayriresmî yapılan her iki sözleşmede de kiralama süresinin bitimine az kala veya hasattan hemen sonra tarafların birbirlerine devam edip etmeyeceklerini sordukları, genelde aynı şartlar üzerine farklı bir ücret ile akdi devam ettirdikleri ifade edilmektedir.

Kira akdiyle elde edilen menfaatin süreli olduğu ve tarafların bu süreye riayet göstermeleri gerektiğini söylemiştik. Bölge halkının yapmış olduğu resmî veya gayriresmî kira sözleşmelerinde belirledikleri sürenin bitmesiyle akit de sona erdiği anlaşılıyor. Akdin sona ermesi noktasında akdi fâsit kılacak bir durum tespit edemedik.

2. Olgunlaşmadan önce akdin sona ermesi. Taraflar kira süresini belirlerken tarım mevsimini baz aldıkları için genelde süre bitmeden ekinler olgunlaşmış oluyor. Fakat farklı sebeplerden ötürü ekinler belirlenen süre içerisinde olgunlaşmadığı takdirde bölge halkının örfüne göre ek bir ücret talep edilmiyor. Kiralayan, kiracısına bu kolaylığı gönül rızası ile sağladığı söyleniyorlar.

Kira akdinde belirlenen sürenin bitmesi halinde henüz ekinler olgunlaşmamış ise kiracı zarara uğramaması için ekinler hasat edilene kadar ecr-i misil karşılığında kira süresi

¹³³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/198.

uzatılır.¹³⁴ Bu hususta kiralayanın rızasına bakılmaz.¹³⁵ Bölgede herhangi bir ücret ödemeksizin kira süresinin uzatılması örf halini alıp tarafları anlaşmazlığa götürmediği için İslam hukukuna göre akdi fâsit kılacak bir durum bulunmuyor.

3. Doğal afetler neticesinde akdin feshedilmesi. Bölgede kiralanan arazilerin veya ürünlerin doğal afetler neticesinde zarar görmesi durumunda kira akdinin feshedilmeyip, kira bedelinin kiralayana ödendiği söyleniyor. Bölgede hâkim olan anlayışa göre kiralanan arazinin veya ürünlerin başına ne gelirse gelsin kiralayana bundan etkilenmeyip kira bedelini alıyor. Özellikle zeytinliklere şiddetli dolu yağması sonucunda ağaç dallarının kırılması ve ürünlerin telef olması neticesinde bile kiracının kira bedelini ödediği söyleniyor. Afet neticesinde mağdur olmak istemeyen çiftçilerimiz tarım sigortası yaptırmak zorunda kaldıkları belirtiliyor.

İslam hukukunda arazide meydana gelen doğal afetlerin sonuçları iki kısımda incelenmiştir. Araziye zarar veren afet ve ürüne zarar veren afet. Hanefî mezhebinde esas olan görüşe göre arazide meydana gelen afet neticesinde araziden menfaat elde edilmeyecek derecede bir engelin bulunması durumunda kiracı sadece geçen zamanın bedelini öder. Afet sonrası zamana ait bedel düşer.¹³⁶ Ürünlere gelen kuraklık, don ve dolu gibi afetlerde ise bakılır şayet afetten sonra yeni bir ürün alacak kadar zaman bulunuyor ise kira bedelinin tamamı ödenir. Yeni ürün alacak kadar zaman bulunmuyor ise afet zamanına kadar geçen sürenin kira bedeli ödenir, geriye kalan kısmın bedeli düşer.¹³⁷ Zira bu gibi durumlarda kiracı kira akdinin konusu olan menfaati elde etmemektedir. Bu itibarla Ezine bölgesinde zeytinliklerin şiddetli dolu yağması sonucu telef olmaları ve o sezon bir daha ürün alınamayacağından dolayı afet sonrasına tekabül eden kira bedelinin ödenmemesi gerekir. Sonuç olarak İslam hukukuna göre afet sonrasına tekabül eden kira bedelinin alınması caiz değildir.

4. Akit, sözleşme süresi içerisinde feshedilmediği söyleniyor. Ancak bazı kiralayana, tarlanın kiracıya teslim edilmesinden önce bir başkasının daha fazla kira bedeli teklif etmesi durumunda akdi feshettikleri belirtiliyor.

¹³⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/114.

¹³⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/604.

¹³⁶ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 310.

¹³⁷ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *el-'Ukûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye* (Dâru'l-ma'rife, ts.), 2/99-120; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân* (Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1891), md. 565.

İslam hukukuna göre kira akdi sahih olarak gerçekleştikten sonra toprak sahibine bir başkası daha fazla ücret vereceğini söyleyerek toprağını kendisine kiralamasını talep ederse bu durumda bakılır; şayet kira bedelinde bir aldatma varsa veya değerinden daha az bir ücrete verilmişse akit feshedilebilir. Aksi takdirde toprak rayiç fiyatı üzerine kiraya verildiği halde sırf başkası daha fazla ücret verdi diye kiralayan akdi feshedemez.¹³⁸

2.4. Ziraat Ortaklığı (Müzâraa) ve Bağ-Bahçe ortaklığı (Müsâkât)

İslam hukukunda tarım ortaklığı müzâraa ve müsâkât olmak üzere iki kısımdır. Hanefî mezhebi klasik fıkıh kitaplarında müzâraa ve müsâkât akitlerine ait rükün, şart ve hükümler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.¹³⁹ Fakat müzâraa ve müsâkât esasında arazi-emek ortaklığı olduğundan her iki akde ait rükün, şart ve hükümler arasında önemli derecede benzerlik bulunur. Onun için fıkıh kitaplarında genelde müsâkât bölümünde müzâraa bölümüne atıf yapıp bu hususlara işaret edilerek benzer şeylerin tekrar edilmesinden kaçınılır. Bu bakımdan biz de konuyu bir başlık altında incelemeye çalışacağız. Müzâraa ve müsâkât kelimelerinin sözlük ve terim anlamlarını inceledikten sonra her iki ortaklığın rükün, şart ve hükümlerini bir başlık altında ele alıp, aralarındaki farklılığa dikkat çekeceğiz.

2.4.1. Müzâraa Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Müzâraa kelimesi sözlükte “ekin ekmek ve tohum atmak”¹⁴⁰ manasına gelen *zer'* kökünden türeyip mufâale babından mastardır. Klasik fıkıh kitaplarında terim olarak müzâraa kelimesi “Topraktan çıkacak hasılatın bir kısmı karşılığında toprağı ekmek üzere yapılan akitten ibarettir”¹⁴¹ şeklinde tanımlı yapılmıştır. Daha açık bir ifadeyle müzâraa; “Bir taraftan arazi diğer taraftan o araziye ekmek üzere çıkacak ürünü aralarında pay etmek şartıyla yapılan ortaklık sözleşmesidir” şeklinde tanımlı yapılır.¹⁴²

İslam hukuk kitaplarında müzâraa kelimesi yerine eş anlamlısı olan *muhâbere* ve *muhâkale* terimleri de kullanılmıştır.¹⁴³ Araştırma yaptığımız bölgede (hatta genel olarak

¹³⁸ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 6/177.

¹³⁹ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 168.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/141; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 392.

¹⁴¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/263; Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/94; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/74; İbrâhim el-Halebi, *Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1898), 412.

¹⁴² Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 441. Mecelle, md. 1431. “Müzâraa: Bir taraftan arazi diğer taraftan amel yani ziraat olarak hasılat beyenlerinde taksim olunmak üzere bir nevi' şirkettir”

¹⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/15; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/74.

Marmara bölgesinde) müzâraa ve müsâkât yerine *yarıcılık*¹⁴⁴ veya *ortakçılık* kelimeleri kullanılmaktadır.

2.4.2. Müzâraanın Yapılma Şekilleri

Müzâraa akdi yedi şekilde yapılmaktadır. Bu şekillerden ilk üçü caiz diğerleri ise fâsittir. Müzâraanın yedi kısmı kısaca şunlardır:

1. Arazi ve tohum bir taraftan; çalışma ve hayvan/alet/traktör diğer taraftan,
2. Arazi, tohum ve traktör bir taraftan; çalışma diğer taraftan,
3. Arazi bir taraftan çalışma; tohum ve traktör diğer taraftan,
4. Arazi ve traktör bir taraftan; çalışma ve tohum diğer taraftan,
5. Arazi ve çalışma bir taraftan; tohum ve traktör diğer taraftan,
6. Arazi, tohum ve çalışma bir taraftan; traktör diğer taraftan,
7. Arazi, çalışma ve traktör bir taraftan; tohum diğer taraftan.

Müzâraa akdi, arazi sahibi hakkında işçi kiralama, işçi hakkında ise toprak kiralama manasında olduğu için zikredilen bu yedi kısımdan ilk üçünde akit sahih olur iken diğer dört kısımda akit fâsittir.¹⁴⁵

2.4.3. Müsâkât Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Müsâkât kelimesi sözlükte “su vermek” manasına gelen *saky* kökünden türeyip mufâale babından mastardır.¹⁴⁶ Klasik fıkıh kitaplarında müsâkât: Ağaçların bakım ve sulamasını yapmak karşılığında çıkacak ürünlerden bazısını vermektir.¹⁴⁷ Başka bir deyimle müsâkât; meyve ağacı veya üzüm bağı sahibi ile bunların bakımını ve sulanmasını üstlenen kişi arasında, çıkacak üründe ortak olmak üzere yapılan ortaklık akdini ifade eder.¹⁴⁸ Müsâkât kavramı yerine Medine bölgesi¹⁴⁹ ve Irak ekolü “muâmele” kelimesini kullanmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Hüseyin Kayapınar, “Müzâraa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/234.

¹⁴⁵ Halebi, *Mülteka*, 413; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/278.

¹⁴⁶ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 437.

¹⁴⁷ Nesefî, *Kenzu'd-Dekâik*, 598; Molla Hüsrev, *Dürrerul Hukkam*, 2/328; Halebi, *Mülteka*, 415.

¹⁴⁸ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, md. 1441 “Müsâkât: Bir taraftan eşcâr ve diğer taraftan terbiye olmak ve hasıl olan meyve beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nev' şirkettir”; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 445.

¹⁴⁹ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 445.

¹⁵⁰ Hamdi Döndüren, “Müsâkât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/70.

2.4.4. Müzâraa ve Müsâkâtın Rükünleri

Hanefî mezhebine göre diğer hukukî sözleşmelerde olduğu gibi müzâraa ve müsâkât sözleşmesinde de akdin rükünü îcap ve kabuldür. İcap ve kabul her iki akitte toprak sahibi ve çiftçinin sözleşmeyi kendi rıza ve hür iradeleriyle yaptıklarını ifade edecek şekilde irade beyanında bulunmasıdır. Toprak sahibinin çiftçiye “Bu araziye/yeri çıkacak üründen şu kadar pay karşılığında sana ziraat veya bağ bahçe ortaklığı üzerine verdim.” der, çiftçi de “Kabul ettim.” veya “Razı oldum.” der ve akit yapılmış olur.¹⁵¹

2.4.5. Müzâraa ve Müsâkâtın Şartları

Bu başlık altında müzâraa ve müsâkât akdinin şartlarını ve aynı zamanda akdi sahih ve fâsit kılacak şartları da ele alacağız.

1. Akdi yapanların akde ehil olması yani akıllı olması şarttır. Çünkü akla sahip olmayanların hiçbir akdi geçerli değildir. Fakat ergin olmaları şart koşulmaz.¹⁵²

2. İşletilecek arazinin veya bahçenin işçiye teslim (tahliye) edilmesi gerekir. Zira çiftçinin arazi veya bahçede çalışması bu teslimle mümkün olacaktır. Aynı zamanda arazinin çiftçiye teslim edilmesi, toprak sahibinin çiftçiyle çalışmamasını gerektirir. Dolayısıyla akit esnasında toprak sahibinin çalışmasının şart koşulması akdin fâsit olmasına sebep olur.¹⁵³

3. Hasat edilecek ürünün taraflar arasında yüzdeler pay şeklinde tayin edilmesi gereklidir. Çünkü taraflardan birine belirli bir kilo tayin edilir ve neticesinde hasat edilecek ürünün o kilo kadar veya daha az olması durumunda diğer tarafa ürün verilmemiş olur ki bu da akdi fâsit kılar. Dolayısıyla taraflardan biri için belirli kilo şart koşulması akdin fâsit olmasını gerektirir.¹⁵⁴

4. Müzâraa akdinde ekinler oluşmadan önce ekinlerin sulanması, yabani hayvanlardan korunması, otların temizlenmesi, su oluklarının açılması gibi ekinlerin gelişmesini ve olgunlaşmasını gerektirecek işler çiftçiye aittir. Müsâkât akdinde ise meyveler oluşmadan önce ağaçların sulanması, su kanallarının onarımı, ağaçların aşılması gibi bakımı ve bekçilik görevi çiftçiye aittir. Ekinler ve meyveler oluştuğundan

¹⁵¹ Mecelle, md. 1432.

¹⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 23/19; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 8/264; Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/97; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/275.

¹⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/19; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 8/270; Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/97; Şeyhizâde, *Mecme'u'l-enhur*, 2/499; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/276.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/19; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 8/268; Merğînânî, *el-Hidâye*, 7/97-112; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/276.

sonra hasat edilmesi ve korunması hasılatın alacakları oranlara göre her iki tarafa aittir. Hasat ve hasat sonrasındaki koruma görevinin akit anında çiftçiye ait olacağı şeklinde şart koşulması akdin fâsit olmasını gerektirir. Ancak müzâraa akdi hakkında Ebu Yusuf'tan rivayet edilen görüşe göre bölgenin örfü esas alınır.¹⁵⁵

5. Akit anında arazide ekinlerin ve ağaçta da meyvenin olmaması veya tam olgunlaşmamış olması gereklidir. Şayet akit anında ekinler ve meyveler olgunlaşmış ve çiftçinin emeği ekinlere ve meyvelere bir etki gösterip olgunlaşmasını artırmayacaksa akit fâsit olur. Yani çiftçinin çalışması ve emeği ekinlerin ve meyvelerin hasılatını artırması durumunda akit sahih olur.¹⁵⁶

6. Müzâraa akdinde ortaklık süresinin belirlenmesi gerekliken müsâkât akdinde gerekli değildir. Ayrıca müzâraada zikredilen sürenin hasada imkân verecek şekilde olması gerekir.¹⁵⁷

7. Müzâraa akdinde tohumun kimin tarafından verileceği ve toprağa neyin ekileceğinin belirlenmesi gereklidir. Aksi takdirde bu bilinmezlik nizaa sebep olacağı için akdi fâsit kılar.¹⁵⁸ Ayrıca tohumun her iki taraftan verilmesi şart koşulursa akit fâsit olur.¹⁵⁹

8. Müzâraa akdinde arazinin ziraat yapılmaya elverişli olması gereklidir. Arazinin çorak, bataklık ve taşlık gibi ziraata elverişli olmaması durumunda akit fâsit olur.¹⁶⁰

2.4.6. Müzâraa ve Müsâkâtın Hükümleri

Bu başlık altında sahih ve fâsit olan müzâraa ve müsâkât akitlerinin hükümlerini inceleyip arazi sahibi ve çiftçinin görevlerini ele alacağız.

Sahih Müzâraa ve Müsâkâtın Hükümleri

Yukarıda zikri geçen rükün ve şartlara riayet edilen müzâraa ve müsâkât sözleşmesi sahih akit olarak gerçekleşir. Sahih olarak gerçekleşen müzâraa ve müsâkât akdinde taraflara ait birtakım sorumluluklar bulunur. Aşağıda önce toprak sahibinin sonra da çiftçinin sorumluluklarını ele alacağız.

¹⁵⁵ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , 8/274; Halebi, *Mülteka*, 416.

¹⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , 8/274-286; Şeyhizâde, *Mecme 'u 'l-enhur*, 2/505.

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , 8/273; İbn Âbidîn, *Reddü 'l-muhtâr*, 6/275.

¹⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/19; el-Halebi, *Mülteka*, 412.

¹⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/30; Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , 8/272.

¹⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi* ' , 8/269.

Toprak Sahibinin Sorumlulukları

Müzâraa ve müsâkât sözleşmesinde arazi ile ilgili olan hususlar toprak sahibinin görevleridir. Arazinin teslim edilmesi, ürün vermeye uygun hale getirilmesi ve kalıcı olan işleri yapma borcu gibi görevlerdir.¹⁶¹ Kısacası toprak sahibine ait olan görevleri iki kısımda incelemek mümkündür:

a. Arazinin Teslimi: Klasik fıkıh kitaplarının neredeyse tamamında toprak sahibinin görevleri arasında ilk önce ele alınan madde arazinin işçiye teslim (tahliye) edilmesidir. Müzâraa akdinde teslimin gerçekleşmesi için tarlada arazi sahibine ait ekin bulunmaması gerekir. Çünkü tarlada toprak sahibine ait ekinleri bulunması durumunda akit müsâkât akdi olmaya dönüşür.¹⁶²

Arazinin teslim edilmesine engel olacak durumlardan biri de akit anında arazi sahibinin çiftçiyle beraber çalışma şartının koşulmasıdır. Fakat akit anında şart koşulmamakla beraber arazi sahibinin kendi iradesiyle çalışması akdin sıhhatine zarar vermez. Aynı şekilde çiftçinin arazi sahibini ücret karşılığında tarlada çalıştırması caiz olmayıp arazi sahibinin çalışması teberru kabilinden olur.¹⁶³

b. Arazide Menfaati Kalıcı Olan İşleri Yapma Borcu: Her sene tekrarlanmayan ve yapıldığı takdirde menfaati ekin tarlasında veya meyve bahçesinde kalıcı olan işlerin akit anında çiftçinin yapmasını istemek caiz değildir. Meselâ arazi etrafına tel çekmek, duvar örmek, araziye taşlardan temizlemek ve kuyu açmak gibi. Menfaati sözleşme sonrasında devam eden işlerin hepsi arazi sahibinin görevleri arasındadır.¹⁶⁴

Çiftçinin Sorumlulukları

Müzâraa ve müsâkât akdinde akdin emek tarafını çiftçi temsil etmektedir. Zaten çiftçinin çıkan üründen pay alması emeğinin karşılığıdır. Dolayısıyla yukarıda da belirttiğimiz gibi ürünün yetişmesi ve olgunlaşması gerçekleşip çiftçinin emeğine ihtiyacı kalmadığı zamanda ortaklık akdi yapmak caiz değildir.

Müzâraa ve müsâkât akdinde hasat öncesi yapılacak bütün işler çiftçinin görevidir. Hasat öncesi yapılan işlerden bazıları ürünün çıkmasına bazıları da ürünün verimli olmasına

¹⁶¹ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 169.

¹⁶² Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, 3/434.

¹⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/78.

¹⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 8/275.

yöneliktir. Meselâ toprağın bir defa sürülmesi ürünün mutata bir şekilde çıkması için gerekli bir iş iken, iki defa sürülmesi ürünün verimliliğini artıran işlerdendir. Ürünün mutata bir şekilde çıkmasını gerekli kılan işler akit anında şart koşulmasa da çiftçinin görevleri arasında bulunur. Fakat ürünün çıkması için mutata olmayıp sadece verimliliğini artıracak işler ise ancak akit anında çiftçiye şart koşulması durumunda çiftçinin görevleri arasında girer.¹⁶⁵ Bununla beraber bir bölgede ziraatın verimliliğini artıracak işler örf halini almış işler ise akit anında çiftçiye şart koşulmasa bile çiftçinin görevleri arasında yer alır.¹⁶⁶

Çiftçinin görevlerini tohum öncesi ve tohum sonrası şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür:

a. Tohum Ekilmeden Önceki İşler: Müzâraa akdinde tohum ekilmeden önce, müsâkât akdinde ise meyve görülmeden önce ekim yatağını hazırlamak için toprağın sürülmesi, aysan ve tırmık çekilmesi, su kanallarının temizlenmesi, ağaç diplerinin çapalanması, ağaçların budanması gibi işler çiftçiye ait görevlerdendir. Çiftçi kendine ait bu işleri yapmaması durumunda yapmaya zorlanır ve yapmadığı takdirde meydana gelecek ürün kaybından sorumlu tutulur.

b. Tohum Ekildikten Sonraki İşler: Tohum ekildikten ve meyve görüldükten sonra hasat yapılana kadarki yapılacak işler de çiftçiye aittir. Çünkü her iki ortaklık akdinden maksat ürünün yetişmesidir. Ürünün yetişmesi için yapılacak bütün işler de çiftçiye aittir. Meselâ toprağa silindir çekilmesi, toprağın gübrelenmesi, ilaçlanması, sulama ihtiyacı duyan üründe toprağın sulanması ve bekçilik gibi görevler örnek olarak verilebilir.¹⁶⁷

Her İki Tarafın Ortak Sorumlulukları

Hasat anında ve sonrasında yapılacak bütün işler çıkan üründen alacakları pay oranında her iki tarafın ortak görevleridir. Çünkü müzâraa ve müsâkât akdi ürünün yetişmesi ve olgunlaşması için yapılan ortaklıktır. Ürünün hasat edilmesi, biçerdöver vasıtasıyla taneyi başak ve samandan ayırması, ürünün taşınması, zeytin gibi yağı bulunan ürünlerin yağının çıkarılması gibi işler her iki tarafın görevleri arasındadır. Ancak Ebu

¹⁶⁵ Kayapınar, *Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*, 178.

¹⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/38.

¹⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 8/274.

Yusuf'tan rivayet edilen bir görüşe göre müzâraa akdinde bu tür işlerin bölgede örf bulunması durumunda işçiye ait olması da caizdir.¹⁶⁸

Fâsit Müzâraa ve Müsâkât Akdinin Hükümleri

Yukarıda zikri geçen şartlara riayet edilmediği takdirde akit fâsit olur. Müzâraa ve müsâkât akdi başlangıçta kira sözleşmesi, son halinde ise şirket sözleşmesi manasında olduğu¹⁶⁹ için fâsit olması durumunda işçi çalışmasının bedeli olan ecr-i mislini alır. Fakat fâsit olan müzâraa akdinde tohum işçiye ait ise toprak sahibi işçiden arazisinin ecr-i mislini alır. Nitekim fâsit olan kira sözleşmesinde de hüküm böyledir.¹⁷⁰

2.5. Çan ve Ezine'de Hububat ve Zeytine Dayalı Ortakçılık İşlemlerinin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde Çan ve Ezine bölgesinde yapılan tarım ortaklığına dair işlemler hakkında çiftçilerden ve toprak sahiplerinden elde ettiğimiz bilgileri İslam hukuku açısından tek tek ele alıp değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Bu değerlendirmeyi yaparken de kira bölümü altında zikrettiğimiz bilgiler hususunda tekrara düşmemek için yapılan ortaklık uygulamasını üç başlık altında inceleyeceğiz.

2.5.1. Sözleşmede Kullanılan Sözcükler, Taraflar ve Yapıldığı Meclis

1. Bölgede ortaklık akdini yapacak taraflar akde ihtiyaç duydukları için her iki taraftan birinin teklifi ve diğerinin de kabulü üzerine akit kurulduğu söyleniyor. Fakat genelde toprak sahibinin teklifi üzerine güvenilir, çalışkan ve işinin ehli olan kişilerle ortaklık yapıldığı belirtiliyor. İcap ve kabul esnasında ortaklığı ifade etmek için genelde “Ortaklığa verdim.” tabiri kullanılsa da bazı bölgelerde “Üçürdüm.” yani üçte bir karşılığında ortaklığa verdim tabirinin de kullanıldığı ifade ediliyor.

Klasik fıkıh kitaplarında bazı müçtehitler ortaklık akdi ve diğer akitlerde telaffuz edilecek bazı sözcükleri kayıt altına almışlardır. Diğer bazı müçtehitler ise telaffuzdan çok manaya önem atfedip esas olanın mana ve maksat olduğunu dile getirmiştir.¹⁷¹ Bölgede irade beyanı esnasında kullanılan *ortaklık* veya *üçürdüm* kelimeleri bölge halkının maksadının ziraat ortaklığı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bölgede yapılan ortaklık

¹⁶⁸ Şeyhizâde, *Mecme'u'l-enhur*, 2/500.

¹⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/268-286.

¹⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/278-291; Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 7/126-128.

¹⁷¹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 41.

akdinde îcap ve kabulün birbirine uygun olması nedeniyle akdi bâtil kılacak bir durum tespit edemedik.

Her iki bölgede de tarafların birbirine duyduğu güven ve samimiyete göre ortaklığın uzun yıllar devam ettiği söyleniyor. Ancak tarımsal amaçlı resmî sözleşmeler içerisinde ortaklık sözleşme metni bulunmadığı için bazı ziraat ortaklığında kira sözleşme metni ile yapılmaktadır. Yapılan bu resmî sözleşmenin amacı ortaklık akdini resmî bir evrak üzerine yapmak ve arazide çalışacak çiftçinin devlet destek ödeneğini almasını sağlamaktır.

Ayrıca yapılan ortaklık akdini güvence altına almak ve devlet destek ödeneği almak için kira sözleşme metnine imza atmak akdin îcap ve kabulüne zarar vermemektedir. Çünkü taraflar arasında ilk önce yapılan ortaklık akdi kurulmuştur. Sonrasında akdi güvence altına almak için yapılan kira sözleşmesi ortaklık akdi için ayrı bir sözleşme metni bulunmadığından dolayıdır. Yoksa ortaklık akdini feshetmek amacıyla kira sözleşmesi yapılmamıştır.

Aynı zamanda tarım desteği almak için kira sözleşmesini yapmak devleti aldatmak değildir. Çünkü daha öncede dediğimiz gibi destek ödeneği tarımsal amaçlı çalışan çiftçilere maddi destek için verilmektedir. Kiralamada olduğu gibi ortaklıkta da çiftçinin destekleme ödeneğini alma amacı tarımsal yardımdır. Ancak kira akdi olsun veya ortaklık akdi olsun alınan ödenek devletin verdiği amaç dışında kullanılması durumunda kişi vebal altına girmektedir.

2. Ziraat ortaklığı kira akdinden farklı olarak kâr zarar ortaklığı olduğu için toprak sahibinin iş yapacak ve neticede fazla ürün almaya güç yetirecek bir kişiyle akit yapma arzusu içinde olduğu tespit edildi. Bu sebepten ötürü toprak sahibinde “ürün çıksın çıkmasın ben alacağım paraya bakarım” anlayışı bulunmadığı görüldü. Dolayısıyla akdi yapanların genelde toprak sahibi olan kişiler olduğu söyleniyor.

Ortaklığı vekâlet veya velâyet üzerine yapan kişileri tespit edemedik. Taraflar akde ehil olduğu gibi işi iyi bilen kişiler olması zorundadır. Dolayısıyla bölgede akde ehil olmayan küçük çocuk veya akıl hastası kişiler tarafından ortaklık akdi yapılmadığı ifade edilmektedir.

Bölgede yapılan ortaklık akdinin ehil olmayan kimseler tarafından yapıldığını tespit edemediğimizden dolayı bu yönüyle akdin butlanına sebep olacak bir durumun bulunmadığı söylenebilir.

3. Bölgede ortaklık köy kahvehanesi gibi halkın bulunduğu yerlerde yapıldığı gibi tarafların evi gibi özel mekanlarda da yapıldığı bilinmektedir. Ancak ortaklık kira akdinden farklı olarak daha çok güvene ihtiyaç duyulduğu için şartların daha detaylı konuşulacağı bir mecliste yapıldığı söyleniyor. Taraflar arası güven bulunması durumunda telefon ile de akit kurulduğu belirtiliyor.

Bölgede yapılan ortaklık akdinde tarafların her ikisi de birlikte buldukları hakikî veya hükmi bir mecliste akdi yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla meclis birliği oluşmadan akdin yapıldığını ileri sürerek hak iddia etmek veya akdin batıl olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yukarıda sırasıyla zikrettiğimiz bu üç kısım akdin aslî unsurlarıdır.¹⁷² Bölgede yaptığımız incelemeler neticesinde bu üç aslî unsur yönüyle akdi batıl kılacak bir durum görülmemektedir.

2.5.2. Ortaklık Şekilleri

Bölgede yapılan ortaklık şekillerini incelemeden önce şunu ifade etmek isterim ki, bölge halkında tarafların istediği şekilde ortaklık akdi yapabileceğine dair hâkim bir anlayışın bulunduğu görülmektedir. Yani taraflar ortaklık kavramına uygun olsun veya olmasın istedikleri şartları ve şekilleri akit anında dile getirerek akitler yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmanın hacmini aşacak onlarca ortaklık şeklinin bulunduğu söylenebilir. Biz sadece hem Çan'da hem de Ezine'de çok yaygın olan birkaç ortaklık şeklini ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. Çan ilçesindeki çiftçilerle yaptığımız görüşmelerde müzâraa akdinin eskiye göre daha az yapıldığı söyleniyor. Çünkü genelde her çiftçide birden fazla traktör ve ekipman bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı ortaklık akdi yapmaya gerek kalmadığı ve onun yerine daha çok kiralama akdinin tercih edildiği ifade ediliyor.

Çan'da yapılan ziraî ortaklıkta genelde tarla bir taraftan, işçilik ve traktör ise diğer taraftan olacak şekilde akit yapılıyor. Gübre, ilaç ve tohum masrafları ise taraflar arasında

¹⁷² Çeker, *Akidler*, 78-79.

farklı şekillerde taksim ediliyor. Şöyle ki, gübre ve tohum ortak, ilaç ise bazen ortak bazen de tek kişi tarafından karşılanıyor. İşçi çalıştırma masrafları da ortak ödeniyor. Biçerdöver (hasat) masrafı ise çıkan samanların taksimine bağlıdır. Yani elde edilen samanlar taraflar arasında ortak ise hasat masrafları ortaklaşa ödenir, samanlar tek tarafa ait olur ise hasat masraflarını samanı alan kişi ödüyor.

Çan ilçesinde yapılan ortaklık şekillerini incelediğimizde akdin fâsit olmasını gerektiren birkaç uygulamanın bulunduğu görülür:

a) Ortaklık akdi yaparken tohumun taraflar arasında ortaklaşa temin edilmesi. Böyle bir sözleşme yapılması İslâm hukukuna göre akdi fâsit yapar. Müzâraa akdinde ekilecek tohumun sadece bir kişi tarafından verilmesi gerekir. Çünkü tohum tarla sahibine ait olması durumunda akit işçi kiralama akdi olurken tohumun çiftçiye ait olması durumunda ise akit tarla kiralama akdi olur.¹⁷³ Tohum ortaklaşa olduğu zamanda ise çiftçi kiraladığı toprakta ücretli çalışan kişi konumunda olmuş olur ki bu caiz değildir.¹⁷⁴ Akdi fâsit yapan bu uygulama neticesinde İslam hukukuna göre çıkan ürünler tarafların tohumdaki hisselerine göre aralarında bölüştürülür. Ayrıca diğer fâsit olan müzâraa akitlerinden farklı olarak çiftçi hiçbir ücret talep edemez ve tarla sahibi de ziraat yapılan tarlanın sadece yarısının ecr-i mislini alır.¹⁷⁵

Bölgede yapılan bu uygulamanın örf halini alması durumunda da hükmün değişmez. Ancak İmam Serahsî, tarlanın yarısına taraflardan birinin tohumu ekilmesi şartıyla bunun caiz olacağını söylemektedir. Şöyle ki ekim yapılacak tarla yarıya bölünür ve çıkacak ürünler tohum sahibine ait olması şartıyla çiftçi tarlanın yarısına kendi tohumunu, diğer yarısına da tarla sahibinin tohumunu eker. Bu durumda çiftçi tarla sahibine yardım etmiş, tarla sahibi de tarlasının yarısını çiftçiye ödünç vermiş sayılacaktır.¹⁷⁶

b) Tarla sahibinin çalıştırılması veya çalışmadığı takdirde çalışması için tutulan işçinin ücretinin yarısını vermesi. Klasik fıkıh kitaplarında müzâraa akdinin geçerli olması için sıklıkla dile getirilen şartlarından birinin de tahliye olduğunu söylemiştik. Tahliye sadece ziraî ortaklık olan müzâraa ve müsâkât akdinde değil, emek ve sermaye

¹⁷³ Bâbertî, *el-İnâye*, 9/464.

¹⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/272; İbn Âbidîn, *el-Ukûd*, 2/133.

¹⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/31.

¹⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/30.

ortaklığı olan “mudârebe” ortaklığında da şarttır.¹⁷⁷ Zira kâr veya ürün paylaşımı esas alınarak yapılan akitlerde işçinin elinde bulunan sermaye veya arazi emanet hükmündedir. Ancak sermaye veya arazinin emanet hükmünde olması için sermaye ve arazi sahibinin tamamen malı teslim edip geri çekilmesi gerekir. Bu akitlerin normal şirket akitlerinden farklı olmasının sebeplerinden biri de budur. Aksi takdirde bu akitlere müzâraa, müsâkât veya mudârebe şeklinde özel isim ve onlara ait özel şartların konulmasının bir faydası yoktur.¹⁷⁸

Akit anında tarla sahibinin çalışması şart koşulmadığı halde tarla sahibi kendi isteği üzerine işçiyle beraber çalışsa veya ücretle çalışacak işçinin ücretinin yarısını kendi isteğiyle verse akit fâsit olmaz.¹⁷⁹ Tarla sahibinin çalışması şart koşulan iş, hasat öncesi ürünlerin gelişmesi için yapılacak işler grubundan ise akit fâsit olur. Tarla sahibinin çalışması şart koşulan işler balya taşımak gibi hasat sonrasında yapılacak bir iş ise şart koşulması akdin sıhhatine engel değildir.

2. Ezine ilçesinde yatığımız incelemelerde ortaklık akdinin kira akdi kadar yaygın olduğu görülmektedir. Çünkü bahçe sahipleri paradan daha ziyade zeytin ve yağna ihtiyaç duymaktadır. Paraya ihtiyaç duyan kişilerin ise kira geliri yerine ortaklık yapıp zeytin veya yağının ticaretinden daha fazla gelir elde ettiği söylenmektedir.

Ezine ilçesinde yapılan müsâkât akdi genelde iki şekil üzerine yapıldığı söyleniyor:

a) Bahçe sahibinin hasat masrafları dahil hiçbir masrafa ve yapılacak hiçbir işe karışmaması. Bu uygulamada tahliye tam anlamıyla yerine gelmektedir. Fakat burada hasat masraflarının tamamının çiftçiye yüklenmesinin akdin sıhhatine engel olup olmadığı incelenmeye muhtaçtır.

Konu hakkında klasik eserleri incelediğimizde hasat etme sorumluluğunun müzâraa akdinde çiftçiye şart koşulması caizdir. Müsâkât akdinde ise bu işlerin yapılmasını veya masrafını çiftçiye şart koşturmak bütün fakihlerin ittifakına göre akdi fâsit kılar.¹⁸⁰ Çünkü bu şart akde uygun olmayan, akdin gerektirmediği ve bahçe sahibine menfaat sağlayan şartlardandır. Ancak şârihler müsâkât akdi hakkında zikredilen bu görüşün nedenini değerlendirirken bu uygulamanın o günlerde örf olmadığını ve bu sebepten ötürü akdin

¹⁷⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/21.

¹⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/83; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/56.

¹⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/78.

¹⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/36; Şeyhzâde, *Mecme'u'l-enhur*, 2/506.

fâsîr olduğunu gerekçe olarak zikretmişlerdir.¹⁸¹ Buradan anlaşılıyor ki fakihlerin bu görüşü dinin herhangi bir nassına dayanmayıp tamamen o günün örfüne dayanmaktadır. Öyleyse Mecelle’de yer alan zamanın değişmesi ile bazı hukukî hükümlerin değişmesi inkâr edilemez¹⁸² ve zikredilmemiş olmakla beraber örfte bilinen her şey şart koşulmuş gibidir¹⁸³ maddeleri ve taraflardan birine menfaat sağlayan şart örf halini almış ise akdi fâsîr yapmaz esası gereğince Ezine bölgesinde yerleşen örfte göre hasat masraflarının çiftçiye ait olması İslam hukukuna göre uygundur.

b) Hasada kadar olan bütün işlerin ve masrafların bahçe sahibine, hasat ve hasat sonrası bütün işlerin ve masrafların ise çiftçiye ait olması. Ezine’de yapılan bu ortaklık şeklinde ise bahçe sahibi bahçeyi çiftçiye teslim etmiyor. Bu uygulama neticesinde müsâkât akdinin sıhhat şartlarından biri olan tahliye gerçekleşmiyor. Tahliye bulunmadığı için de yapılan müsâkât akdi İslam hukukuna göre fâsîr oluyor.

Zikri geçen uygulamanın bulunduğu müsâkât akdini ortaklık akdi olarak değerlendirmek yerine hasat etmesi için işçi kiralama akdi olarak değerlendirmemiz de mümkündür. Ancak bu takdirde de yine akit fâsîr olur. Çünkü yapılan akitte işçinin ücreti akit anında belli değildir. Ücretin belirsizliği ise akdi fâsîr kılar.

Çan ve Ezine ilçelerinde yapılan müzâraa ve müsâkât akitleri resmî olarak kira sözleşmesi üzerine yapıldığı için taraflar mazot, gübre ve ilaç masrafları için yardım amaçlı devlet destek ödeneği almaktadırlar. Ancak bölgede destek ödeneğini kimin alacağı hakkında oluşan bir teâmülün bulunduğunu tespit edemedik. Şöyle ki ödeneği bazen taraflardan biri alırken bazen de her ikisinin ortaklaşa aldığı söyleniyor.

Yaptığımız araştırmalarda İslam hukukuna göre müzâraa ve müsâkât akitlerinde devlet destek ödeneğini kimin alacağı hakkında bir bilgiyi tespit edemedik. Ancak tezimizin kira bölümünde destek ödeneği hakkında bulunan mevzuattan bahsetmiştik. O mevzuat gereği hukukî olarak şu sonuca ulaşmak mümkündür: Şöyle ki devlet bu ödeneğini birkaç kalemde çiftçiye destek amaçlı vermektedir. Öyleyse taraflardan birinin tek başına maliyetini karşıladığı ürünün destek ödeneğini sadece onun alması gerekir. Meselâ mazot masraflarını sadece çiftçi karşıladığı için mazot yardımı için verilen ödeneği

¹⁸¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 8/287; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 6/282-291.

¹⁸² Mecelle, md. 39. "Ezmanın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz."

¹⁸³ Mecelle, md. 43. "Örfen ma’rûf olan şey, şart kılınmış gibidir."

çiftçinin alması caizdir. Masrafta ortak oldukları ürünlerde ise destek ödeneği masraftaki hisselerine göre taksim edilmesi gerekir.

2.5.3. Ürünlerin Taksimi

Ürünlerin ne şekilde taksim edildiğini inceledikçe konunun daha iyi anlaşılması için bölgelerde yapılan uygulamaları ayrı ayrı ele alacağız.

1. Çan ilçesinde yapılan müzâraa akdinde tarladan çıkan ürünler ve samanlar yarı yarıya taksim ediliyor. Ancak ortaklardan bazısı samana ihtiyacı olmadığı için hasat masrafını karşılması şartıyla samanın tamamını diğer ortağına veriyor.

Ürünlerin yarı yarıya taksim edilmesi İslam hukukuna göre uygundur.¹⁸⁴ Samanın taksim edilmesi hususunda yaptığımız incelemelerde sekiz farklı şeklin bulunduğunu tespit ettik. İbn Âbidîn bunlardan altısının akdi fâsit kıldığını söylemektedir.¹⁸⁵ Yaptığımız incelemelerde ise hasat masrafı karşılığında samanın tamamının diğer tarafa verilmesi hakkında bir bilgiyi göreme. Ancak şunu söylemek gerekir ki Çan ilçesinde yapılan müzâraa akdinde tohum her iki tarafa ait olduğu için elde edilen samanın hububatta olduğu gibi yarı yarıya taksim edilmesi gerekir. Zira samanın oluşması tohuma bağlıdır.

Ortaklardan samana ihtiyacı olmayan kişinin hasat masraflarını ödemesi şartıyla samanın tamamını diğer tarafa vermesi caiz değildir. Çünkü burada zımnen bir satış işlemi yapılmaktadır. Yani samanların hasat masrafı karşılığında satılmasıdır. Bu iki yönden caiz değildir. Birinci olarak bu satış işlemi müzâraa akdi esnasında şart koşularak yapılmaktadır. Bir akit içerisinde iki akdin yapılması ise Hz. Peygamber tarafından yasaklamıştır.¹⁸⁶ İkinci olarak da akit anında satılan mal henüz meydana gelmemiştir. Ortada olmayan malın satımı ise bâtil olup yok hükmündedir.¹⁸⁷ Ayrıca bölgede yapılan bu uygulamanın örf halini alması hükmün değişmesine sebep olmaz. Çünkü nassa ters düşen örf itibar edilmez.¹⁸⁸ Ancak bu akdi sahîh kılmanın yolu şudur: Taraflar bu şartı akit anında konuşmayıp, samanının balya şekline getirilmesine kadar bekleyip, hasat masrafı belirli olduktan sonra balyaların yarısını o bedel karşılığında ihtiyacı olan tarafa satılmasıdır.

¹⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/274.

¹⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/277.

¹⁸⁶ Osman Şahin, "Safka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/480.

¹⁸⁷ Mecelle, md. 205.

¹⁸⁸ Ali Haydar Efendi, *Düreru'l-hükkâm*, 2010, 1/40.

2. Ezine ilçesinde yapılan müsâkât akdinde ortaklık şekline göre ürünlerin taksim oranı değişiyor. Yukarıda anlattığımız birinci ortaklık şeklinde bahçe sahibi üçte bir, çiftçi üçte iki pay almaktadır. İkinci ortaklık şeklinde de ürünler yarı yarıya taksim edilmektedir. Ancak ortaklar hasat edilen zeytin tanelerini değil zeytinden elde edilen yağı taksim etmektedirler. Yağ çıkarma ücreti ise paylara göre değil yarı yarıya karşılanmaktadır.

Elde edilen ürünlerin kilogram miktarı verilmeksizin belirli oranlar halinde taksim edilmesi İslam hukukuna göre uygundur. Zeytinler hasat edildikten sonra yağının çıkartılması için fabrikaya götürme sorumluluğunun çiftçiye ait olması bölgede örf halini aldığı için akdin fesâdını gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Ancak külfetin nimete, nimetin de külfete¹⁸⁹ olan ilişkisi gereğince yağ çıkartma ücreti tarafların zeytindeki paylarına göre olması gerekir. Yani tarafların zeytindeki payları yarı yarıya ise yağ çıkartma ücreti yarı yarıya olması gerekirken payların üçte bir ve üçte iki olması durumunda ise yağ çıkartma ücretinin de üçte bir ve üçte iki oranında olması gerekir. Ancak Ezine’de yaptığımız incelemelerde bu uygulamanın örf halini aldığını ve tarafları herhangi bir anlaşmazlığa ya da aldatmaya götürmediğini tespit ettik. Öyleyse örf halini alan bu uygulamanın müsâkât akdini fâsit kılmayacağını söylemek daha doğru olacaktır.

¹⁸⁹ Mecelle, md. 88.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEYTİNİN VE HUBUBATIN PAZARLAMA AŞAMASINDA YAPILAN MUÂMELÂTIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Ezine ve Çan'daki üreticilerin zeytini ve hububatı pazarlama esnasında başvurdukları hukukî muâmeleler detaylı olarak incelenerek İslam hukuku açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. İnceleyeceğimiz bu muâmeleler ürünlerin peşin satımı, vadeli satımı ve zeytinin dalında satımıdır. Bu muâmelelere geçmeden önce satım akdinin tanımı, rükünleri, şartları ve hukukî sonuçları kısaca ele alınacaktır.

3.1. Satım (Bey') Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Türkçede kullandığımız satım kelimesinin Arapçası “*bey'*”dir. *Bey'* sözlükte “satmak” ve “satın almak” manalarına gelir ve zıt anlamları kendinde toplayan sözcükler grubundandır.¹⁹⁰

İslam hukuk kitaplarında *bey'* kelimesi hakkında birbirine yakın farklı tanımlar yapılmaktadır. Serahsî kitabında satım akdinin ribâdan farklı olduğunu dile getirerek satım akdi için şu tanımı yapmıştır: *Bey'*, mütekavvim (değeri olan) bir malı yine mütekavvim bir malla değiştirmektir.¹⁹¹ Mevsîlî, yapılan bu tanıma temlik (mülkiyeti başkasına devretmek) ve temellük (mülkiyeti kendisine almak) kayıtlarını eklemiştir.¹⁹² Bazı klasik eserlerde satım akdi “malı diğer bir malla değiştirmektir” şeklinde tanım yapılırken diğer bazı klasik eserlerde ise malı malla değiştirirken karşılıklı rızanın olma şartı dile getirilmiştir.¹⁹³

3.1.1. Satım Akdinin Rükünü

Satım akdi bir malı diğer bir malla değiştirmek olduğu için akdin olmazsa olmaz rükünü îcap ve kabuldür. Îcap ve kabul ise satım akdi esnasındaki değiştirme işleminin tarafların rızası ile meydana geldiğini gösteren söz veya eylemdir.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/23.

¹⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/109.

¹⁹² Mevsîlî, *El-İhtiyar*, 2/3.

¹⁹³ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inaye bişerhi kitabi'n-Nükâye* (Mısır: Mektebetü't-Türas ve'l-Ulumi'l-Arabiyye, 2010), 2/624.

Gerçekte rıza, kişinin tamamen iç dünyasına ait bir durumdur. Açıklama olmadan diğer kişiler tarafından bilinmesi ve hukuken geçerlilik kazanması mümkün değildir. Bu sebepten ötürü rıza iki şekilde beyan edilir. Sözlü beyan ve sözsüz beyan.¹⁹⁴

3.1.2. Satım Akdinin Şartları

Satım akdinde dört çeşit şartın bulunması gerekir. Bu şartlar Hanefî fıkıh kitaplarında şu başlıklar altında incelenir: Kuruluş (in'ikad), geçerlilik (sıhhat), işlerlik (nefâz), ve bağlayıcılık (lüzum) şartları. Bu şartların amacı aldanma ve anlaşmazlık sebebiyle taraflar arasında meydana gelebilecek haksızlığı gidermektir.¹⁹⁵

Kuruluş (İn'ikad) Şartları

Akdin hukuken tamamlanabilmesi için kuruluş şartlarının yerine gelmesi gerekir. Satım akdine ait kuruluş şartları dört kısma ayrılır. Bunlar akdi yapanlar, akdin kendisi yani îcap ve kabul, akit meclisi ve akdin konusu ile ilgili şartlardır:

1. Akdi yapanlarla ilgili şartlar:

a. Tarafların akde ehil olması: Satım akdinin kurulabilmesi ve hukukî sonuç doğurabilmesi için akdi yapacak tarafların temyiz kudretine sahip olması yeterli görülüp ayrıca bulûğ şartı gerekmez. Mümeyyiz bir çocuk kendi malını satması durumunda akit velisinin icazetine bağlı olarak (mevkufen) kurulmuş olur. Temyiz kudreti olmayan küçük çocuğun veya akıl hastasının yaptığı tasarruf geçersiz olacağından akit kurulmuş olmaz.¹⁹⁶

b. Tarafların birden fazla olması: Bir akitten söz edebilmek için akdin karşılıklı iki tarafının bulunması gerekir. Çünkü karşılıklı hak ve borçlara sahip muâvazalı akitlerde tek kişinin her iki tarafı temsil edecek şekilde akit yapması mümkün değildir. Hanefî mezhebinde sadece nikah akdinde hukukî yetkiye sahip tek kişinin her iki taraf adına akit yapması caiz görülmüştür. Satım akdinde ise bu caiz görülmemiştir.¹⁹⁷

2. Akdin kendisi (îcap ve kabul) ile ilgili şartlar: Akdin kendisiyle alakalı olan bir şart vardır. O da kabulün îcaba uygun olmasıdır.¹⁹⁸ Satılan malın cinsi, miktarı, vasfı, ücreti, ücretin miktarı, vasfı, peşin ya da vadeli olması hususunda kabulün îcaba uygun olması gerekir. Kabulün îcaba uygun olmaması durumunda akit kurulmuş olmaz.

¹⁹⁴ Apaydın, "İrade Beyanı", 22/289; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 251.

¹⁹⁵ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 114.

¹⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/534.

¹⁹⁷ Bardakoğlu, *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, 347.

¹⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 6/539.

3. *Akdin yapıldığı meclis ile ilgili şartlar:* Akit esnasında öne sürülen îcap ve kabulün yapılacağı meclisin hakikaten veya hükmen bir olması gerekir. Satıcının dükkân gibi hakiki bir meclis sayılan bir yerde ya da telefon ve internet gibi hükmen bir meclis sayılan sanal ortamda malını müşteriye sattığını îcap etse, aynı mecliste veya aynı sanal ortamda bulunan müşteri de kabul ettiğini beyan etse akit kurulmuş olur.¹⁹⁹ Ancak müşterinin meclisten kısa bir zaman da olsa ayrılması veya meclisin değişmesine yol açacak şekilde başka bir işle uğraşması akit meclisinin bir olma şartına zarar verdiği gerekçesiyle akit kurulmuş olmaz.

Yolda yürürken veya araç üzerinde giderken yapılan satım akdinde îcap ve kabulün arasına bir fasıla girmeksizin peş peşe olması durumunda akit kurulmuş olur. Aynı şekilde gemi, uçak ve tren gibi ulaşım araçlarında tarafların îcap ve kabulde bulunmaları neticesinde yapılan satım akdi de geçerlidir. Çünkü bu araçların hareket halinde olması satıcı ve müşterinin iradeleriyle gerçekleşen bir durum değildir.²⁰⁰

4. *Akdin konusu (Ma'kûdün aleyh) ile ilgili şartlar:* Satım akdinin konusu satılan maldır.²⁰¹ Satılan malın mevcut olması, değerli olması ve teslim edilebilir olması şeklinde üç şartı bulunmaktadır.

Geçerlilik (Sıhhat) Şartları

Satım akdinin hukukî geçerlilik kazanması için bilinmezlik, zarar, zorlama, garar ve fâsîttan uzak olması gerekir.²⁰² Kısaca bunları açıklayalım.

1. Bilinmezlik (Cehâlet) Bulunmamalı

İslam hukukunun akitler üzerinde genel prensiplerinden biri insanları anlaşmazlığa götürecek her türlü bilinmezlikten akdi uzak tutmaktır. Dolayısıyla akdin geçerli olup tam hukukî sonuç doğurması için tarafları anlaşmazlığa götürecek bilinmezlik sebepleri daha akit kurulmadan önce veya kurulma anında ortadan kaldırılır.²⁰³

2. Malın Tesliminde Zarar Bulunmamalı

Satım akdinde satılan malın teslim edilmesinde satıcıya malı hakkında bir zararın gelmemesi gerekir. Meselâ iki kişinin ortak olduğu tarımsal ürünler daha olgunlaşmadan

¹⁹⁹ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 108-111.

²⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 6/540-542; Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 6/20-22.

²⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/2; İbn Âbidîn, *Reddü 'l-muhtâr*, 4/506.

²⁰² Zühaylî, *el-Fıkhü 'l-İslâmî*, 5/3346.

²⁰³ Ali Bardakoğlu, "Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/16.

ortaklardan biri kendi payını satmak istese satılan ürünün müşteriye teslimi anında diğer ortağın malına zarar geleceğinden ötürü satış geçerlilik kazanmaz.²⁰⁴

3. Aldanma (Garar) İçermemeli

Satın alınan mal için şart koşulan niteliğinin mümkün olması gerekir. Zira bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in garar bulunan alışverişi yasakladığı rivayet edilir.²⁰⁵ Meselâ günlük belirli litre süt vermesi şartıyla inek satın almak gibi satın aldıktan sonra meydana gelip gelmemesi ihtimalli olan her şartlı satım akdi veya “bir hayvan” ya da “bir araba” diyerek satılan malın türünü açıklamadan yapılan satım akdi garar alışverişi olarak değerlendirilir.²⁰⁶

4. Fâsit Şart İçermemeli

Satım akdinde taraflar bazen birbirlerine şartlar koşmaktadırlar. Bu şartlardan bazıları akdi fâsit kılarken diğer bazıları akdi fâsit kılmaz. Taraflardan birine veya üçüncü bir kişiye yarar sağlayan, akdin gerektirmediği, akde uygun düşmeyen, İslam'ın emretmediği veya örf halini almamış şartlar akdi fâsit kılan şartlardır.²⁰⁷ Meselâ bir miktar borç para vermesi şartıyla malını satması. Çünkü alışverişte taraflardan biri için şart koşulan fazlalık akitte karşılığı bulunmadığı için faiz hükmündedir. Faizin veya faiz şüphesinin bulunduğu her satım akdi ise fâsit sayılır.²⁰⁸

Yürürlük (Nefâz) Şartları

Satım akdinde iki iradenin bir konuda buluşup yürürlük kazanması için iki şart bulunmaktadır. Birincisi mülkiyet veya velâyetin olması, diğeri ise satılan malda satıcıdan başka kimsenin hakkının bulunmamasıdır.²⁰⁹

1. Mülkiyet veya Velâyet

Mülkiyet, insanın şer'î bir engel bulunmadığı sürece mal üzerinde tek başına tasarruf etme hakkına sahip olmasıdır.²¹⁰ Velâyet ise kişinin kendi vasıtasıyla akdin

²⁰⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i*, 6/627-628.

²⁰⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), “Buyû” 4.

²⁰⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i*, 7/11.

²⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/14; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/85.

²⁰⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i*, 7/12.

²⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/505; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, md. 261.

²¹⁰ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 130.

gerçekleşip yürürlük kazandığı şer'î yetkiye denir.²¹¹ Akıl hastası veya eksik ehliyetli kimseler velâyet altında bulunmalarından dolayı kendi mallarında tasarruf etme imkânı bulamazlar. Başkasına ait mülkün herhangi bir tasarruf yetkisi bulunmayan kişi (fuzûlî) tarafından satılması halinde de satım akdi yürürlük kazanmaz. Çünkü bu satım akdinde satıcının mülkiyeti ve satım velâyeti (yetkisi) bulunmamaktadır. Fakat Hanefî mezhebine göre fuzûlînin yapmış olduğu akit malın gerçek sahibi tarafından onay verilmesi durumuna bağlı olarak (mevkûfen) geçerli olur ve onay vermesiyle satım akdi yürürlük kazanır.²¹²

2. Satılan Malda Başkasının Hakkı Bulunmaması

Kişinin sattığı malda rehin (ipotek) veya kira yoluyla başkasının hakkı bulunması durumunda akit yürürlük kazanmaz. Aksi halde hak sahibi olan rehin alıcının ve kiracının hakkı ihlal edilmiş olur. Bu gibi durumda da akit hak sahibin onayına bağlı olarak geçerli olur ve onay vermesiyle akit yürürlük kazanır.²¹³

Bağlayıcılık (Lüzûm) Şartları

Satım akdinin bağlayıcı olarak hukukî sonuç meydana getirmesi için akit anında taraflara feshetme imkânı veren muhayyerliğin bulunmaması gerekir.²¹⁴ Mecelle, taraflara feshetme imkânı sağlayan muhayyerlik haklarını yedi kısımda incelemiştir. Kısaca bu muhayyerlikler: Şart, nitelik (vasıf), nakit,²¹⁵ tayin,²¹⁶ görme (ru'yet), ayıp, hile (gabin) ve aldatma (tağrir) muhayyerliğidir.²¹⁷ Bu muhayyerliklerden birinin bulunduğu satım akdi bağlayıcılık kazanmaz.

Sonuç olarak satım akdinin kuruluş şartları bulunmadığında akit bâtil, geçerlilik şartları bulunmadığında fâsîd, yürürlük şartları bulunmadığında mevkuf ve bağlayıcılık şartları bulunmadığında da ilgili taraf muhayyer olur.²¹⁸

²¹¹ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 5/372.

²¹² Merğînânî, *el-Hidâye*, 5/211.

²¹³ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Akdü'l-bey'* (Dimaşk: Dâru'l-Kitâb, 2012), 44.

²¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/189; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/505.

²¹⁵ Satıcı ve müşteri tarafından belirlenen vakte kadar ücretin ödenmesi gerektiğini, ödenmediği takdirde akdin gerçekleşmeyeceğini ifade eden muhayyerliktir. Mecelle, md. 313.

²¹⁶ Kıyemî mallardan iki veya daha fazlasının farklı olan ücretlerinin açıklanıp müşterinin bu mallardan dilediğini alması veya satıcı dilediğini satması şeklinde olan muhayyerliktir. Mecelle, md. 316.

²¹⁷ Mecelle, md. 300-360.

²¹⁸ Zerkâ, *Akdü'l-bey'*, 45.

3.1.3. Satım Akdinin Hükümleri

Satım akdinin hükmü sahih, fâsit ve bâtıl olup olmamasına göre değişiklik gösterir. Bâtıl olan satım akdinin hiçbir hükmü bulunmadığı için aşağıda sadece sahih ve fâsit satım akdini inceleyeceğiz.

Sahih Satım Akdinin Hükümü

Mecelle satım akdinin sahih olmasını zâten ve vasfen kurulan akittir diye tanımlamıştır.²¹⁹ Satım akdinin zâten meşru olması satım akdinin rükünü olan îcap ve kabulün akde ehil olan akıllı veya mümeyyiz kişi tarafından meydana gelmesi ve akdin mahalli olan malın söz konusu hükmü kabul edebilecek vasıfta olması demektir.²²⁰ Akdin vasfen meşru olması ise akdin rükün ve mahalli dışında kalan fakat akde uygun olmayan ve akdi fâsit kılacak şartlardan uzak olması demektir.²²¹ Dolayısıyla sahih satım akdi: Satım akdinin rükün ve sıhhat şartları bakımından eksiksiz olup, başkasının hakkı ve taraflardan birinin muhayyerlik hakkının bulunmadığı akittir.²²²

Sahih satım akdinin aslî ve tâbi şeklinde iki farklı hükmü bulunuyor. Bu hükümlerden aslî olanı mülkiyettir. Yani müşterinin satılan mala, satıcının da ücrete sahip olmasıdır.²²³ Ancak sahih satım akdinin mülkiyet hükmünü doğurması için yapılan akitte başkasının hakkı veya muhayyerlik hakkı bulunmaması gerekir.²²⁴

Sahih satım akdinin aslî hükmüne tâbi olan hükmü ise malın ve ücretin fiilen teslim edilmesidir. Ancak satım akdinde teslimin fiilî olarak bulunması akdin sahih olarak gerçekleşmesi için şart değildir. Satım akdi gerçekleştikten sonra ilk olarak müşteri ücreti satıcıya, satıcı da malı müşteriye vermesi gerekir.²²⁵

Fâsit Satım Akdinin Hükümü

Vasfî itibarıyla meşru olmayıp aslî itibarıyla meşru olan satım akdidir.²²⁶ Daha açık bir ifadeyle akit, akde ehil olan kişiler ile mal olmaya elverişli olan mahal üzerinde

²¹⁹ Bey' i sahih ya' ni bey' -i caiz zâten ve vasfen meşru' olan bey' dir. Mecelle, md. 108.

²²⁰ Malın söz konusu hükmü kabul etmesi malın mevcut olması, teslim edilebilir olması ve değerli olması demektir. Mecelle, md. 363.

²²¹ Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, md. 217.

²²² Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 4/424.

²²³ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 2/4; İbn Âbidîn, *Reddü'l- Muhtâr*, 4/506; Mecelle, md. 369.

²²⁴ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 6/89; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 4/425.

²²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 7/235; Mecelle md. 262.

²²⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 5/90; Mecelle, md. 109; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, md. 218.

gerçekleşmesine rağmen akde uygun olmayan bazı niteliklerin ona arız olmasıdır. Meselâ satılan malda veya ücrette bilinmezlik ya da taraflardan birine yarar sağlayan ve akde uygun olmayan şartlar.²²⁷

Fâsit satım akdinin hükmü kabzdan önce ve sonra şeklinde iki kısımda incelenebilir.

a. Kabzdan Önce: Fâsit satım akdi kurucu unsurları bulunması sebebiyle hukukî bir temele sahip olsa da kabzdan önce mülkiyet sağlamadığı gibi hukukî bir sonuç da doğurmaz. Aynı zamanda fâsit satım akdinin kurulduğu anda veya daha sonrasında onaylanması caiz değildir. Taraflar yapılan bu akde dayanarak satılan malın veya ücretin teslim edilmesine zorlanamaz.²²⁸

b. Kabzdan Sonra: Fâsit olarak gerçekleşen satım akdinde müşteri satıcının açık veya örtülü olarak verdiği izinle malı teslim alması durumunda akit mülkiyet ifade eder.²²⁹ Ancak akdin mülkiyet ifade etmesi sırf akdin kurulmuş olmasından dolayı değil, satıcının izniyle meydana gelen kabzdan dolayıdır.²³⁰

Fâsit akitte kabz gerçekleştikten sonra müşteri mala sahip olur. Fakat burada meydana gelen mülkiyet malın bizzat kendisinde (ayn) değil, sadece tasarruf etme hakkıyla alakalıdır. Dolayısıyla müşteri mal üzerinde doğrudan bir yararlanma sayılmayan satım, icâre ve hibe gibi hukukî işlemleri yapabilir. Fakat yeme, içme ve binme gibi doğrudan yararlanma sayılan tasarruflarda bulunamaz.²³¹

Fâsit akit kabzdan önce olduğu gibi sonrasında da derhal feshedilmesi ve malın satıcıya iade edilmesi gerekir.²³² Ancak satılan mal müşterinin yanında kasıtlı veya kasıtsız telef olması durumunda ya da üçüncü kişilere satılması veya hibe edilmesi durumunda mislî ise misli ile, kıyemî ise teslim alındığı gündeki rayiç bedeli ile satıcıya tazmin edilir. Akit feshedilmeden önce fâsit olmasını gerektiren sebep ortadan kaldırıldığı takdirde akit sahih olur ve sahih akdin hükümlerini alır.²³³

²²⁷ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 4/425.

²²⁸ H.Yunus Apaydın, "Fesad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/420.

²²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/22; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/22.

²³⁰ Apaydın, "Fesad", 12/420.

²³¹ Apaydın, "Fesad", 12/420.

²³² Apaydın, "Fesad", 12/420.

²³³ Bilmen, *Hukûk-i İslamiyye*, 67/89.

3.2. Çan ve Ezine’de Hububat ve Zeytinin Pazarlama İşlemlerinin Değerlendirilmesi

Çan ve Ezine’de kendileri veya hayvanları için hububat ve zeytin üretimi yapanlar olduğu gibi pazarlama amaçlı üretim yapanların da olduğu bilinmektedir. Çiftçilerin hasat ettikleri ürünleri peşin satım, vadeli satım ve dalında satım olarak üç şekilde pazarladıkları tespit edilmektedir.

Bazı üreticilerin ürettikleri ürünlerin bir kısmı karşılığında başka ürünleri aldıkları görülüyor. İlk bakışta bu işlemin takas olduğu düşünülse de yaptığımız incelemeler neticesinde yapılan bu işlemde direk olarak malın malla takas edilmediğini tespit ettik. Çiftçi burada bir malın ücreti karşılığında diğer malı satın alıyor. Bu sebepten takas konusu için özel bir başlık açmayıp onu satım akdi içerisinde değerlendirmeye çalıştık.

Yapılan satım işlemlerini İslam hukuku açısından değerlendirirken kira ve ortaklık akdinde yaptığımız gibi onu akit anında kullanılan ifadeler, akdin tarafları, akit meclisi ve satım ücreti bakımından ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

3.2.1. Satım Akdini Yapan Taraflar

Üretilen hububat ve zeytinin satım işlemi çiftçi tarafından tüccara yapılmaktadır. Yaptığımız röportajlarda ürünlerin satımının bizzat ürünün sahipleri tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Sahadaki incelemelerimizde her iki tarafın da kârını ve zararını düşünen ve alışverişin amacını bilen kişiler oldukları anlaşılmıştır. Dolayısıyla akdin taraflarının akıllı, ergin, reşit yani gerekli ehliyete sahip olduklarını söylemek mümkündür.

3.2.2. Satım Akdi Yapılırken Kullanılan İfadeler

Bölgede yaptığımız incelemelerde çiftçi hububatını veya zeytinini satmaya karar verdiği zaman öncelikle bölgede bulunan tüccarları ziyaret ederek güncel fiyatlar hakkında bilgi alıyor. Çiftçi ürününü satmak istediği tüccara “Elimde şu kadar buğday veya zeytin var alır mısınız?” diye soru soruyor, tüccar da “Getir, alırım.” diyerek cevap veriyor. Yapılan görüşmeler neticesinde çiftçi, ürününü kantara soktuktan sonra ürünü tüccarın döküm yerine teslim ediyor ve “Hayırlı olsun.” diyerek akit kuruluyor. Bazı çiftçi ve tüccarların da hasat edilen ürünü kantardan geçirmeden önce birim fiyatı üzerinde anlaşma sağladıktan sonra “Hayırlı olsun.” diyerek alım satım yaptığı söyleniyor.

Zikrettiğimiz şekilde yapılan işlemlerde çiftçi elindeki ürünü satmak için tüccara soru kipiyle beyanda bulunuyor, bu beyanı îcap olarak değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü tespit ettiğimize göre çiftçinin bu soruyu bazen birden fazla tüccara sorduğu oluyor. Her sorduğu kişiyle akit yapmayı düşünmüyor. Ayrıca çiftçi bu beyanı ile akdi kesin olarak kabul etmediği için kabul olarak değerlendirilmez. Taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet verilmemesi için kabulün kesinlik ifade etmesi gerekir. Onun için bu aşamada satım akdinin yapılmış olduğu söylenemez.

Ürünün tesliminden sonra ise tarafların birbirlerine “Hayırlı olsun.” sözleri örfen alım satımın kesin olarak yapıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla tarafların birbirlerine söyledikleri bu ifadeyi akdin îcap ve kabulü olarak değerlendirmek mümkündür.²³⁴ Sonuç olarak, ürünün tesliminden sonra üretici ve tüccarın birbirine söyledikleri “Hayırlı olsun.” sözleriyle yapılan satım akdinde İslam hukukuna göre îcap ve kabulün yerine geldiği ve akdin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.3 Satım Akdinin Yapıldığı Meclis

Genelde ürünler kantardan geçmeden satım akdi yapılmadığı söyleniyor. Ürün kantardan geçtikten sonra ya kantar başında ya da tüccarın yazıhanesinde alım satım yapıldığı belirtiliyor. Bazen de kantardan geçmeden tarlada hasat edilmiş ürünlerin başında alım satım yapıldığı söyleniyor. Bazı çiftçi ve tüccarların daha önceki yıllarda yaptıkları alışverişlerden dolayı aralarında meydana gelen güven sebebiyle satım akdini telefonda yaptıkları ifade ediliyor. Sonuç olarak bölgede yapılan alım satım akdinin tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek şekilde hakiki veya hükmi olarak bir sayılan meclislerde yapıldığını ve İslam hukukuna göre meclis birliğinin oluştuğu anlaşılmaktadır.²³⁵

3.2.4. Satım Akdinde Ücret

Çan ve Ezine’de çiftçiler hububat ve zeytinini peşin veya vadeli olarak satıyorlar. Konunun daha iyi anlaşılması için peşin ve vadeli satım işlemini ayrı başlıklar altında incelemeyi uygun bulduk.

²³⁴ Mecelle, md. 168.

²³⁵ Çeker, *Akidler*, 48-49.

Peşin Satım

Çan ve Ezine ilçelerinde yaptığımız incelemelerde görüştüğümüz çiftçiler ve tüccarlar eski zamanlara göre günümüzde peşin satım akdinin daha çok yapıldığını belirttiler. Bunun başlıca nedenleri olarak taraflar arası güvenin azalmasını, hasat edilen ürünlerin çoğalmasından dolayı masrafların artmasını ve bu nedenle çiftçilerin peşin paraya ihtiyaç duymasını ileri sürdüler.

Genelde zeytin ve hububatın ücretinin satım akdinin yapıldığı mecliste peşin olarak ödendiği belirtilmektedir. Bazen de ücretin peşin verilmesi şart koşulduğu halde ücretin yüksek meblağ olması sebebiyle ödemenin bir iki haftaya kadar geciktirildiği söylenmektedir. Ödemesi en geç iki haftaya kadar olan satım akitleri bölgede yaygın olan anlayışa göre peşin satım akdi olarak değerlendirilmektedir.

İslam hukukuna göre satım akdinde ücretin peşin veya vadeli olarak ödenmesi hakkında bir konuşma olmadığında ücretin peşin olarak ödenmesi gerekir.²³⁶ Çünkü satım akdinde asıl olan ödemenin peşin olmasıdır.²³⁷ Hatta öncelikle müşterinin parayı vermesi, sonrasında da satıcının malı teslim etmesi gerekir. Ücret ödenmeği müddetçe satıcı malı teslim etmeyebilir.²³⁸

İslam hukukuna göre ücretin peşin olarak verilmesi şart koşulduğu halde tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek şekilde ödemeyi sonraki günlere bırakmak (Tehir) caizdir. Çünkü genelde insanlar ödemenin kısa zaman içinde yapılmasına müsamaha gösterirler.²³⁹ Bölgede peşin satım akitlerindeki ödemenin iki haftaya kadar tehir edilmesinin örf halini alması ve insanların buna müsamaha göstermesi nedeniyle bu konuda İslam hukukuna göre akdi fâsit kılacak bir durum tespit edemedik.

Çan ve Ezine ilçelerinde zeytin ve hububatın para karşılığında satım yapıldığı biliniyor. Fakat bazen para yerine un ve zeytin yağı karşılığında da satım yapıldığı söyleniyor. Yaptığımız incelemelerde hububatın un karşılığında, zeytinin de zeytin yağı karşılığında farklı şekillerde alım satım yapıldığını gördük. Bu sebepten ötürü her ikisini ayrı ayrı değerlendireceğiz.

²³⁶ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/347; Mecelle, md. 466.

²³⁷ Kârî, *Fethu bâbi'l-'inaye*, 2/629.

²³⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/29.

²³⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/179.

1. Çan ilçesinde bazı çiftçilerin tüccara sattığı hububatın parası karşılığında un satın aldığı söyleniyor. Şöyle ki çiftçi önce hububatını tüccara belirli bir para karşılığında satıyor. Sonrasında da o paranın karşılığında un satın alıyor. Yapılan bu alım satımda çiftçi kendine ait hububatın ununu almayıp, sattığı hububatın ücreti karşılığında başka bir un satın aldığı için burada hububat ile ondan elde edilen unun mübadelesi söz konusu değildir. Değişim para karşılığında olduğu için İslam hukukuna göre yapılan bu uygulamada faiz şüphesi bulunmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca yapılan bu uygulamada tarafların fiyat hususunda önceden özel bir şartı bulunmamaktadır. Yani “bana buğdayını satarsan sana unu ucuz veririm” veya “bana unu şu kadar fiyata satarsan sana buğdayımı ucuz fiyata satırım” şeklinde karşılıklı bir anlaşma yapılmamaktadır. Sonuç olarak yapılan bu alım satımda her bir akit diğerinden bağımsız olarak yapılmaktadır.

2. Ezine ilçesinde bazı çiftçilerin zeytinini zeytin yağı karşılığında sekizde bir veya onda bir gibi oranlarda sattığı söyleniyor. Tüccar da satın alacağı zeytinin kalitesine göre 8 kg’da 1 lt veya 10 kg’da 1 lt vermek şartıyla alım satım yapıyor.

Yapılan bu alım satım klasik fıkıh kitaplarımızda faiz olarak değerlendirilmektedir. Hanefî mezhebine göre faizin illeti, ağırlık ölçüsüyle alıp satılan mallarda cins ve tartı birliği, hacim ölçüsü ile alıp satılan mallarda ise cins ve ölçü birliğidir. Bu birliği sağlayan malların birbirleriyle alım satım işlemi peşin, ayrıca tartı veya ölçüde eşit olmaları gerekir. Meselâ 10 gr. altının 10 gr. altın karşılığında, bir ton buğdayın da bir ton buğday karşılığında peşin olarak satılması lazımdır.

Cins birliği iki kısımdır. Şekil bakımından cins birliği (aynen) ve içeriği bakımından cins birliği (zımmen). Buğdayın buğday ile alım satımındaki cins birliği şekil bakımından, zeytinin zeytin yağı ile alım satımındaki cins birliği ise içeriği bakımındandır.²⁴⁰ Bu sebepten ötürü bunların birbirleriyle alım satımının hem tartı ve ölçüde eşit hem de peşin olarak yapılması gerekir.²⁴¹

Hanefî fakihleri zeytinin zeytin yağı karşılığında alım satımını dört şekilde incelemektedir:

a) Alınan sızma zeytin yağının, satılan zeytinin içerisindeki yağdan fazla olması. Meselâ alınan sızma zeytin yağının 100 lt. olduğunu düşünelim, satılan zeytinin

²⁴⁰ Ham zeytinin içinde bulunan yağ ile diğer zeytin yağının aynı cisten olması ikisi arasında zımmen cins birliğinin olduğuna örnektir.

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/179.

içerisinde de 90 lt. yağ olduğunu var sayalım. Bu durumda alınan sızma zeytin yağının 90 lt.'si satılan zeytinin içerisinde var olan 90 lt.'ye eşit olup, geri kalan 10 lt. ise satılan zeytinin posasına karşılık alınmış olur.

- b) Alınan sızma zeytin yağının, satılan zeytinin içerisindeki yağ ile aynı oranda olması,
- c) Alınan sızma zeytin yağının, satılan zeytinin içerisindeki yağdan az olması,
- d) Alınan sızma zeytin yağının, satılan zeytinin içerisindeki yağdan fazla veya az olduğunun bilinmemesi,

İlk kısımda satın alınan sızma zeytin yağının bir kısmı satılan zeytinin içerisindeki yağın tamamına, diğer bir kısmı ise satılan zeytinin posasına karşılık alım satımı yapıldığı için akit caizdir. İkinci kısımda ise her ne kadar satın alınan zeytin yağı ile satılan zeytinin içerisinde bulunan yağın ölçüleri aynı olsa da satılan zeytinin posasının karşılığı bulunmadığı için bu alım satım caiz değildir. Son iki kısımdaki alım satım işleminde de her iki malda ölçülerin eşit olmaması sebebiyle faiz meydana geldiği için akit caiz değildir.²⁴²

Din İşleri Yüksek Kurulu 12.07.2017 tarihinde yayınladığı fetvasında zeytinin zeytin yağı karşılığında satılmasının caiz olduğunu belirtmiştir.²⁴³ Kurul yayınladığı fetvada zeytin ile zeytin yağının kullanım şekillerinin farklı olduğunu, belli bir başkalaşım neticesinde niteliklerinin değiştiğini ve bunların birbirleriyle alım satım işleminin insanlar arasında yaygınlaşıp umum-i belva halini aldığı dile getirmektedir. Sonuç olarak Kurul'un yayınladığı bu fetvaya istinaden bölgede yapılan alışverişin caiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bununla birlikte zeytin ve zeytin yağının direk birbiriyle alım satım yapılması yerine doğrudan para karşılığında alım satım yapılarak ihtiyatlı davranılması tavsiye edilebilir.

Ürün karşılığı un öğütme ve zeytin yağı çıkarma işlemi:

Çan ve Ezine ilçelerinde ücreti peşin olarak ödenen muâmelâtтан biri de ürün karşılığında buğdayın öğütülme ve hasat edilen zeytinin yağının çıkartılma işlemidir. Yaptığımız incelemelerde tüccarların genelde ürünün yüzde onu karşılığında öğütme ve yağ çıkartma işlemini yaptıkları bildirilmektedir.

²⁴² Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/356.

²⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı DİB, *Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı* Erişim 4 Haziran 2023.

Bölgede yapılan bu muâmelât Peygamberimizin hadis-i şerifinde ve daha sonrasında klasik fıkıh kitaplarında “*kafzû't-tahhân*”(Değirmencinin ölçeği) yani öğütölmek üzere getirilen buğdayı değirmencinin öğütmesine karşılık işçilik ücretini öğüttüğü undan almasının yasaklanması şeklinde yer almaktadır.²⁴⁴ Tezimizin kira akdi bölümünde ele aldığımız gibi *kafzû't-tahhân* meselesi nassın delaleti ile birçok benzer meseleye de uygulanmaktadır. Dolayısıyla bir hizmet sözleşmesinde işçi, ücretini yaptığı işten alması caiz değildir. Meselâ bir nakliyatçının, taşıdığı malın bir kısmı karşılığında taşımacılık işini yapması caiz değildir. Çünkü nakliyatçı malı taşımaya başlaması durumunda mala ortak olur ve ortak olduğu bir malı taşımak için ücret talep etmesi caiz değildir.²⁴⁵ Ayrıca bu ve benzer meselelerde ücret akit anında bilinmediği için akit fâsittir.

İslam hukuk tarihinde bazı fakihler *kafzû't-tahhân*'ın kıyas yoluyla uygulandığı meselelerden bazısını bölgelerinde örf halini almasından dolayı kıyası terk edip istihsân yaparak caiz görmekte dirler. Meselâ terziye verilen ipliğın yarısı onun olması karşılığında elbise dikmesi.²⁴⁶ Ancak araştırma bölgemizde yapılan öğütme ve yağ çıkartma muâmelâtı hadis-i şerifin bizzat kendisi ile yasaklandığı için örf halini alması durumunda da akdin fâsit olduğunu söylemek mümkündür.

Vadeli Satım

Çan ve Ezine ilçelerinde zeytin ve hububatın vadeli satım akdini değerlendirmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için İslam hukuku açısından vadeli satım akdinin tanımı ve şartları hakkında incelemelerde bulunacağız. Sonrasında değerlendirmesini yapıp İslam hukukuna göre uygun olan görüşü dile getireceğiz.

Vade (Ecel) Kavramının Tanımı:

Türkçede vade veya veresiye diye ifade edilen sözcüğün Arapçası “*ecel*” kelimesidir. İslam hukukunda vade kavramı: “Herhangi bir yükümlülüğün yerine getirileceği veya yerine getirilmesi için belirlenen süre ve zamandır” şeklinde genel bir

²⁴⁴ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, 7/472.

²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/83; Merğınânî, *el-Hidâye*, 2/237; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/129. Bâbertî el-İnâye isimli kitabında bu konuyu değerlendirirken ortaklığın meydana gelmediğini söylemektedir. Ona göre sadece bu gibi misallerde hadisle yasaklanan *kafzû't-tahhân*ın manası bulunduğu için akit fâsit olmuştur. İşçi taşıdığı maldan alacağı kadarın değerini geçmeyeceği şekilde ecr-i mislini alması gerekir. Ekmeleddin Bâbertî, *el-İnâye* (Dâru'l-fikr, ts.), 9/110.

²⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/83-86, 22/35.

tanım yapılmıştır. Alım satım özelinde ise vade: “Peşin bir malın vadeli fiyat karşılığında alım satım yapılmasıdır.”²⁴⁷

Satılan malın vadeli olması veya satım ücretinin vadeli olması açısından muâmelât üç kısma ayrılır:

1. Vadeli satım akdi: Satılan malın peşin, ücretin vadeli olmasıdır.
2. Selem akdi: Satılan malın vadeli, ücretin ise peşin olmasıdır.
3. Sipariş (İstisna‘) akdi: Satılan malın ve ücretin vadeli olmasıdır.

Satım akdinde asıl olan ücretin peşin olarak verilmesidir. Mutlak olarak yapılan bir satım akdinde satıcı ve müşteri arasında ücretin peşin ve vadeli olduğu hakkında bir anlaşmazlık çıkarsa akdin peşin olduğunu iddia eden kişinin sözü esas alınır.²⁴⁸ Ancak insanlar almak istedikleri malın ücretini her seferinde peşin olarak veremediği için vadeli alım satım yapmaya ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla insanların ihtiyacına binaen bazı şartların yerine getirmesi kaydıyla vadeli satım akdi caizdir.

Vadeli satım akdi normal bir alım satım akdi olduğu için yukarıda zikrettiğimiz rükün ve şartların bulunması gerekir. Fakat akdin sahih olması için zikredilen şartların yanı sıra vadeli satım akdine ait bazı özel şartlar da bulunmaktadır.

Vadeli Satım Akdinin Şartları şunlardır:

1. Vade fiyatının cinsi, miktarı ve nitelikleri belirli olmalıdır.²⁴⁹ Hanefî fıkıh kitaplarında satım akdinin ücreti hakkında ilk önce dile getirilen şartlardan biri ücretin belirli olmasıdır.²⁵⁰ Mecelle bu şartı “Hin’i bey‘de tesmiye-i semen lazımdır” şeklinde maddeleştirmiştir.²⁵¹ Ücretteki belirsizlik tarafları anlaşmazlığa götüreceği için akdi fâsit kılar. Dolayısıyla müşteri satılan malın rayiç bedelini bilmediği halde malın akit anındaki rayiç bedel üzerinden satılması veya ileride gelecek olan belirli bir tarihteki rayiç bedel üzerinden satılması akdin fesâdını gerektirir. Aynı şekilde bir satım akdinde ücretin üçüncü kişiler tarafından belirlenmesinin şart koşulması da akdi fâsit kılar.

²⁴⁷ Abdullah Durmuş, “Vade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/215.

²⁴⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 2010, 1/207.

²⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/5.

²⁵⁰ Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Avize (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 78; Neseî, *Kenzu’d-Dekâik*, 406.

²⁵¹ Mecelle, md. 237.

2. Vade tarihi belirli olmalıdır.²⁵² Vade tarihini belirlemeden yapılacak akit, tarafları anlaşmazlığa götüreceği için fâsittir. Akdi fâsit yapan vade tarihi iki kısma ayrılır: Birincisi, çift zamanı veya hasat zamanı gibi ileride meydana gelmesi kuvvetli muhtemel olup fakat erken veya geç olma ihtimali bulunan zamandır, buna az bilinmezlik (Cehâleti yesîra) denir. İkincisi, yağmur yağması veya rüzgâr esmesi gibi ileride meydana gelmesi kesin olmayan zamandır, bu tür bilinmezliklere aşırı bilinmezlik (Cehâleti fâhişe) denir. Yapılan vadeli satım akdinde vade tarihi bu zaman dilimlerine göre belirlenmesi durumunda akit fâsit olur. Çünkü zikredilen bu zamanlardaki belirsizlik, tarafları olası bir anlaşmazlığa götürebilir.

Cehâleti yesîra ve cehâleti fâhişe olan zaman dilimleri her ne kadar akdi fâsit yapsalar da aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Şöyle ki taraflar akit meclisinden ayrılmadan önce vade tarihini güncelleyip belirli bir zamana bağlamaları durumunda veya ücretin akit meclisinde peşin olarak ödenmesi durumunda akit sahih olur. Fakat cehâleti yesîranın bulunduğu vadeli satım akdinde taraflar akit meclisinden ayrılırsa bile belirlenen zaman gelmeden önce veya taraflar akdi feshetmeden önce vade tarihinin güncellenmesiyle akit sahih olur.²⁵³

3. Vadeli alım satım yapılan malların cinsleri aynı olmamalıdır.²⁵⁴ Hanefî mezhebine göre faizin illeti, ağırlık ölçüsüyle alıp satılan mallarda cins ve tartı birliği, hacim ölçüsü ile alıp satılan mallarda ise cins ve ölçü birliği olduğunu daha önce söylemiştik. Bu birliği sağlayan malların birbirleriyle alım satım işlemi hem peşin hem de tartıda veya ölçüde eşit olmaları gerekir. Sadece cinsleri bir olan veya cinsleri farklı olup hacim veya ağırlık ölçü birimleri aynı olan mallar karşılıklı satılacağı zaman yine peşin olarak satılmaları gerekir. Aksi takdirde ribe'n-nesfe diye ifade edilen veresiye faizi meydana gelmiş olur. Miktarlarının eşit veya fazla olması hükmü değiştirmez. Meselâ bir ton buğdayın iki ton arpa karşılığında veresiye olarak satılması böyledir, veresiye faizi gerçekleşeceğinden caiz değildir. Onun için vadeli satılacak malların cinsleri ve hacim veya ağırlık ölçüleri aynı olmamalıdır. Meselâ buğdayın para karşılığında vadeli olarak satılması durumunda cins ve hacim birliği bulunmadığı için vadeli alım satımı caizdir.²⁵⁵

²⁵² Mecelle, md. 246.

²⁵³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/209.

²⁵⁴ Ahmet Onay, "İslam Fıkında Vadeli Satış", *Diyanet İlmî Dergi* 29/2 (1993), 81; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 388.

²⁵⁵ Detaylı bilgi için bak. İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/115.

Vadeli satım akdinin tanımını ve şartlarını zikrettikten sonra şimdi sırasıyla Çan ve Ezine ilçelerindeki çiftçilerin zeytin ve hububatı tüccarlara vadeli satarken yaptıkları muâmeleleri zikredip değerlendirmesini yapalım:

Çan İlçesinde Hububatın Vadeli Satımı

Çan ilçesinde vadeli satım akdi peşin satım akdine göre daha az yapılmaktadır. Daha önce de dediğimiz gibi taraflar arası güvenin azalması ve üreticilerin nakit paraya ihtiyaç duyması bunun başlıca sebepleri arasındadır. Onun için vadeli satım yapmakta olan çiftçiler kendisine güvendiği ve daha önceki yıllarda alışveriş yaptığı tüccarları tercih etmektedirler.

Uygulamada vadeli satım yapılırken tüccar, ürünün kilosunun ve döküldüğü tarih bilgilerinin yazılı olduğu müstahsil kağıdını çiftçiye verir. Her iki taraf da belirli bir ücret ve vade tarihi konuşmaksızın birbirlerine hayırlı olsun dileklerinde bulunarak akdi yerine getirirler. Taraflar vade tarihi hakkında bazen “Yıl başında hesabı keseriz.” şeklinde bir tarih verseler de bu tarihin bağlayıcı olmadığı, öne alındığı veya sonraya bırakıldığı söylenmektedir.

Çiftçi buğday fiyatlarının arttığını veya fiyatların kısa zaman sonra azalacağını öğrendiğinde ya da toplu paraya ihtiyaç duyduğunda tüccarın yanına giderek hesap kesim işlemini yapar, buna *mahsuplaşma* da denir. Hesap kesim işleminin, yerine göre bir gün, bir hafta hatta bir aya kadar uzadığı da söylenmektedir. Yapılan bu hesap kesme işlemine ise “Açık hesap usulü satım” denmektedir.

Ülkemizin Karadeniz bölgesinde bulunan fındık üreticilerinin hasat ettikleri fındıkları tüccarlara fiyat ve vade tarihi konuşmadan vadeli satım işleminde bulunarak pazarladıkları biliniyor. Yaptıkları bu işleme de “Emanete vermek” tabirini kullandıkları söyleniyor. Günümüz fıkıhçıları yapılan bu işlemi İslam hukuku açısından emanet akdi (vedîa), karz akdi (tüketim ödücü) ve satım akdi olarak üç kısımda değerlendiriyorlar.²⁵⁶ Çan bölgesindeki çiftçiler hububatın pazarlama işlemine “Emanete vermek” tabirini kullanmadıklarından dolayı biz bu çalışmamızda hububatın pazarlama işlemine karz akdi ve vadeli satım akdi olarak iki kısımda inceleyeceğiz.

²⁵⁶ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 185-186; Soner Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri* (İstanbul: Beka, 2020), 267.

Karz Akdi Olması Yönüyle

İslam hukukunda karz akdi, fazlalık ve menfaat beklemeksizin mislî bir malın daha sonrasında mislini almak üzere bir şahsa verilmesine denir.²⁵⁷ Ödünç veren kişiye mukriz, ödünç alan kişiye müstakriz, ödünç vermeye ikraz ve ödünç istemeye ise istikraz denir.

Kur'an'ı Kerim'de ödünç vermek teşvik edilmiştir. Karz kelimesi güzel manasına gelen "hasen" kelimesiyle nitelenip "karz-ı hasen" (güzel borç) şeklinde kullanılmış ve şöyle buyrulmuştur: "Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır" (el-Hadid 57/11). Borç veya başka bir tabirle ödünç verilen şey, faizsiz ve menfaat beklemeksizin sırf Allah rızası için verildiğinden dolayı bu vasfı almıştır. Hadis-i şeriflerde de karzın, sadaka vermekten kat kat daha sevap olduğu ve teşvik edildiği görülmektedir.²⁵⁸

Karz akdi başlangıç yönüyle teberru akdine benzemektedir. Dolayısıyla karz verecek kişinin teberru ehliyetine yani tam eda ehliyetine sahip olması gerekir. Küçük çocuğun veya akıl hastası birinin kendi malını karz olarak veremediği gibi velisi veya vâsisi konumundaki birisinin de onun adına karz vermesi geçerli değildir.²⁵⁹ Dolayısıyla her ne kadar Çan ilçesinde pazarlama işlemini velinin veya vâsinin yaptığını tespit edemesek de velâyet veya vesâyet altında bulunan kişilerin hububatının karz olarak tüccarlara verilmesinin caiz olmadığını belirtmek isteriz.

Karz akdinde ödünçü alacak kişinin niyeti aldığı eksiksiz bir şekilde geri ödemek olmalıdır. Aldığı ödünçü telef etme niyetiyle alması büyük bir vebaldir ve Allah'ın yardımından mahrum olmasına sebeptir. Karz akdinde her iki taraf da maddî bir kazanç elde etme niyetinde bulunmamalıdır. Veren kişi sadece Allah rızası için Müslüman bir kardeşinin sıkıntısını gidermek adına manevî niyet üzerine vermesi gerekir. Ancak yaptığımız incelemelerde bölgede yapılan pazarlama işleminde her iki taraf da kendi çıkarlarını ve menfaatlerini öne çıkartıp karzın amacına uygun olmayan beklentiler içerisine girdikleri görülmektedir. Çiftçi pazarladığı hububatın fiyatının yükselmesini, tüccar da fiyatların düşmesini gözetmektedir.

²⁵⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/161; H.Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/521.

²⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbni Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Sadakat".19.

²⁵⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/394.

Karz akdi tarafların rızasına ihtiyaç duyulmadan tek taraflı feshedilebildiği için gayri lazım bir akittir. Bazı fakihler karz akdine süre koymanın faize sebebiyet vereceği ve dolayısıyla haram olacağından süre koymayı caiz görmemiştir. Ancak esas alınan fetvaya göre karz akdindeki zikredilen süreye itibar etmek ahlaken bağlayıcı olup, itibar edilmesi hukukî olarak zorunlu değildir. Onun için ödünç alan (müstakriz), istediği zamanda ödünç aldığı malın mislini veya bedelini ödeyerek akde son verebildiği gibi ödünç veren (mukriz) de istediği zaman verdiği ödünçü isteyebilir.²⁶⁰ Fakat bölgede yapılan uygulamada ise hesap kesimini sadece ödünç veren (mukriz) konumunda olan çiftçi yapabilir. Müstakriz konumundaki tüccar istediği zamanda hububatın mislini verip veya bedelini ödeyip akdi sonlandıramaz. Bu zikrettiğimiz gerekçelerden ötürü bölgede yapılan uygulamanın karz akdi şeklinde değerlendirilmesinin İslam hukukuna göre uygun olmadığı söylenebilir.

Satım Akdi Olması Yönüyle

Çan bölgesinde yapılan pazarlama işlemini yukarıda anlatıldığı şekliyle bir satım akdi olarak değerlendirdiğimizde akdin fâsıt olduğunu söylemek gerekir. Çünkü yukarıda da zikrettiğimiz gibi vadeli satım akdinde vade tarihi ve vade fiyatı belirli olmalıdır. Vade tarihinin ve fiyatın belirsizliği tarafları anlaşmazlığa götüreceği için akit fâsittir. Ancak bazı çağdaş fakihler tarımsal ürünlerin bu gibi pazarlama işleminin bölgede örf halini alması ve tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek durumda olması şartıyla caiz olacağını söylemektedir.

Fakihlerin bu görüşü çerçevesinde Çan ilçesindeki uygulamayı öncelikle iki yönden incelemek gerekir. Birinci olarak fakihlerin dile getirdikleri örf nedir ve bölgede yapılan vadeli satım akdindeki bu uygulama hakkında örf bulunmakta mıdır? İkinci olarak da anlaşmazlık sözcüğü ile tercüme ettiğimiz “niza” kavramı nedir ve bölgede söz konusu belirsizlik yüzünden niza meydana gelmekte midir?

İslam hukukunda örfün delil olarak sayılıp itibar edilmesi için birkaç şartın bulunması gerekir. Bu şartlar:

1. Örf nassa aykırı olmamalıdır.²⁶¹ Yaptığımız incelemelerde görüyoruz ki satım akdinde fiyatın ve vade tarihinin belirlenme şartı herhangi bir nassa dayanmamaktadır. Fıkıh kitaplarında fiyatın ve vade tarihinin belirli olma şartı taraflar

²⁶⁰ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 405.

²⁶¹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 2010, 1/40.

arasında meydana gelebilecek anlaşmazlığı önlemek ve teslimin gerçekleşmesi için gerekli olduğu söylenmektedir.²⁶² Konu hakkında dolaylı olarak nas bulunsa da vadeli satım akdinin ücreti hakkında doğrudan bir nas bulunmadığı için bölgede yapılan uygulama nassa ters düşmemektedir.

2. Örf muttarid veya galip olmalıdır yani toplum içerisinde kesintisiz olarak ve olayların genelinde insanların çoğunluğu tarafından yapılagelmelidir.²⁶³ Bölgede yapılan söz konusu uygulamanın uzun bir zamandan beri yapıldığı, çiftçiler ve tüccarlar tarafından da benimsendiği görülmektedir. Onun için bölgede yapılan uygulamanın örf haline geldiği, dolayısıyla dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. O halde bölgede yapılan uygulamayı örf olarak ele aldığımız zamanda akdin fesâdını gerektirecek bir olgu bulunmamaktadır.

Niza kavramına gelince, Ali Haydar Bölükbaş, *İslam Borçlar Hukukunda Niza* isimli doktora çalışmasında, Hanefî mezhebi literatüründe niza kavramının ilk olarak Serahsî tarafından kullanıldığını, daha öncesinde ise Kudûrî tarafından niza kavramı yerine “teslim ve tesellüm gerçekleşmemesi” ifadesinin kullandığını ifade ediyor.²⁶⁴ Bölükbaş, klasik kitaplarda niza kavramı hakkında doğrudan bir tanımın yapılmadığını, ancak niza kavramının yer aldığı konular incelendiğinde şu şekilde tarif yapılmasının mümkün olduğunu belirtiyor: “*Niza, sözleşmedeki belirsizliğin akdin taraflarını eşit derecede hak iddia etmesine sebep olması neticesinde akitte çıkan anlaşmazlık durumudur.*”²⁶⁵ Daha açık bir ifadeyle niza, yapılacak bir akitte taraflar arasında bir anlaşmazlığın meydana gelmesi durumunda hâkimin lehte veya aleyhte hükmetmesinin mümkün olmamasıdır.

Çiftçi ve tüccarlarla yaptığımız görüşmelerde yapılan pazarlama işleminde taraflar arasında bazı anlaşmazlıkların olduğu söyleniyor. Genelde bu anlaşmazlıkların hesap kesim tarihindeki piyasa fiyatı ve tüccarın teklif ettiği fiyat arasındaki farktan kaynaklandığı belirtiliyor. Fakat aralarındaki güven, samimiyet ve devamlı yapılan alışverişten dolayı birkaç görüşmeden sonra fiyatta anlaşlıkları görülüyor. Ancak son yıllarda meydana gelen salgın hastalıkları ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi bazı nedenler buğdayın piyasa fiyatı ile tüccarların teklif ettiği fiyat arasındaki makasın açılmasına sebep oluyor. Birden yükselen fiyatlar sebebiyle de tüccarlar hesap kesim tarihindeki rayiç bedeli

²⁶² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/5; ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/5.

²⁶³ Mecelle, md. 41.

²⁶⁴ Ali Haydar Bölükbaş, *İslam Borçlar Hukukunda Niza* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora, 2020), 30.

²⁶⁵ Bölükbaş, *İslam Borçlar Hukukunda Niza*, 22.

vermekten kaçındığı hatta günlerce hesap kesmeye yanaşmadığı söyleniyor. Ayrıca bazı tüccarların rayiç bedelden haberi olmayan çiftçileri aldatarak rayiç fiyatın altında bir fiyat üzerine alım satım yaptıkları belirtiliyor.

Sonuç olarak Çan ilçesinde yapılan uygulamanın bazı şartların yerine getirilmesiyle caiz olacağını söylemek mümkündür.

1. Akit anında satılan buğdayın numunesinin alınması,
2. Akit anında kıtlık, salgın ve savaş gibi durumların bulunmaması,
3. Hesap kesim anında o bölgenin Ticaret Borsası tarafından yayınlanan fiyatın esas alınması. Bu şartların yerine getirilmesi durumunda bölgede yapılan pazarlama işleminin sahih vadeli satım akdi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Çan ilçesinde yaptığımız incelemelerde *açık hesap usulü* denen vadeli satımda tarafların yaptığı ve teâmül halini alan bir uygulamayı tespit ettik. Hububatını tüccara vadeli olarak satan çiftçi hesabı kapatacağı tarihe kadar ihtiyaç duyması halinde tüccarın dükkanından alışveriş yapar. Satın alınan ürünlerin ücreti ise hesap kesim gününde piyasa fiyatı üzerinden hesap edilip alacağı paradan düşürülür. Yapılan bu uygulamanın İslam hukuk literatüründeki karşılığı “İsticrâr” akdidir.

İsticrâr sözlükte “çekmek, sürüklemek”²⁶⁶ manalarına gelir. İstilahta ise “ihtiyaç duyulan malın satıcıdan peyderpey alınıp daha sonra parasının ödenmesidir” şeklinde tanım yapılır.²⁶⁷ Ali Haydar Efendi (ö.1935) de “Bey’-i bi’l-isticrâr pazarlık edilmeksizin ve semen beyan olunmaksızın bakkal gibi esnaftan yağ, pirinç, nohut ve tuz gibi erzâk alıp da ba’de’l-istihlâk muhâsebe ederek semeni te’diye etmektir” şeklinde tanımlamıştır.²⁶⁸ İslam hukuk tarihinde isticrâr akdi hakkında birtakım tenkitler bulunsa da Hanefî mezhebine göre istihsânen caizdir.

İsticrâr akdinde malın teslim günündeki değeri esas alınır.²⁶⁹ Çan ilçesinde yapılan uygulamada ise malın mahsuplaşma anındaki değeri esas alınıyor. Ancak teslim günündeki fiyata itibar etme görüşü içtihat ile sabit olup açık bir nassa dayanmamaktadır. Ayrıca günümüzdeki bu uygulamanın örf halini alıp tarafları anlaşmazlığa götürmediği bilinmektedir. Öyleyse isticrâr akdinde malın mahsuplaşma anındaki değerinin esas

²⁶⁶ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-vasît*, 116.

²⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 4/516; Temel Kacı, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İsticrâr Akdi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 273-297.

²⁶⁸ Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi, *Düreru’l-hükkâm şerhu Mecelleti’l-ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 1/300.

²⁶⁹ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 4/516.

alınması hususunda akdi fâsit yapacak bir durumun bulunmadığını söylemek mümkündür.²⁷⁰

Ezine İlçesinde Zeytinin Vadeli Satımı

Ezine ilçesinde çiftçi ürettiği zeytini iki farklı şekilde vadeli olarak pazarlıyor:

a) Çan ilçesinde yapılan açık hesap usulü gibi Ezine’de de vade tarihi ve fiyatı konuşulmadan benzer şekilde zeytin pazarlanmaktadır. Zeytin üreticileri ve tüccarları ile yaptığımız görüşmelerde bu tür vadeli işlemlerin değerine göre daha çok tercih edildiği söyleniyor. Ayrıca yaptığımız incelemeler neticesinde pazarlama işleminin bölgede örf halini almasından dolayı taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlığın meydana gelmediği belirtilmektedir. Dolayısıyla zeytinin veya yağının satımı anında numunesinin alınması ve hesap kesilirken bölgedeki esas alınan rayiç fiyatlar karşılığında alım satım yapılması şartıyla yapılan akdin sahih olarak gerçekleşeceği söylenebilir.

b) Şart koşularak yapılan vadeli pazarlama işlemi. Bu uygulamada toplanmış zeytinler satılırken tüccar, çiftçiye şöyle bir şart koşar: İleride zeytinin fiyatı düşerse zeytini bugünkü fiyattan satın alacağım, fakat zeytinin fiyatı yükselirse yükseldiği miktarın onda üçünü veririm. Günümüzde zeytin fiyatları sürekli yükseldiği için bu uygulamanın nerdeyse hiç yapılmadığı ve yapıldığı zamanlarda da genelde tüccarın kazançlı olduğu söyleniyor. Yapılan bu uygulamada tüccar akdin gerektirmediği ve aynı zamanda lehine olan bir şart koştuğu için İslam hukukuna göre akdin fâsit olduğu söylenebilir.²⁷¹ Akdin derhal feshedilmesi gerekir. Satılan mal tüccarın elinde ise malın kendisi çiftçiye geri verilmelidir. Eğer taraflar dilerse sahih olacak şekilde yeni bir alım satım akdi yapılabilir. Yapılacak yeni akit peşin olacağı gibi vadeli de olabilir. Vadeli yapılacaksa vade tarihi ve fiyatı belirlenebileceği gibi hiçbirini belirlenmeden bölgede örf halini alan açık hesap usulü üzerine vadeli satım akdi de yapılabilir.

3.2.5. Zeytinin Dalında Satımı

Çan ilçesinde yaptığımız incelemelerde buğdayın başağında satıldığını tespit edemedik. Bu sebepten ötürü bu başlık altında meyve kategorisinde yer alan zeytinin dalında alım satımını inceleyeceğiz.

²⁷⁰ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 612.

²⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de zeytin, dalında iken alım satım yapılmaktadır. İslam hukukuna göre dalında alım satımın hükmü daha çok zeytinin ağaçta geçirdiği merhalelere göre verilmektedir. Onun için aşağıda zeytinin dalında geçirdiği olgunlaşma merhalesine göre İslam hukuku açısından alım satım hükmü incelenecektir.

Fıkhî Açıdan Zeytinin Olgunlaşmadan Önce Dalında Satımı

Bir bahçenin gelecek yıllardaki meyvesini satmak caiz değildir. Aynı şekilde henüz çiçek halindeyken meyvenin satımı da caiz değildir.²⁷²

Olgunlaşmamış meyvelerin alım satımı hakkında ise Hanefî fakihleri ihtilaf etmişlerdir. Serahsî'ye göre insan veya hayvanın faydalanamayacağı kadar olgunlaşmamış olan meyvelerin satımı caiz değildir. Çünkü bu merhaledeki meyveler henüz mütekavvim mal olarak değerlendirilemez.²⁷³ İmam Muhammed'e isnad edilen görüşe göre ise satım anında kendisinden fayda sağlanacak durumda olmasa bile sonraki aşamada fayda sağlanacağı gerekçesiyle bu merhaledeki meyvenin satımı caizdir. Hidâye sahibi, İmam Muhammed'in bu görüşünü en sahih görüş olarak nitelerken, aynı zamanda Mecelle de bu görüşü esas almıştır.²⁷⁴ Bu merhaledeki meyvenin satımından hemen sonra müşteri, satıcının mülkünü işgal etmemek için meyveleri toplaması gerekir. Müşteri, olgunlaşmayan bu meyvelerin ağaç üzerinde olgunlaşmaya kadar beklemesini şart koşması durumunda ise akit fâsit olur. Çünkü bu akdin gerektirmediği ve taraflardan birine fayda sağlayan şartlardandır.²⁷⁵ Fakat meyvenin dalında bekletilmesi şart koşulmaksızın satın alındıktan sonra satıcının izin vermesiyle ağaçta bekletmekte bir sakınca yoktur. Bekleme neticesinde meyvede oluşan fiziki olgunluk ve fazlalık da müşteriye helal olur. Satıcının izni olmaması durumunda ise satımın gerçekleştiği tarihten sonra meydana gelen olgunluk ve fazlalık değerini müşterinin yoksullara dağıtması gerekir. Çünkü bu fazlalık dinen caiz olmayan bir yolla meydana gelmektedir. Bunu temizlemenin yolu da bilir kişinin tayin edeceği ücreti bağışlamakla mümkün olur.²⁷⁶

²⁷² Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 6/542.

²⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/195;

²⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 6/542; Bâbertî, *el-Înâye*, 6/287; Mecelle, md. 206.

²⁷⁵ Aynî, *el-Binâye*, 8/39.

²⁷⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/27; İbn Âbidîn, *Reddü'l- Muhtâr*, 4/556.

Fıkhî Açıdan Zeytinin Olgunlaştıktan Sonra Dalında Satımı

Olgunlaşmasını tamamlayan meyvenin dalındayken satılması caizdir. Ancak İmam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'a göre olgunlaşmış ürünlerin dalında bekletilmesini şart koşarak alım satım yapılması akdi fâsit kılar. Çünkü bu şart satıcının mülkünü meşgul eden, taraflardan birine fayda sağlayan ve akdin gerekli kılmadığı şartlardandır. Ayrıca bu mesele, satıcının deposunda bir ay bekletilmesi şartıyla buğdayın alım satımına benzemektedir. Her iki şart da akdi fâsit yapar. Fakat İmam Muhammed istihsan yaparak bu tür ürünlerin ağaçta bekletilerek satış yapılmasını caiz görür. Çünkü bu hususta insanların izni ve müsamahası örf halini almıştır. Fetvada esas alınan görüş de İmam Muhammed'in görüşüdür.²⁷⁷

Ezine İlçesinde Zeytinin Dalında Satımıyla İlgili Uygulamalar

Görüşüğüm çiftçi ve tüccarlar gelecek yılın veya henüz çiçek halindeki zeytinin alım satımının yapılmadığını belirtirler. Ancak zeytin büyüme devresinde olup henüz tam olgunlaşmadan dalında iken alım satımı yapıldığı, zeytin dalında satıldıktan sonra hasat edilecek vakte kadar ağaçta bekletildiği ve bu bekletme olayının bölgede örf halini aldığı söylenmektedir. Dolayısıyla Ezine ilçesinde büyüme devresinde olup henüz tam olgunlaşmamış zeytinin satılıp hasat edilecek vakte kadar bekletilmesi örf halini alması ve insanların buna müsamaha göstermesinden dolayı yapılan alım satımın sahih olduğunu söylemek mümkündür.

Zeytinin dalında satımı ağaç sayısına göre veya bahçenin dönümüne göre yapılıyor. Dalında satılan zeytinin satım ücreti üç şekilde olduğu belirtiliyor:

1. Sadece para olması. Zeytin ve para aynı cinsten olmadığı için dalındaki zeytinin para karşılığı satımı caizdir.
2. Parayla beraber zeytin yağı olması. Burada her ne kadar alınan sızma zeytin yağı satılan zeytinin içindeki yağdan az olsa da faiz işlemi bulunmamaktadır. Çünkü satılan zeytinin içindeki yağın bir kısmı alınan sızma zeytin yağının tamamına karşılık olurken satılan zeytinin içindeki yağın diğer kısmı ve posası da para karşılığında verilmiş olur.
3. Ücretin tamamı para olup beraberinde birkaç teneke zeytin yağının verilmesinin şart koşulması. Yaptığımız incelemelerde ücretin yanı sıra verilen birkaç

²⁷⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/22; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/556.

teneke yağın ücrete dahil olmayıp, akit anında şart koşulduğu için satıcıya verildiği belirtilmektedir. Akit anında satıcının dile getirdiği şart kendine yarar sağlayıp, bölgede örf halini almadığı ve akdin gerektirmediği şartlardan olduğu için akdin fesâdını gerektirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Günümüz fıkıh meselelerinden biri olan tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlama esnasındaki başvurulan muâmelelerin İslam hukukuna uygun olup olmadığı ve uygun olmayanların ne şekilde uygun hale getirileceği hakkında Çanakkale ilinin Çan ve Ezine ilçeleri özelinde yaptığımız saha araştırmasında bu muameleleri Hanefî mezhebine göre inceleyerek aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

Ezine ilçesinde zeytin ağaçları çiftçilere kiralanmaktadır. İslam hukukuna göre kira akdinde tüketim, malın bizzat kendinden değil menfaatinden olması gerekir. Bu sebepten ötürü ileride vereceği meyvelerden yararlanmak için arazide bulunan ağaçların kiralanması caiz değildir. Ancak klasik fıkıh kitaplarında kıyasa muhalif olarak ayetle sabit olan süt annenin içirdiği süt karşılığında ücret almasının istihsânen caiz olduğu bildirilir. Aynı zamanda akitler hakkında açıkça bir nas bulunmayan konularda açık nassa aykırı olmamak kaydıyla bölge halkının teâmülü göz ardı edilemez. Öyleyse bölge halkının genel uygulaması olan ve açık nassa ters düşmeyen zeytin ağaçlarının bulunduğu bahçeyi kiralama akdinin İslam hukuku açısından uygun olduğu söylenebilir.

Araştırma bölgemizde yapılan akitlerde taraflar îcap ve kabulü genelde “Kiralıyorum, satıyorum.” gibi şimdiki zaman kipini veya “Hayırlı olsun.” tabirini kullanarak yapmaktadır. Akit anında kullanılan bu lafızların anlaşmazlığa sebebiyet vermeyen, kesinlik ifade eden ve halk arasında örf halini alan lafızlardan olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla zeytinin ve hububatın üretim ve pazarlama sürecinde yapılan muâmelâtta kullanılan ifadelerde İslam hukukuna herhangi bir aykırılık, sözleşmeyi bâtil veya fâsit yapacak bir özellik tespit edilememiştir.

Yapılan araştırmada bölgedeki akdi yapan tarafların genelde akitleri cami önlerinde, köy kahvehanelerinde, köy meydanlarında ya da tüccarın yazıhanesinde fizikî anlamda meclis birliğini sağlayarak yaptıkları görülmektedir. Ayrıca taraflardan bazısının köy dışında olması sebebiyle telefonla hükmen meclis birliği sağlayıp akit yaptıkları da belirtilmiştir. Her iki durumda da îcap ve kabulün fiziken veya çağdaş iletişim araçları sayesinde aynı akit meclisinde yapıldığı anlaşılmış, bu yönüyle akdi geçersiz saydıracak bir durum tespit edilememiştir.

Akdi yapan tarafların genelde akıllı, ergin ve reşit kimseler olduğu, ayrıca yaşlılık sebebiyle akıl noksanlığı bulunan kişilerin yerine velî veya vâsi konumundaki kişilerin de

akde taraf olduğu tespit edildi. Bununla birlikte yaptığımız araştırmalarda bazı emlakçıların veya muhtarların arazinin asıl sahibinden yetki almadıkları halde toprağı başkasına kiraladığı söylenmiştir. Bu gibi kiralama işlemleri yapıldığında İslam hukukuna göre gasp hükümlerinin uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır. Menfaatlerin gaspa konu olup olmaması hakkında Hanefî fakihlerinin farklı görüşleri bulunmaktadır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre gaspa konu olacak malın menkul olması gerekir iken İmam Muhammed'e göre menkul ve gayrimenkul mallar gaspa konu olabilir. Mecelle'nin benimsediği birinci görüşe göre itlaf söz konusu olmadığı sürece gayrimenkulü gasp eden kişi tazminle yükümlü olmaz. Ancak gasp edilen gayrimenkul vakıf veya yetimin malı ise ya da kiraya verilmek üzere belirlenen bir tarla ise bunların gasp edilmesi durumunda itlaf bulunmasa da gasp eden kişiye tazmin ettirilir.

Bölgede yapılan kiralama, ziraat ortaklığı ve satım gibi akitlerde tarafların birtakım şartları dile getirdiği tespit edilmiştir. Dile getirilen bu şartların taraflardan birine menfaat sağladığı, örf halini almadığı ve akdin amacına uygun olmadığı anlaşılmaktadır. İslam hukukuna göre akdin amacına uygun olmayan, akdin gereğini tekit etmeyen, örf halini almayan veya taraflardan birine ya da onların dışında üçüncü bir kişiye yarar sağlayan şartların koşılması akdi fâsit yapar. Bu akitlerin fâsit olduğu tespit edip, onların sahih hale getirilmesi için çeşitli önerilerde bulunduk.

Devlet tarafından çiftçilere tarımsal kalkınma amaçlı destek ödemeleri yapılmaktadır. Çan ilçesinde yapılan incelemelerde toprak sahipleri kiracısından bu ödeneğin kendisine verilmesi şartıyla kira akdi yapabileceği şartını dile getirdiği tespit edilmiştir. Akit anında dile getirilen bu şartın akdi fâsit yaptığı anlaşılmış, toprak sahibinin hakkı olmadığı ödeneği istediği için vebal altına girdiği belirlenmiştir. Bunun yerine kira ücretinin yüksek tutulmasının uygun olacağı anlaşılmıştır.

Ezine bölgesinde yapılan müsâkât akitlerinin şekilleri incelendiğinde bazı müsâkât akdinde bahçe sahibinin zeytinlerin olgunlaşp hasat edilmesine kadar işçilik yaptığı ve bunun teâmül haline geldiği görüldü. Tarım ortaklığı olan müzâraa ve müsâkât akitlerinde toprak veya bahçe sahibinin çalışmasını şart koşmak ise akdi fâsit kılan şartlardan olup ortaklık akdindeki malın teslim edilmesine (Tahliye) engel olmaktadır. Ancak ilk bakışta yapılan bu akdin fâsit bir müsâkât akdi olduğu düşünülse de detaylı incelemeler sonucunda bu akdin hasat için işçi kiralama akdi olduğu tespit edilmiştir.

Çan ilçesinde yapılan müzâraa akdinde toprağa ekilecek tohumun her iki tarafa ait olduğu görülmüştür. İslam hukukuna göre müzâraa akdinde ekilecek tohumun

tarafardan birine ait olması gerekir. Çünkü tohumun tarla sahibine ait olması durumunda akit işçi kiralama akdi olurken, tohum çiftçiye ait olması durumunda ise akit tarla kiralama akdi olur. Fakat tohum ortaklaşa olduğu zamanda çiftçi kiraladığı toprakta ücretli çalışan işçi konumunda olmuş olur ki bu caiz değildir. Yapılan bu uygulamanın İslam hukukuna göre akdi fâsit kıldığı tespit edilmiş, akdin ne şekilde sahit olacağı hakkında öneriler getirilmiştir.

Ezine ilçesinde çiftçilerin hasat ettikleri zeytinlerden bazısını sızma zeytin yağı karşılığında sattığını tespit ettik. Alınan sızma zeytin yağının, satılan zeytinin içindeki yağdan az, fazla ve eşit olması durumundaki hukukî sonuçları tek tek ele aldık. Araştırmalarımız neticesinde çiftçinin satın aldığı sızma zeytin yağının, sattığı zeytindeki yağdan az olması sebebiyle yapılan akitte faiz durumunun bulunmadığını ve akdin sahit olarak gerçekleştiğini belirttik.

Zeytinin ve hububatın üretim aşamasında yapılan akitlerin genelinde ve pazarlama aşamasında yapılan vadeli satım akdinde ücretin belirsiz olduğunu tespit ettik. Ücretteki bu belirsizlik tarafları anlaşmazlığa götüreceği için normalde akdi fâsit kılacağı anlaşılmaktadır. Fâsit olarak kurulan akdin ise derhal feshedilmesi veya akit meclisi dağılmadan belirsizliğin kaldırılması gerekir, akit meclisi dağıldıktan sonra belirsizlik kaldırılrsa bile akit sahit olmaz. Fakat bölgede yaptığımız araştırmalar neticesinde tarafların akdi sonuna kadar devam ettirdikleri, mahsuplaşma anında bazen taraflar arasında bir anlaşmazlık çıksa da sonunda onların ücret üzerine anlaşmaya vardıkları görülmektedir. Çan ilçesinde açık hesap usulü diye meşhur olan vadeli satım akdinde üç şartın bulunması durumunda vade fiyatındaki belirsizliğin akdi fâsit kılmayacağı söylenmektedir. Bu üç şart şunlardır: 1) Akit anında satılan buğdayın numunesinin alınması. 2) Kıtılık, salgın, savaş ve yüksek enflasyon gibi durumların bulunmaması. 3) Hesap kesim anında o bölgenin Ticaret Borsası tarafından yayınlanan fiyatların esas alınması. Bu üç şartın bulunması ile mahsuplaşma anında taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlığın çıkmayacağı söylenebilir. Çünkü Ticaret Borsası tarafından objektif olarak belirlenen fiyatlar olası bir anlaşmazlığın çıkmasına engel olmaktadır.

Ezine ilçesindeki zeytinlik sahiplerinin, çiçek halinde veya ileride oluşacak zeytinleri satmadıkları fakat büyüme devresinde olup henüz tam olgunlaşmamış zeytinlerin dalında iken satımını yaptıkları belirtilmiştir. Dalında satılan zeytin olgunlaşmıca kadar ağaçta bekletildiği ve bu bekletme olayının bölgede örf halini aldığı tespit edilmiştir.

Hanefî fakihlerinin konu hakkındaki ihtilafları çerçevesinde yapılan alım satımın sahih olduğu belirlenmiştir.

Ele aldığımız saha çalışması kendi alanında yapılan ilk araştırmalardan biri olduğundan eksiklerimizin veya hatalarımızın olabileceğinin farkındayız. Çalışmamızın daha iyi araştırmalar için başlangıç kabul edilmesini, diğer bölgelerde ve daha farklı muâmelâtla ilgili yeni araştırmalar yapılmasına vesile olmasını ümit ediyoruz. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Ali Haydar Efendi, Hoca Emin Efendizâde. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 2010.
- Ali Haydar Efendi, Hoca Emin Efendizâde. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Basım, 2020.
- Apaydın, H.Yunus. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Apaydın, H.Yunus. "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, H.Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Apaydın, H.Yunus. "Lüzum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Apaydın, H.Yunus. "Sihhat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Âtıf, Muhammed. *İslam Fıkhı*. ed. Abdullah Sivridağ - Mümtaz Habib Güven. İstanbul: Nehir Yayınları, 1994.
- Aybakan, Bilal. "Muâmelât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile Hayatı". *İlmihal II İslam ve Toplum*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Aydın, Mehmet Akif. "İslam Hukukunda Gasp". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*.
- Ayengin, Tevhit. "Rükün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmeleddin. *el-İnâye*. Dâru'l-fıkr, ts.
- Badır, Seyit. *Ahîzâde Yûsuf B. Cüneyd et-Tokâdî'nin (Ö.905/1500) Zahîratü'l-Ukbâ Fî Şerhi Sadrişşerîati'l-Uzmâ Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Bardakoğlu, Ali. “Hukuki ve Ticari Hayat”. *İlmihal II (İslam ve Toplum)*. Ankara: TDV Yayınları, 24. Basım, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Bölükbaş, Ali Haydar. *İslam Borçlar Hukukunda Niza*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Buhârî, Burhânüddîn. *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1424.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. Dâru Tavki'n-Necât, 1442.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı*. <https://kurul.diyaret.gov.tr>, ts.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Döndüren, Hamdi. “Müsâkât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Beka, 5. Basım, 2020.
- Durmuş, Abdullah. “Vade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Kitap, 2013.
- Haddâd, Ebû Bekir. *el-Cevheretü'n-neyyire*. thk. İlyas Kaplan. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Halebi, İbrâhim el-. *Mülteka'l-ebhur*. İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1898.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî. *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr*. thk. Abdülmun'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz ed-Dımaşkî. *Ukûdü'd-dürriyye fi tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye*. Dâru'l-ma'rife, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 2003.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Kitabu Mekâyisi'l-lüğat*. ed. Muhammed Harun Abdüsselam. Dâru'l-Fikr, 1399.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Kacı, Temel. "Bir Finansman Yöntemi Olarak İsticrâr Akdi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 273-297.
- Kadri Paşa, Muhammed. *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*. Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1891.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil, 1991.
- Kârî, Ali. *Fethu bâbi'l-'inaye bişerhi kitabi'n-Nükâye*. Mısır: Mektebetü't-Türas ve'l-Ulumi'l-Arabiyye, 2010.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî. *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcud. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Kayapınar, Hüseyin. *İslam Hukukunda Kira ve Ortaklık Yoluyla Arazinin İşletilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Kayapınar, Hüseyin. "Müzâraa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kudûrî, Ahmed. *Muhtasaru'l-Kudûrî*. thk. Kamil Muhammed Muhammed Avize. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Merğînânî, Burhâneddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Muhammed Adnan Derviş. Lübnan: Dâru'l-Erkam, ts.
- Merğînânî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Abdülhayy el-Leknevî Hâşiyesi ile birlikte)*. İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslamiyye, 1417.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Molla Hüsrev, Muhammed bin Ferâmurz. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's Şuruku'd-devliyye, 4. Basım, 2004.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-türasi'l-Arabî, ts.

- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Kenzu'd-Dekâik*. thk. Said Bekdaş. Medine: Dârü's-Sirac, 2011.
- Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Sabbâh, Mâzin Misbah. "İslam Hukukunda Şâyi Malın Kiralanması". çev. Esra Güleğül. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (2018).
- Semerkindî, Alâeddin. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Serahsî, Ebü Bekr Şemsüleimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Şahin, Osman. "Safka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Şeybânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Hasan. *el-Câmiu'l-Kebîr*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Matbatü'l-İstikâme, 1. Basım, 1356.
- Şeybânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Hasan. *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne*. thk. Mehdî Hasan el-Keylânî el-Kâdirî. Beyrut: Âlimü'l-kütüb, 1403.
- Şeyhizâde, Abdürrahman bin Şeyh Muhammed. *Mecme'u'l-enhur fi şerhi mülteka'l-ebhur*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Silef. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1994.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: İfav, 16. Basım, 2018.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed ez-. *Akdü'l-bey'*. Dımaşk: Dârü'l-Kitâb, 2. Basım, 2012.
- Zeylaî, Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî*. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313.
- Zühaylî, Vehbe bin Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, ts.
- Mecelle, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye (ts.).

EKLER

EK 1

SAHA İNCELEMESİNDE ÜRETİCİ VE PAZARLAMACILARA SORDUĞUMUZ BAŞLICA SORULAR

Toprak Kiralama (Halk Dilinde İcar) Hakkındaki Sorular:

1. Zeytinin ve hububatın üretimi için aranızda hangi hukuki işlemleri yapıyorsunuz?
2. Toprak kiralama akdi anında îcap ve kabulü hangi sözlerle ve nerede yapıyorsunuz?
3. Telefon gibi iletişim araçlarıyla kiralama sözleşmesi yapıldığı oluyor mu? Yapılıyorsa nasıl yapılıyor?
4. Kira akdi sözleşmesi resmî olarak mı yapılıyor yoksa gayriresmî olarak mı yapılıyor?
5. Gayriresmî yapılan kira sözleşmelerinde taraflar arasında konuşulan sözlere riayet ediliyor mu? Meselâ konuşulan yıl süresine.
6. Kira akdi anında tarafların dile getirdiği şartlar var mı? Varsa bu şartlar nelerdir? Meselâ destekleme ücretinin kiralayana verilmesinin şart koşulması.
7. Kira ücretinin vadeli veya peşin ödenmesi noktasında bölgenin örfü nedir?
8. Kiralama işleminin üçüncü şahıs (Fuzûlî) aracılığıyla yapıldığı oluyor mu?
9. Kiralama işlemi vekâlet yoluyla yapılıyor mu?
10. Kira ücreti vadeli olduğu takdirde ödenecek miktar ve ödeme zamanı akit anında tayin ediliyor mu?
11. Kira ücreti olarak para yerine kiralanan topraktan elde edilen ürünler de isteniyor mu? Ücret olarak istenilen toprak ürününün kilo ve cins gibi nitelikleri akit anında belirtiliyor mu?
12. Kira ücreti olarak kıyemî mal isteniyor mu? İstenilmesi durumunda akit anında hemen tayin ediliyor mu veya vasıfları belirtiliyor mu?
13. Araziye menfaat sağlayacak bir işi bedel yerine koyup, o iş karşılığında toprak kiraya veriliyor mu? Meselâ taşını temizlemen veya etrafına tel çekmen karşılığında şu kadar sene toprağı kullana bilirsin deniliyor mu?

14. Akit anında kira süresi tayin ediliyor mu? Kiralama akitten hemen sonra mı başlıyor yoksa ileriki bir tarihte başlayacağı mı kararlaştırılıyor? Meselâ hasattan sonra kira süresinin başlaması.
15. Kiracıya toprağı kullanmakta veya ekilecek tohum cinsinde bir kısıtlama yapıyor mu? Varsa bunlar nelerdir?
16. Tarlada ot biçildikten sonra geriye kalan anız ve anız dibindeki samanları hayvanların yemesi için tarla, kiracı tarafından üçüncü bir kişiye kiraya veriliyor mu? Veriliyorsa bu kiralama kim tarafından yapılıyor.
17. Kira akdinde kiracı üçüncü bir kişiye kiralama yapıyor mu?
18. Sahibi belli olmayan veya sahibinin izni olmadan topraklar tarımsal amaçlı kullanılıyor mu? Toprak sahibi öğrendiğı zamanda ne gibi işlemler yapılıyor?
19. Kira akdi tek taraflı feshedilebiliyor mu?
20. Kira akdi ne şekilde sona eriyor?
21. Mevsimlik işçinin ücreti para olarak veriliyor yoksa hasat edilen üründen mi veriliyor?
22. Mevsimsel işçilerin ücreti akit anında belirleniyor mu?

Ziraî Ortaklıklar (Müzâraa ve Müsâkât) Hakkındaki Sorular:

1. İcap ve kabulü hangi sözlerle ve nerede yapıyorsunuz?
2. Ziraat ortaklığı akdinde arazi, tohum, emek ve araç/gereç akdin iki tarafına ne şekilde taksim ediliyor?
3. Ziraat ortaklığı akdi yapılırken veya sonrasında taraflardan biri lehine şart koşma durumu var mı? Meselâ toprak sahibinin lehine olarak diğer ortağın tarlanın taşını temizlenmesi, arazi etrafına tel çekilmesi ve menfaati akit sonrası devam edecek işleri yapmasının şart koşulması veya ortağın lehine olarak toprak sahibinin de arazide çalışmasını şart koşmak.
4. Çıkacak ürünün taksimi ne şekilde yapılıyor?
5. Ortaklık süresini nasıl belirliyorsunuz?
6. Ortaklık akdi ürün yetişmeden önce mi sonra mı yapılıyor? Özellikle zeytin ortaklığında.
7. Ortaklık akdinde devletin verdiği destekleme kime ait oluyor?
8. Çiftçinin görevleri nelerdir?

9. Toprak sahibinin görevleri nelerdir?
10. Toprağa ekilecek tohum her iki tarafa mı ait yoksa ortaklardan birine mi ait?
11. Ürünün hasat edilme ücreti ve sorumluluğu ortaklaşa mı üstleniliyor yoksa taraflardan birinin üstlenmesi mi şart koşuluyor?
12. Hasat sonrası yapılacak işler ortaklaşa mı yoksa bireysel mi yapılıyor?
13. Çiftçi toprak sahibini ücret karşılığı çalıştırıyor mu?
14. Akit tek taraflı feshedilebiliyor mu?

Satım Akdi Hakkında Sorular:

1. Satım akdinde îcap ve kabul hangi sözlerle ve nerede yapılıyor?
2. Ücret peşin mi vadeli mi oluyor?
3. Peşin satım ücreti ne şekilde belirleniyor?
4. Vadeli satım akdinde vade ücreti ve vade zamanı akit anında konuşuluyor mu?
5. Konuşulan vade zamanına her iki taraf da riayet ediyor mu? Yani vade zamanı gelmeden önce satıcı parasını isteyebiliyor mu?
6. Konuşulan vade zamanı geldiğinde alacağını alamayan satıcıya ek vade süresi için ücret veriliyor mu veya satılan ürünün ücretinde bir artışa gidiliyor mu?
7. Satılan malın bedeli olarak para yerine aynı veya farklı cins mislî veya kıyemî mallar veya bir malın menfaati ücret olarak talep ediliyor mu?
8. Vade ücreti, satılan tarım ürününün borsa fiyatına endeksleniyor mu? Vade zamanı geldiğinde borsa fiyatına itibar ediliyor mu?
9. Ödeme zamanı ve satım ücreti konuşulmadığı zaman taraflar arasında niza, anlaşmazlık meydana geliyor mu? Taraflar arası anlaşmazlıklar nelere sebep oluyor?
10. Buğday döküm zamanı ile hesap kesim zamanı arasında alınan ürünlerin ücreti mi yoksa kilosuna mu alım satım defterine kaydediliyor?
11. Buğday un fabrikasına verildiği zaman kişi, kendi buğdayının ununu mu alınıyor yoksa başka unu mu alınıyor?
12. Hasat edilen ham zeytinin yağı, yağ karşılığında mı yoksa para karşılığında mı çıkartılıyor?
13. Tek taraflı veya şarta bağlı akdin feshedildiği oluyor mu?

14. Zeytin dalında iken satımı yapılıyor mu?
15. Dalında satımı yapılan zeytinin îcap ve kabulünü hangi sözlerle yapıyorsunuz?
16. Dalında satım yapılan zeytinin çiçek halindeyken veya olgunlaşmadan satımı yapılıyor mu? Bu şekilde satış yapıldığında problem yaşanıyor mu, alıcı ile satıcı arasında niza oluyor mu? Oluyorsa nasıl çözüme kavuşturuyorsunuz?
17. Dalında satımı yapılan zeytinin daha çok olgunlaşması için dalında bekletilmesi şart koşuluyor mu?
18. Olgunlaşmadan dalında satın alınan zeytinin olgunlaşması için ağaç kiralaması yapılıyor mu? Veya ek bir ücret veriliyor mu?
19. Belirli alan, ağaç veya kilo istisna edilerek ağaç üzerindeki zeytin satımı yapılıyor mu?